

Viti XXV. Nr. 6

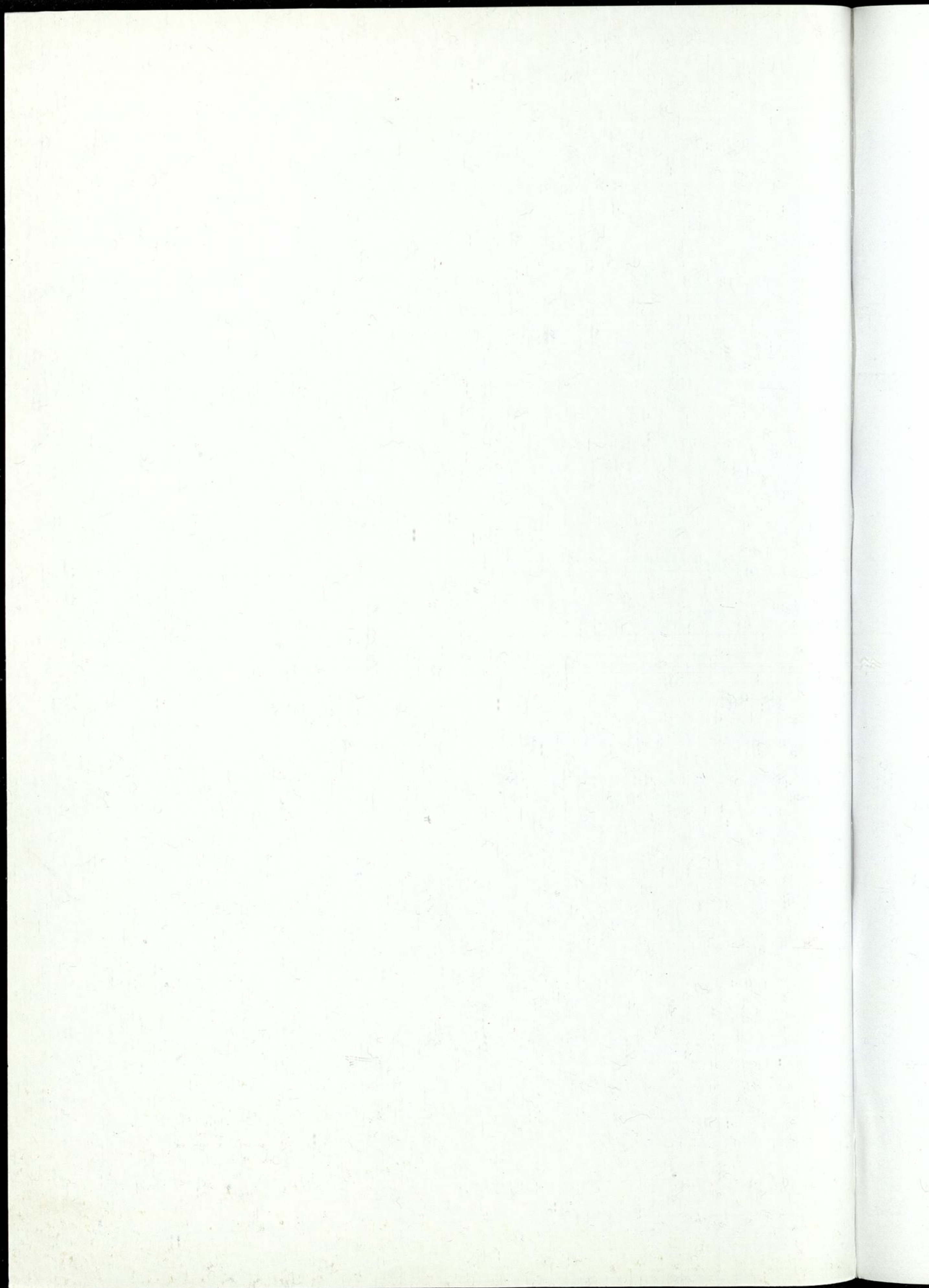

ISSN 0353/7110

ALTERNATIVA

Revistë për kulturë dhe shkencë

LUBLANË 2016

16 12

PERMBAJITJA

Vol. XIX Nr. 8

ALTERNATIVA

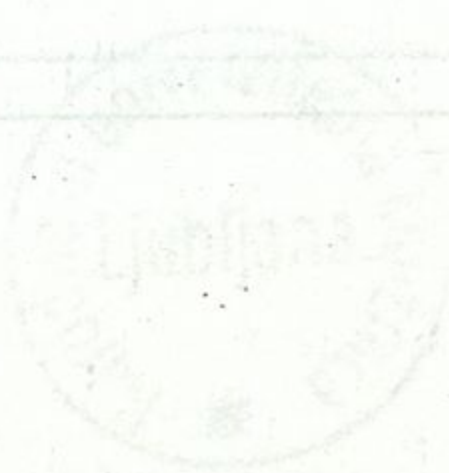
Časopis za znanost in kulturo

Revistë

për shkencë dhe kulturë

ISSN 0353-7110

LUBLANË, 2016

Viti XXIV. Nr. 6

Këshilli botues

+Akademik dr. Aleksander Stipčević
+ Akademik dr. Zef Mirdita
dr. Martin Berishaj
dr. Anton Bebler
dr. Shaban Sinani
dr. Afrim Krasniqi
dr. Pëllumb Qazimi
dr. Ledi Shamku – Shkreli
dr. Ivo Andrijanić
dr. Romeo Gurakuqi
dr. Irena Šumi
dr. Braco Rotar

Kryeredaktor dhe redaktor përgjegjës: Prof. dr. Martin Berishaj

Adresa: KDA MIGJENI, Celovshka 177 Lublana
Email: martin@berishaj.com

Redaksia:

Tahir Maliqaj, Kryeatar i SHKSH "Migjeni"
Mr. Zef Ahmetaj
Mr. Albert Ramaj
Valentin Batalaku

**Alternativa izhaja s finančno pomočjo Javnega Sklada Republike Slovenije
za kulturne dejavnosti**

IZDANO V 2.000 PRIMERKIH

PËRMBAJTJA

Evropa pas Brexit	3
Si të vijëzohet kufiri	7
Bog živi Slovenijo	20
Programske usmeritve Zveze Zvez v letu 2016.....	30
Stipčevići, nuk është më ndër ne!	40
U shua Aleksandër Stipčevići.....	46
Stipčević, ky njeri i madh i gjakut tonë.....	53
Statusi i shqiptarëve, Komuna e Malësisë dhe fjalori i Akademisë malazeze	60
Përsa i përket korigjimit të politikës shqiptare.....	63
Korigjimi i qendrimit të qasjes së politikës centrale malaziasë	64
Opsioni i parë.....	65
Keshtu foli Rexhep Qosja.....	67
EU naprijed sa novim partnerima	77
Kush ishin agjentët shqiptarë të Perandorisë Osmane	83
Ekonominë e kanë vrarë dhe e kanë shitur si kufomë	89
Pansllavizmi dhe ndikimi i tij në Evropën juglindore deri më 1945	96
Pansllavizmi nën petkun e komunizmit	121
Përse letërsia shqipe e la pas dore dhe nuk e trajtoi “Tragjedinë e Tivarit”?.....	131
E lypnim vdekjen, veç të gjallë të mos biem në duar të serbëve	155

Te jesh President në Republikën e Kosovës	161
Kronologji historike e elitës përfaqësuese të shqiptarëve të Kosovës.....	166
Parlamentarizmi dhe tranzicioni demokratike në Kosovë	170
Supremacia e vendimeve të GJEDNJ– së dhe zbatimi i tyre në të drejtën e brendshme të shteteve palë	186
Zhvillimet politike në Mbretërinë shqiptare dhe politika e saj e jashtme (1928-1939).....	197
Zhvillimet e brendshme politike.....	198

EVROPA PAS BREXIT

Dominique Moisi

Pas 43 vjetësh anëtarësimi në BE, Britania ka vendosur të mbyllet në vetvete, duke dëshmuar se britanikët, pavarësisht reputacionit të tyre si pragmatistë, janë të aftë të votojnë kundër interesit të vet. Pyetja është nëse pjesa tjetër e BE-së është në gjendje të rezistojë në mënyrë të vendosur përballë forcave jo-pragmatike që vota Brexit do të ndërsejë.

Presidenti i SHBA-së Franklin D. Roosevelt dikur deklaroi se “e vetmja gjë që ne duhet të kemi frikë është vetë frika.” Referendumi “Brexit” i Mbretërisë së Bashkuar, në të cilin pak më shumë se gjysma e atyre që votuan, zgjodhën të largohen nga Bashkimi Evropian, dështoi se ai nuk kishte tërësisht të drejtë. Ne duhet gjithashtu të kemi frikë njerëzit, të tillë si udhëheqësit popullistë të Britanisë, të cilët ushqehen me frikën e publikut për të krijuar situata me të vërtetë tmerruese. Në këtë rast, situata e krijuar mund të sjellë edhe dezintegrimin e vetë BE-së.

Pas 43 vjetësh anëtarësi në BE, Britania ka bërë, në atë që mund të quhet mënyra më demokratike e mundshme, një mbyllje në vetvete. Gjithsesi pragmatistë dhe realistë siç supozohet se janë britanikët, ata votuan kësaj here kundër interesit të vet. Duke hedhur poshtë BE-në, ata ka gjasa e kanë dënuar vendin e tyre me varfërim gradual dhe, ndoshta, me disintegrim jo edhe aq gradual, për shkak se udhëheqësit e Skocisë dhe të Irlandës së Veriut, zona të cilat votuan

në shumicë dërrmuese të mbeten në BE, kanë thënë se duan që të shkëputen nga Anglia.

Në të vërtetë, ajo që britanikët duhej të kishin frikë që vetë Brexit. Megjithatë arsyeja, e mbrojtur dobët nga zëra jo frymëzues dhe të pabesueshëm nga establishmenti, nuk që në gjendje të mbijetojë përballë frikës së asaj që mund të ndodhte nëse dera lihej hapur ndaj pjesës tjetër të Evropës dhe botës.

Paradoksi i vërtetë këtu qëndron te fakti se ata që po i thonë “jo” Evropës (duke i bërë jehonë vetos së famshme të Charles de Gaulle ndaj aplikimit të parë të Britanisë për të marrë pjesë në integrimin Evropian) janë britanikët që janë më afër në terma emocionalë me pjesën tjetër të qytetarëve evropianë. Dhe, në fakt, ky mund të jetë problemi.

Njerëzit kanë frikë në të gjithë Evropën – në fakt kanë frikë në të gjithë botën. Mbi të gjitha, ata kanë frikë nga globalizimi, i cili, në këndvështrimin e tyre, ka sjellë “të tjerë” kërcënues në jetët e tyre të përditshme, “të tjerë” që mund të cenojnë jetët e tyre ndërkohë që përbëjnë përfitim vetëm për elitat. Ata kanë frikë për sigurinë dhe vendet e punës – dhe kanë të zemëruar ndaj udhëheqësve që kanë dështuar të mbrojnë interesat e tyre.

Rezultati është që “ata që nuk kanë” janë kthyer gjithnjë e më shumë kundër elitave të privileguara dhe për rrjedhojë kundërshtojnë hapjen që këto elita pëlqejnë, duke kërkuar si alternativë një rikthim në atë që e shohin si një e shkuar më e sigurtë ku gjërat janë më të parashikueshme. Nostalgjia që forca udhëheqëse pas fushatës për dalje të Britanisë nga BE siç që edhe dëshira për të ndëshkuar batakçinjtë në udhëheqje.

Vota Brexit nuk qe një rastësi dhe as nuk duhet të shikohet si surprizë. Ajo qe rezultat i frikave të ushqyera prej kohësh dhe lodhjeve, megjithëse dikush mund të mos e kishte pritur një rezultat të tillë, për shkak se për shumë britanikë, instinkti duhej të bëhej një pikëmbërritje më shumë se sa një pikënisje. Në çdo rast, pak vite më parë, këto instinkte nuk do t'ia dilnin ta nxirrnin Mbretërinë e Bashkuar nga BE-ja. Pati një keq llogaritje të rëndë politike që e bëri të mundur këtë tragjedi politike.

Një nga leksionet më të rëndësishme të fushatës Brexit është që kur politikanët përpiqen të manipulojnë emocionet e shoqërisë për qëllimet e veta, siç bëri kryeministri David Cameron, gjërat mund të dalin jashtë kontrolli me shpejtësi. Duke i hedhur benzinë zjarrit të frikës dhe lodhjes, Cameron i dha vetes dhe partisë së tij fitoren në zgjedhjet e vitit 2015, por prodhoi gjithashtu zjarrin e madh që përvëlooi partinë e tij, trashëgiminë e tij dhe vendin e tij.

Problemi për pjesën tjetër të Evropës është që Brexit mund të shërbejë si akcelerator për pasionet e tjera popullore, ku figura të pavlera populliste janë të lumtura ta ndezin këtë zjarr. Edhe Donald Trump, kandidati për president i republikanëve në SHBA, ka shprehur mbështetjen e tij për Brexit; pavarësisht mungesës së informimit të tij, ai e kupton se sa i fuqishëm është premtimi "për ta rimarrë vendin tënd". Dhe njerëzit si Trump nuk duken të shqetësuar shumë për pasojat. Ata nuk janë Winston Churchill modernë.

Përmasat në të cilat Europa do të shpërbëhet dhe pasojat e këtij procesi mbeten për t'u parë. Por është e arsyeshme të presim që lëvizjet populliste dhe për pavarësi në Evropë dhe më gjerë të

ndjehen të frymëzuara nga kjo lëvizje. Imazhi i Evropës si një ide në dukje në rënie natyrisht që do të dëmtojë ndikimin e saj të butë.

Ndërsa roli i Evropës në skenën ndërkombëtare është i kërcënuar, udhëheqësit duhet urgjentisht të ndërmarrin një rivlerësim të vetes në shkallë të gjerë, qoftë në kuptimin e drejtpërdrejtë, qoftë si metaforë. Ata duhet të zbulojnë se çfarë kanë bërë – apo nuk kanë bërë – dhe që ka shkaktuar humbjen e besimit të qytetarët e vet si dhe të hartojnë një plan, në nivel kombëtar dhe të BE-së, për të rifituar besimin.

Në mënyrë thelbësore, një vlerësim i tillë duhet t'i paraprijë shtytjes për integrim më të madh. Nëse BE-ja nis një përpjekje në panik për të ecur përpara, ajo do të tregojë se i mungon të kuptuarit të asaj që çfarë po ndodh realisht.

23 qershori 2016 nuk do të hyjë në histori si dita e Pavarësisë së Mbretërisë së Bashkuar, siç pati premtuar Boris Johnson, ish-krye bashkiak i Londrës dhe udhëheqës i fushatës për dalje. Por ajo mund të mbahet mend si dita kur Evropa më në fund u zgjua, duke kuptuar se, për të siguruar të ardhmen e vet, opsioni i vetëm është që të angazhohet për ta rikrijuar vetveten.

SI TË VIJËZOHET KUFIRI

Dr. Martin Berishaj¹,

Rrëshqitja e debatit rreth kufijve në të drejtën ndërkombëtare është e paevitueshme. Nisur nga kjo, qartësimi i termeve juridiko ndërkombëtare lidhur me kufij ka vlerën e shtuar të vet. Shpesh fenomeni i demarkacionit të kufirit shtrohet dhe definohet në mënyrë jo adekuate.

Për të sqaruar këto fenomene do ti referohem aktgjykimit të Gjykatës ndërkombëtare në Nigeri/Kamerun, nga viti 2002, ku në mënyrë eksplicite thuhet se "... delimitacioni i një kufiri përfshihet ... në "definimin" e vetë, për deri sa demarkacioni i kufirit i cili prezanton delimitacioni paraprak përbehet nga shënimi i tij në terren². Pas fazës së dytë pason shënimi i përhershëm i kufirit me vendosje të gurëve kufitarë, piramidave në tre kufi e sipas nevojës edhe ngritja e tabelave me emërtime të shteteve në urat përkrye kufirit.

Bashkësia ndërkombëtare është e organizuar në principin territorial, dhe si rrjedhojë e kësaj, sovraniteti i shteteve mbete edhe tutje bazë për zgjidhjen e problemit territorial. Botëkuptimet mbi territorin shtetërorë në shumë çka është diferencuar, dhe është në korrelacion të drejtpërdrejt me

¹ Martin Berishaj, pjesë nga libri ende i pabotuar «(zh)berja e kufirit etnik»

² Cf., I.C.J. Reports 2002, p. 359, para. 84.

kuptimin juridik të natyrës së tij. Çështja juridike e territorit të shtetit hap shtigje për përkufizim të rregullimeve të ndryshme juridike, Ajo është vazhdimësi e konceptit fundamental të sovranitetit të shtetit, e që, përkufizimi i tij paraqet pasojën e delimitacionit të pushtetit të shtetit.

Fillet për parashikimet materiale të hulumtimit lidhur me territor, vlejné pa dyshim, determinantet fizike të tij: gjatësi, gjerësia dhe lartësia. Efekti tre dimensional para së gjithash nga aspekti i dijes shkencore mundëson krijimin e dimensionit të sovranitetit.

Rrjedhimisht, ndërrimet ndërkombëtare juridike në fushë të kufijve, luhaten konform zhbërjes apo lidhjes se shteteve si të tilla. Ato kanë mbetur dhe janë në korrelacion me praktikën e delimitacionit dhe demarkacionit të shtetit si subjekt ndërkombëtarë. Për deri sa delimitacioni është akt subjektiv sovran sa i përket aspektit të drejtës ndërkombëtare, ndërsa, demarkacioni i kufirit në terren është çështje ekzakte e kushtëzuar shkencërisht, në rend të parë sipas logjikës matematike, gjeografike që kanë të bëjnë me faktet fizike të terrenit. Përkufizimi fizik në formë juridike i territorit, shpreh faktor të rëndësishëm për shtet dhe ekzistencë të tij. Zgjerimi territorial historikisht ka lëvizur nga brezat kufitar dhe deri te konstruktimi linear i kufirit.

Me vet paraqitjen e shtetit si subjekt i të drejtës ndërkombëtare është çështje faktike për se dhe kjo nuk nënkupton pranim automatik të tij. Përkufizimi ndodhë si rrjedhojë e ekzistencë juridike të shtetit si subjekt i të drejtës ndërkombëtare. Pranimi i një shteti nga shteti tjetër është e drejtë e diskrecionit të tij kurse delimitacioni i atij shteti të posa krijuar është e natyrës fakultative. Pranimi i shtetit si *expresis verbis* apo në mënyrë të heshtur nënkupton pranimin deklarativ të drejtave dhe

obligimeve që lidhen me territor të tij. Rregulla që një kufi të jenë i sigurt, së pari duhet të jenë legal . Konkretisht, siguria e ati kufiri rrjedhë nga themeli juridik që i mundëson shtetit të thirret në të, në rast që i mohohet e drejta territoriale. Nga kjo, për të drejtën ndërkombëtare vet procesi i përcaktimit të kufirit ka veti konstituive.³

Kufijtë para së gjithash janë fenomene sociale të cilët i nënshtrohet aspektit relativ të “ të drejtës historike” e për të cilat e drejta ndërkombëtare nuk posedon matës adekuat. Perskripcioni, i titullusit territorial në relacion me “kufijtë e kamotshëm” paraqet pëlqim në gjendjen faktike i cili nuk mohohet nga pala tjetër⁴. Në rast të mungesës së formës, e drejta bazohet në situatën faktike të cilën e krijon praktika shtetërore e bazuar në kryerjen efektive të pushtetit⁵.

Për të mos ndodhur fakti i prokludimit (përfundimit) të shtetit në të drejtat e veta territoriale kur nuk ekziston baza juridike (kur ai sillet bona fide, në relacion me shtetet fqinje), është

³ Nga ligjërata e dr. Martin Berishaj , “ Kosova si subjekt karshi të drejtës ndërkombëtare- apo pjesë efektive e sajë”, mbajtur në Fakultetin e shkencave politike ne Zagreb, me dt. 12.maj. 2008.

⁴ Për më tepër shih. Martin Berishaj, “Kje je meja med nami in vami v mednarodnem pravu” , Tips, 2016 Ljubljana, pg. 21-56.

⁵ Parimin e efektivitetit e ka definuar Max Huber në rastin e konfliktit rreth ishullit Palmas:”... adresimi juridik i përvetësimit të territorit, bazohet në botëkuptimin e efektivitetit, e që bërthama e tij mbështetet në shtirjen paqësore të pushtetit. Ai, njëkohësisht është edhe pjesë përbërëse e sovranitetit territorial dhe kusht i formimit të krijimit të shtetit të pavarur, por, ai koncept nuk është i kufizuar... por princip i cili paraqitet edhe tek shtetet federale. Për më shumë shih në: (Island of Palmas Case), American Journal of International Law, 1928, vol. 32. p. 867.

tejet e rëndësishme që ai shtet të ndërmarrë aksione aktive për shkak të përcaktimit të qartë të linjës së demarkacionit për shtrirje të kompetencave te veta, jo rrallë, mu për këtë shkak e drejta ndërkombëtare parashton kusht shtesë subjektiv, vetëdijen juridike mi respektimin e opinio juris sive necessitates. Është rregullë e përgjithshme që shtete e reja në relacion me kufij ndërkombëtarë të shteti e zhbërë, e që dalin nga ai, paraprakisht kanë detyrim të respektojnë në bazë të vazhdimësisë së kryerjes së kompetencave shtetërore brenda kufijve territorial në rast sukcesioni marrëdhëniet kontraktuale. E drejta ndërkombëtare nëpërmes procesit të delimitacionit të kufirit krijon gjendje objektive e cila në mënyrë imperative i detyron shtetet trashëgimtare lidhur me sukcesion. Përrjashtimet janë të mundura në bazë konsensuale.

Hapja e çështjes së kufijve mundë ti vij në ndihëm suksesorit nëse ata kufij janë në bazë e ndarjeve administrativo territorial të shtetit të zhbërë. E drejta tradicionale ndërkombëtare në këto raste refuzonte aplikimin e rregullës së përgjithshme, mbase kufijtë e tillë i konsideronte si kufij të brendshëm, të cilët deri në përfundimi i sukcesionit janë çështje e të drejtës publike të shtetit të zhbërë. Me ndërprerjen e rendit të brendshëm juridik dhe ndërprerjes së efektivitetit mbi territor që është lëndë e sukcesionit, ndërpriten edhe kufijtë administrativ. Por gjatë kohë, e posaçërisht, me zhvillimin e të drejtës ndërkombëtare dhe sukcesionit që i rregullon pasojat juridike të zhbërjes së shtetit kanë ndodhur ndryshime substanciale lidhur karshi ruajtjes se kufijve administrativ dhe pranimi të tyre si kufij shtetërorë.

“Inovacionet kufitare” të iniciuara në shembujt fillestarë të dekolonizimit të shteteve në Amerikën Latine, kulmin e vetë e kanë mbërrijë në Afrikë në pjesën e dytë të shekullit XX. . kësaj pa dyshim i ka paraprirë parimi uti possedetis i cili ka

ndriçuar ndarjet e fuqive koloniale në atë kontinent. Koncepti i respektimit të mos ndryshimit të kufijve të pronave koloniale në Amerikën Jugore dhe atë veriore, si analogji është bartur nga e drejta romake private që ka zbardhë konfuzitetin e pronës⁶. Në elitat, parimi i njëjti mbështetet në të drejtat suksive në bazë të bullës papnore “Inter Caetera”⁷. Principi historik sensu politico, me kohë ka fituar fuqinë juridike mbase shërbente si mjet për delimitacion, e pastaj edhe për demarkacion faktik të kufijve historik për të cilat baza juridike ishte jo e plotë.

Kalimi nga statusi i kufijve administrativ dhe shpalljen e tyre si ndërkombëtarë është përmbyllur praktikisht baza juridike e status quos territoriale e shteteve të reja, në procesin e dezintegritetit të Evropës Juglindore dhe Bashkim Sovjetik me rastin e transformimit të parimit të përgjithshëm të përkufizimit.

Kufijtë e të një shteti (në rastin konkret të RSFJ) lidhur me përkufizimin e shteteve të formuara si trashëgimtare në mes veti, me shpalljen e pavarësisë së tyre, kanë pranuar efektin uti possidetis ⁸, në ditën e shpalljes së pavarësisë, të gjitha aktet

⁶ interdictum uti possidetis

⁷ Të Papës Aleksandrit të VI Borgies nga viti 1493 sipas të cilës janë ndarë pronat spanjolle dhe portugeze në Amerikën Jugore.

⁸Rrjedhë nga fjala latine (ajo që posedoni) ; Parimi i të drejtës ndërkombëtare, me ç’rast përkufizimet në mes njësive administrative pranohen si kufij shtetërorë pas shpalljes së pavarësisë. Ky parim është paraqitur në shekullin 19., në procesin e pavarësimit të kolonive latine amerikane. Aplikimin e këtij parimi e ka konfirmuar edhe Komisioni i Badinterit lidhur me shpërbërjen e RSFJ., e që në raportin e vetë të datës 3-11 janar të vitit 1992 ka theksuar se kufijtë e ish republikave federale

nuk janë të bollshme e as mjaft precize të jenë si kusht për demarkacionin e tyre përfundimtarë. Këtu duhet natyrisht, të kemi para sysh faktin se Serbia formalisht nuk e ka pranuar Kosovën, prandaj tash për tash nuk është i mundur as marrëveshja për delimitacion. Si rregull në vend të parimit uti possidetis, do të mundë të përdoret parimi “juridiksion i përkohshëm”⁹ e që, do të lehtësonte rrugën për zgjidhjen e tij¹⁰. Në kushte dhe rrethana normale, shtetet e reja tentojnë të përfundojnë të gjitha çështjet e lartpërmendura menjëherë pas njohjes ndërkombëtare të tyre dhe pranimin në OKB.

Negociatat ndërshtetërore lidhur me përkufizime dhe marrëveshjet e arritura mbi kufij bartin në veti veçanti të llojit të vet. Në vazhdë të kësaj, shtetet përcaktojnë kufijtë e tyre të ndërsjellët në kohë të pacaktuar dhe si të tilla ata kufij është shumë vështirë, gati është e pamundur të ndërrohen. Problemet dhe konfliktet territorial janë burim latent i konflikteve në të ardhmen me pasoja për të gjithë. Prandaj, marrëveshjet finale mbi kufij apo gjykimet arbitrare mbi përkufizime janë bazë për bashkëpunimin e ardhshëm të shteteve në interes të gjithëve dhe paqes ndër tyre.

akceptohen si kufij shtetërorë të cilat nuk mund të ndërrohen me forcë, por vetëm me marrëveshje. Si rrjedhojë, aty ku nuk pranohet ky parim.

⁹ Po që se do të ekzistonte kategori e tillë në të drejtën ndërkombëtare, nuk do të ishin të përfshira me parimin pact sunt servanda (lat. marrëveshja duhet të respektohet) e konfirmuar me konventën e Vjenës në vitin 1969 si vijon: çdo marrëveshje që është ne fuqi i obligon palët që të realizojnë me vullnet të mirë”.

¹⁰ Parimi në fjalë i tërësisë fizike dhe natyrore hap shtegun e tij, bazuar në vendimin e gjykatës mbi arbitrazh të vitit 1977 mbi kanalin Beagle në mes Argjentinës dhe Kilit ; International Legal Materials 1988, No. 3.p. 673, paragrafi 108; po ashtu vendimi i gjykatës së arbitrazhit nga viti 1988 në mes Eritresë dhe Jemenit (faza e parë) (RIAA) vol. XXVII, pp 314-315.

Mirëpo, arritja e këtyre lloj marrëveshjeve hap shteg për kompromise dhe gatishmëri brenda suazave të drejtës ndërkombëtare. Nëse një palë nga tjetra kërkon lëshime nëpërmes saj që garanton rregullat e të drejtës ndërkombëtare si dhe praktikat ndërkombëtare, ajo duhet të jenë e gatshme në këto lëshime në barrë të drejtave të veta, e në interes të palës tjetër.

Në krejt këto nuk ndihmojnë as deklaratat se nuk do të lejojmë “as një pëllëmbë toke” të territorit nacional. Marrëveshjet racionale mbi kufij mund të parandalojnë politikanët e si rrjedhojë edhe gazetaret nën ndikimin e tyre. Në moment që në publik rrjedhë informacioni lidhur me to si mundësi kompromisi, ato marrëveshje sulmohen nga të gjitha anët dhe trajtohen si tradhti nacionale. Pala tjetër si rregull shpesh ka perceptime të veta për të gjitha vlerat e që i interpreton në interes të vet. Prandaj, këto marrëveshje lihen në pafundësi me të gjitha pasojat që ato bartin me vete., përpos në rast kur pranojnë që këto marrëveshje të jenë çështje e gjykatës së arbitrazhit të pavarur. E në këtë pikë, është gati e pamundur të gjendet zgjidhja përfundimtare mbi kufij, pa intervenim nga jashtë. E ky fakt nuk u shkon për shtat respektimit të barazisë sovrane të shteteve të reja.

Në disa nga konventat mbi kodifikimin e të drejtës ndërkombëtare vend të posaçëm kanë marrëveshjet mbi kufij në relacion me marrëveshje tjera ndërkombëtare. Këtu duhet të ndalemi në nenet 11. dhe 12. të Konventës së Vjenës mbi sukcesion sa u përket marrëveshjeve ndërkombëtare nga viti 1978, konfirmojnë të drejtën pozitive në të drejtën ndërkombëtare, se sukcesioni i shteteve si i tillë nuk ndikon në kufi të krijuar me marrëveshje, në obligimet dhe të drejtat të

dala nga marrëveshja e që kanë të bëjnë me regjimin kufitarë, si bazë për regjime territoriale. Parimi i paprekshmërisë i kufijve ekzistues së shteteve si një nga themelet e paqes ndërkombëtare dhe sigurisë në Botë, është konfirmuar me nenin 62 (2)., të konventat e Vjenës lidhur me të drejtën e marrëveshjeve nga viti 1969. Kjo rregullë përjashton thirrjen e një pale për ndërrim thelbësorë të rrethanave si shkak të ndërprerjes apo suspendimit të marrëveshjes “ nëse kufiri formësohet me marrëveshje”.

Rregulla themeltare e të drejtë ndërkombëtare që rezulton nga neni 2(4) të Kartës së Kombeve të Bashkuara e që edhe sot është normë imperative (*ius cogens*) parandalon çdo kërcënim me forcë apo përdorimin e forcës kundër pavarësisë territoriale dhe politike të çdo shtetit.

Lidhur me marrëdhënien ndaj marrëveshjes me të cilën konfirmohet kufiri dhe vet kufirit të konfirmuar me marrëveshje, pa dyshim, rëndësi të posaçme ka vendimi i gjykatës ndërkombëtare nga viti 1994 mbi konfliktin territorial (Libi/Çad). Këtu bëhet fjalë për marrëveshjen fillimisht të arritur në vitin 1955 në afat njëzetvjeçarë në mes Libisë dhe Francës. Çadi, pastaj, është pavarësuar nga Franca në vitin 1960 kur ajo marrëveshje ishte ende në fuqi. Mirëpo, atë kufi edhe pas skadimit të afatit në vitin 1975 nuk e ka mohuar Çadi por Libia.

Gjykata ka vendosur se, edhe pse marrëveshja ishte e afatizuar në kohë të caktuar, me të është konstatuar kufiri i përhershëm dhe se ai kufi kishte fatin e vet, pavarësisht nga marrëveshja e vitit 1955”... një herë e arritur marrëveshja, kufiri mbetet, mbase çdo princip tjetër do të privohej nga efekti i parimit themelorë mbi stabilitetin e kufirit. Natyrisht, kësi lloj rezultati mundë të arrihet me gatishmërinë e ndërsjellët, por, kur një

kufi ishte çështje e marrëveshjes, ekzistenca e tij varet nga ekzistimi i marrëveshjes me të cilin ai kufi është definuar¹¹.

Janë të rralla marrëveshjet që arrihen përjetësisht, si të tilla edhe në se kanë ndodhur, nuk kanë mundë të mbesin në fuqi përjetësisht¹². Mirëpo, qëndron fakti se marrëveshjet mbi kufij të cilat nuk kanë karakter të përkohshëm lidhen për afat të pacaktuar.

Shumica e marrëveshjeve, të cilat palët i kanë ratifikuar sipas procedurës ato, janë në fuqi, dhe përmbajnë rregulla të llojllojta mbi anulimin apo tërheqjen nga ato. Për arsye se parashikohet anulimi i njëanshëm (në praktikë rrallë ndodhë), edhe ato janë të përfshira në nenin 25. Të konventës së Vjenës. Nisur nga kjo, marrëveshjet të cilat ekskluzivisht janë të arritura si të përkohshme, prodhojnë efekte juridike sikurse marrëveshjet tjera për deri sa pala në mënyrë të njëanshme i anulon. Këto marrëveshjes si rregullë arrihen, për t'i ikur ratifikimit në parlament të palëve (shteteve) apo të shtyjë përfundimisht çështjen në interes të përbashkët në marrëveshje të veçantë për kohë më të mira.

Në drejtën ndërkombëtare vlen rregulla se të gjitha marrëveshjet, pavarësisht nga emërtimi apo mënyra e arritjes

¹¹ Cf, I.C.J. Reports 1955, p. 37, para. 73

¹² Para Luftës së Dytë Botërore dhe në fillim ët sajë. Mbretëria Serbo Kroate Sllovene ka lidhur “ pakte për miqësi të përjetshme” me 24.01.1937 me Bullgari dhe me Hungari (12.12. 1940). Hungaria, në më pak se në pesë muaj ka shkelur atë Pakt, dhe së bashku me Gjermaninë dhe Italinë bëri agresion në Jugosllavi, Kryeministri i sajë Pal Teleki për shkelje të këtij Pakti, si akt moral, bëri vetëvrasje. Efekte tjera lidhur me këtë Pakt të miqësisë së përhershme nuk ka patur.

së tyre i obligojnë palët për deri sa ato janë në fuqi. Kjo del nga definimi i “marrëveshjes” nga neni 2-1(a) i Konventës së Vjenës nga parimi pacta sunt servanda të konfirmuar në nenin 28. Neni 30., i Konventës së Vjenës mbi parimin e kontratave të njëpasnjëshme mbi të njëjtën çështje, përparësi të vetme i jep Kartës së Kombeve të Bashkuara neni 103. Duke i ngarkuar obligimet nga ajo, kanë përparësi në raport me obligimet nga cilido marrëveshje ndërkombëtare.

Në mes mënyrave të ndryshme të shprehjes së pëlqimit të një shteti të jenë i lidhur me marrëveshje konform nenit 11 deri 17. Të Konventës së Vjenës, përpos neni 14., parasheh ratifikimin, pëlqimin apo miratimin. Kurse marrëveshjet e pa ratifikuara (les accord en forme simplifiée)¹³ ndaj Konventës së Vjenës i obligojnë njëjtë palët sikurse ato që janë të ratifikuara.

Do të ndalem pak, për të shpjeguar se çfarë efektesh juridike ka anulimi i njëanshëm i marrëveshjes lidhur me kufi, kur plotësohen të gjitha kushtet që janë të parapara në tekstin e sajë, apo kur janë pajtuar të gjitha palët që atë marrëveshje do ta pranojnë. Kur bëhet fjalë për marrëveshje dypalëshe, neni 70(1) i Konventës së Vjenës parasheh se, anulimi i njëanshëm i liron të dy palët të vazhdojnë me realizimin e kësaj marrëveshjeje, e kjo nuk është në dëm të asnjë të drejte, obligimet dhe të drejtat e palëve të dala nga realizimi i marrëveshjes para ndërprerjes së sajë.

Kurse kur bëhet fjalë për marrëveshje mbi kufi, imponohet pyetja, se pala që e ka anuluar atë marrëveshje, a ka fitua të drejtë që në mënyrë të njëanshme të rregullojë kufirin, regjimin kufitar dhe regjim tjetër territorial i cili ka të bëjë me atë

¹³ Nga gjuha frënge, Marrëveshjet e thjeshtuara në formë

çështje. A ka të drejtë në këtë situatë pala kundërshtare në anulim të njëanshëm?

Më lartë trajtova vendimin e gjykatës ndërkombëtare në konfliktin Libi/Çad nga viti 1994 sipas të cilës kufiri i shënuar me marrëveshje ka fat të veçantë, pavarësisht nga marrëveshja, dhe krejt kjo, për deri sa të dy palët nuk lidhin marrëveshje për kufi tjetërqysh. Kjo i përjashtmin aktet e njëanshme të shtetit e cila ka anuluar marrëveshje të tillë.

Si rrjedhojë të kësaj mendoj se është mirë të shpjegohen praktikat e përcaktimit të kufirit në lumenj që i ndajnë territoret e dy shteteve fqinje. E drejta ndërkombëtare në vete përfshinë rregulla nga dispozitat nga të cilat të dy palët mundë të heqin dorë nga marrëveshjet e përbashkëta. Kufijtë e shtetit ndahen në “natyrore” dhe ato “artificiale”. Kufiri natyrorë mbështetet në trajtën natyrore të truallit, sikurse janë lumenjtë apo kreshtat malore e që delimitacioni i tillë shpesh nuk është i mjaftueshëm për demarkacionin e kufirit në terren.

Nëse lumi i pa lundrueshëm ndanë territorin në mes dy shteteve fqinje, si rregullë, ndjekë vijën e mesit, në mes brigjeve të lumit. Nëse lumi i tillë ka va apo kanal, si rregull ndiqet mesi i vaut të lumit.

Te lumenjtë lundrues, merret thalweg apo amëza si vijë ndarëse. Ajo është vija e cila si parim bashkon pikat më të thella në shtratin e lumit, gjegjësisht, shtratin në vaun e tij lundrues. Thalweg mundëson të dy shteteve bregore lundrimin edhe atëherë kur është niveli i ulët i ujit për lundrim. Në nivelin e ultë të lumit për lundrim, ne lum paraqiten oaza (ishuj të

lumit), këtu, pa dyshim ka përparësi thalweg, sepse e qartëson se cilit shtet i takon ishulli i përkohshëm¹⁴.

Ekzistojnë tri mënyra të përcaktimit të thalweg¹⁵

- (i) Mundë të jenë vijë e këputur në shtratin e lumit e cila rrjedhë në mes pikave më të thella të tij. Kjo vijë natyrore në praktikë si rregullë nuk aplikohet sepse nuk kujdeset për mundësitë lundruese
- (ii) Ajo mundë të jenë vijë kufitare që ndjekë rrjedhën kryesore të cilën e shfrytëzojnë vaporet në lumin lundrues. Kjo vijë, trajtohet si jo konsekuente dhe e vjetruar për shkak të jo precizitetit dhe si e tillë nuk aplikohet.
- (iii) Përfundimisht në marrëveshje si amzë e lumit përcaktohet vija e mesit të kanalit (vaut) lundrues të lumit të cilën e shfrytëzojnë vaporet gjatë lundrimit nëpër lum.

Këtu shtrohet çështja e përzgjedhjes në mes thalweg dhe vijës kufitare në lumin ndërkombëtarë lundrues dhe kufiri i komunës kadastrale i cili në parim e pranon uti possidetis . Kështu, uti possidetis është rregullë e të drejtës dispozitive por jo edhe normë imperative. Kjo ka të bëjë edhe në kufijtë e komunave

¹⁴ Një incident i tillë ka ndodhur në mes BRSS dhe RP të Kinës lidhur me lumin kufitarë Usuri në Lindjen e largët në Azi, për shkak se të dy shtetet donin të marrin një ishull pak më ët madh.

¹⁵ Cf., Jean SALMON (direction): *Dictionnaire de droit international public*, Bruxelles 2001, "Thalweg", p. 1082.

kadastrale lidhur me kufijtë ndërshtetërorë, në mungesë të marrëveshjes për kufi të ri për shtete të reja apo për shtete në kuadër të sukcesionit, me ç'rast përkufizimet e mëparshme marrin vetitë e kufirit të mbrojtur me të drejtë ndërkombëtare.

Shtetet lidhur me këtë çështje mundë të përcaktojnë apo ndryshojnë kufirin sipas parimit të marrëveshjes së lirë në çdo kohë. Pra, asnjë nga rregullat e cekura që janë kristalizuar në praktikë të shteteve në drejtën ndërkombëtare në parim nuk u përkufizojnë atë liri. Duhet të shtoj, se kufijtë sipas komunave kadastrale, kurrë nuk kanë ofruar titullus juridik të vlefshëm në përkufizime ndërkombëtare. Ato mundë të jenë vetëm si korrektues minimal të demarkacionit në terren.

Kufijtë e komunave kadastrale në të drejtën ndërkombëtare kanë karakterin e hartave gjeografike¹⁶. Vlera juridike e hartave mbetet e përkufizuar. Ato kanë vetëm një vlerë; atë të karakterit ndihmës e që e përjashton mundësinë që ti jepet rëndësi më e madhe se sa *persumptio* (lat. parashikimi) *ius tantum* apo parashikime të rrëzueshme me efekt që mundë të thyejnë argumentin si të tillë¹⁷. E tëra që Këshilli gjyqësorë është shprehur për harta gjeografike duket si *mutatis mutandis* e aplikueshme edhe për komunat kadastrale të cilat mundë të merren vetëm si kriter subsidiarë lidhur me caktimin e kufijve në tokë. Ato janë precize, por jo më shumë se aq! Në shumicën e rasteve shprehen në praktikë si përputhje e ushtrimit të pushtetit të një organi të njërës apo palës tjetër në një territor të caktuar. Në rast, kur behet e qartë që njëra palë ka zgjeruar

¹⁷ *I.C.J. Reports 1986*, p. 583, para. 56.

kufirin e komunës kadastrale, dhe kur ato nuk përputhen me kufirin, ato kanë vetinë e njëjtë si hartat gjeografike. Ato, si rregullë ngarkojnë palën tjetër e cila konstaton të kundërtën, por nuk përmbajnë titullus juridik për sovranitet shtetërorë.

BOG ŽIVI SLOVENIJO

Janez Janša

»Ko boste videli, da na tem trgu ponovno stoji osamosvojitvena lipa, ko boste videli spomenik slovenski osamosvojitvi in ko se bo ta trg imenoval Trg Jožeta Pučnika, vedite, da ste se zbudili v drugačni Sloveniji,«

Dragi Slovenci in Slovenke! Pred 25 leti sem bil soodgovoren za obrambni del osamosvojitve, zato mi dovolite, to sicer ni moja navada, da najprej preberem nekaj odstavkov iz zbornika *Vojna za Slovenijo*. »V zgodovini vsakega državotvornega naroda obstaja točno določen čas, ki je omogočil, da je neki narod postal suveren, sam svoj gospodar. Takšen čas, običajno vezan na dogodke, ki so omogočili osamosvojitve in postavitev na svetovni zemljevid oziroma mednarodno priznanje, narodi po svetu častijo kot nekaj »svetega«, mu posvečajo državne praznike, po njem in dogodkih iz njega poimenujejo mesta, trge, ulice in odlikovanja. Takšen čas veže nase pozitiven odnos večine državljanov oziroma pripadnikov naroda. Takšen čas predstavlja vrednostno središče naroda. Za nas, Slovence, je to čas osamosvajanja. Znotraj tega časa, ki se v svoji

zgodovinski končnici razteza od leta 1987 do leta 1992, posebej izstopajo dnevi vojne za Slovenije. To so bili tedni, dnevi in ure v juniju in juliju 1991, ko je bilo dobesedno vse na kocki. Samostojna in evropska prihodnost Slovencev, demokratična ureditev, naša vera in postave, blaginja pa tudi naša življenja. To so bili dnevi, ko se je, maja 1990 sicer razoroženi narod, znova postavil za svoje pravice, razglasil samostojno Slovenijo in se uprl agresiji JLA.

V tistih dneh je nekaj odstotkov Slovencev, ki so ob množični podpori naroda poprijeli za vsako razpoložljivo orožje in se skupaj s civilno obrambo zoperstavili peti tehnično najmočnejši vojski v Evropi, s svojim pogumom doseglo nemogoče in izpisalo končno dejanje prehoda slovenskega naroda v nacijo. Pogum Slovencev je takrat občudoval ves svet. Predstavniki najmočnejših držav na svetu, ki so še nekaj dni pred vojno trdili, da nas nikoli ne bodo priznali, so zaradi tega poguma spremenili svoje stališče. Svetovni tisk je v nekaj dneh spremenil odnos do Slovenije in prestopil na našo stran. Naši rojaki po svetu so kot eden stopili na ulice metropol, zasuli vlade s pismi in pozivi ter podprli boj svoje domovine proti Goljatu. Kljub nasprotovanju osamosvojitve v delu leve politike je bil narod enoten. Enoten kot še nikoli prej in zelo pogumen. To so bile svete ure, visoka pesem slovenskega naroda.

Tega neizpodbitnega zgodovinskega dejstva ni mogoče ne spremeniti ne ponarediti. Tudi pozabiti in prikriti ne, čeprav se to praktično od leta 1991 naprej neprenehoma posluša. Zato povejmo nekaj števil. Jugoslovanska ljudska armada je agresijo na Slovenijo začela z enotami, ki so skupaj štejele 22 tisoč vojakov, častnikov in podčastnikov. V tej vojni je imela JLA 48 mrtvih in 116 ranjenih, enote TO so v spopadih zajele

2663 njenih pripadnikov, medtem ko jih je prostovoljno na slovensko stran prebegnilo več kot 3000. Od 22 tisoč pripadnikov agresorske armade jih je v sedmih dneh spopadov izgubila skoraj 6 tisoč ali več kot četrtno, med njimi nesorazmerno velik del, več kot 500, aktivnih častnikov in podčastnikov. Enote teritorialne obrambe so imele v tem času 9 mrtvih in 44 ranjenih, slovenska policija pa 4 mrtve. JLA je zajela samo enega častnika TO. Iz TO v JLA ni prestopil nihče.

JLA je vojno v Sloveniji začela neprimerno močnejša. Slovenija ni bila sposobna vpoklicati pod orožje niti toliko pripadnikov TO, kolikor jih je JLA imela neposredno na našem ozemlju. Razlog je bil, seveda, pomanjkanje orožja. Slabih deset dni kasneje se je položaj dodobra obrnil v našo korist. Ne samo da je Slovenija zaradi zaplenjenega orožja in opreme lahko že 5. julija, v sedmih dneh, oborožila 35300 svojih vojakov, brez pripadnikov policije, ampak je s pomočjo pridobljene težke oborožitve, predvsem protioklepni in protiletalskih sredstev lahko računala na uspešno zoperstavljanje katerikoli sili, ki bi jo Beograd poslal na slovensko državo. To dejstvo je odločilno vplivalo na spremembo strategije Slobodana Miloševića. Tveganje nadaljevanja spopadov v Sloveniji je bilo kar veliko. Zato je srbsko vodstvo 10. julija sprejelo odločitev, da prek svojih ljudi v organih federacije umakne ostanek jugoslovanske armade v Sloveniji. V vojni za Slovenijo je bilo veliko pomembnih dogodkov, ki so odločilno stkali tkanino zmage. V prvi analizi štaba TO je upravičeno posebej poudarjena ustavitev oklepnih kolon na Medvedjeku in mostu pri Ormožu na samem začetku spopadov. V isto kategorijo lahko uvrstimo minometni napad na pristajalno stezo vojaškega letališča v Cerkljah, pa osvojitve mejnih prehodov v Rožni dolini, Šentilju in na Holmcu,

blokada oklepni kolon JLA na številnih drugih mestih po državi, sestrelitev sovražnih helikopterjev. Prvega je sestrelil gospod Zoran Drnovšek, ki je danes z nami in ga lepo pozdravljam. O tem danes velika večina Slovencev ne ve praktično nič. Po preučitvi vseh vojnih akcij TO in slovenske policije ter njihovi umestitvi v čas in širšo sliko lahko po 25 letih danes brez večjih težav izdvojimo najpomembnejšo akcijo TO za osvoboditev Slovenije. To je bilo nedvomno zavzetje skladišča JLA v Borovnici 28. 6. 1991. V tej akciji je peščica pripadnikov specialne brigade, bilo jih je dvaindvajset, pod poveljstvom Toneta Krkoviča, ki je tudi danes z nami, zaplenila večjo količino orožja, minskoeksplozivnih sredstev in vojaške opreme kot vse slovenske partizanske enote v vseh bojnih akcijah v času druge svetovne vojne. Ta uspeh je bil popoln tudi zaradi tega, ker je bilo to skladišče zavzeto tik pred nosom veliki koncentraciji enot JLA v vrhniških vojašnicah, od koder bi lahko s topovskim in raketnim orožjem skladišče uničili, če bi pravočasno izvedeli za akcijo. Naj povem še to, da je bil to signal tudi drugim poveljstvom enot TO. Če parafraziramo znani stavek Winstona Churchilla po letalski bitki za Anglijo, lahko rečemo, da še nikoli v zgodovini slovenskega naroda tako veliko ljudi ni bilo dolžno tako velike hvaležnosti peščici svojih sonarodnjakov. Tragedija slovenskega naroda pa je, da nobenega od teh ne poznamo po imenu.

Enotnost naroda in pogum njegovega oboroženega dela, trdna politična volja vlade koalicije Demos pod vodstvom Jožeta Pučnika ter samoiniciativnost množice posameznih poveljnikov taktičnih enot TO in policije so skovali zmago v vojni za Slovenijo. Zmago, povzdignjeno v svoji končnosti na slovenski Olimp, zmago, pomembnejšo od vseh bitk, ki so jih naši predniki, mnogokrat žal tudi na tuj račun, bojevali skozi

vrtnice nehvaležne zgodovine preteklih stoletij. Voja za Slovenijo je vsak dan odkrila na tisoče junakov. Fantov in mož, ki so iz ljubezni do domovine premagali strah. Za orožje so prijeli zato, da branijo svoj dom, svojo vero in postave, Slovenijo. Svoje delo so odlično opravili. Po zmagi so odšli domov, država jih je večinoma pozabila, domovina jih ne bo nikoli. Kajti to so bile svete ure, visoka pasem slovenskega naroda. Stali smo in obstali.«

Čutil sem svojo dolžnost, da te stavke preberem, tudi zato, ker je ta krivica tem fantom popravljena šele po 25 letih. Končno je predsednik države sprejel odločitev, da se jim podeli državno odlikovanje, ki bo podeljeno natančno na dan pred 25 leti in na kraju, kjer so to akcijo izvedli, 28. junija. Vam vsem skupaj pa hvala, ker ste prišli v takšnem številu, tudi zato je bil potreben skorajda enak pogum kot pred 25 leti. S to našo proslavo so se ukvarjali na vse možne načine. Če bi se toliko ukvarjali s slovenskim gospodarstvom, bi Slovenija cvetela in potem po 25 letih 10 do 15 tisočim mladim ne bi bilo treba odhajati v tujino in se boriti za službe.

Ampak s temi proslavami so v Sloveniji težave od samega začetka. Ko je pristojen odbor pred 25 leti pripravljaj tisto proslavo, veličastno proslavo 26. junija 1991, je bilo mnogo nasprotovanja. Največ nasprotovanja je prihajalo iz takratnega predsedstva RS. Eden od njih je dejal, da »kaj pa 'čmo proslavljat na ta žalosten dan.« Od tistega žalostnega dne vedno sedi v prvi vrsti na državnih proslavah. Potem so bili težave s častno četo, češ, »kaj 'čmo dražit z vojsko na tej proslavi. Če bo že častna četa, naj bo brez orožja.« In potem ko je nekako bilo tudi to usklajujejo, ko smo natančno pred 25 leti v stavbi pred nami izglasovali Temeljno listino in s tem

postavili ustavni temelj za razglasitev samostojne Slovenije ter uro za tem prevzeli efektivno oblast, dobili tudi nove simbole, končno je bila dana zelena luč za tisto slovesnost. Ampak tudi na tisti slovesnosti ni šlo brez zapletov. Del scenarija je bil blagoslovitev osamosvojitvene lipe. Stala je tamle, v tistem kotu, danes pa je ni več. Korenine tega dejstva, da je tam ni več, pa ležijo v tisti proslavi, kajti ko je nadškof Šuštar to lipo začel blagoslavlјati, je nekdo izklopil mikrofon. Tako da simbolična slovenska osamosvojitvena lipa tega blagoslova ni slišala, slišala pa ga ni niti Slovenija. Ta lipa je bila pred kratkim, potem ko so ta trg privatizirali, ve se kdo, presajena čez cesto, zraven grobnice t. i. narodnih herojev.

Jaz sem bil v teh dneh na številnih proslavah po slovenskih občinah in povsod so s ponosom pokazali visoka lipova drevesa, ki so jih posadili pred 25 leti, dvakrat ali trikrat večja kot naša osamosvojitvena lipa. Prej je gospod Hojs dejal, da na tem trgu, kjer je množica drugih spomenikov, ni nobenega spomenika slovenske osamosvojitve, osamosvojitveno lipo so izgnali in po 25 letih ta lipa še vedno ni slišala blagoslova. Nadškof Šuštar tudi po 25 letih še ni dobil naslednika, ki bi ta blagoslov opravil pred celo Slovenijo na glas, tako da bi ga slišala lipa. Ko boste videli, da na tem trgu ponovno stoji osamosvojitvena lipa, ko boste videli spomenik slovenski osamosvojitvi in ko se bo ta trg imenoval Trg Jožeta Pučnika, vedite, da ste se zbudili v drugačni Sloveniji.

Po 25 letih, vsaj po izkušnjah v zadnjih dneh, lahko rečem, da neka streznitev vendarle prihaja in zadnji čas je zato. Pred 25 leti smo proslavljali razglasitev samostojne države, hkrati so po primorskih mejnih prehodih že gospodarili tanki JLA, Vipavci so se upirali s svojimi rokami tisti dan in večina Slovencev se

ni zavedala, da so pred nami dnevi, mogoče tudi tedni, meseci, leta preizkušnje.

Danes, po 25 letih, lahko rečem, da je ta občutek temu podoben. Kajti danes smo se zbudili v samostojni Sloveniji in Evropski uniji, v katero smo stopili leta 2004. Ampak ta unija danes ni več enaka kot je bila ob vstopu. Pred nekaj dnevi je ena od članic na referendumu izglasovala, da iz nje izstopi. In to ne katerakoli članica, ampak ena od največjih. Evropska unija je pred najresnejšo krizo do sedaj. Vse krize, skozi katere je šla, in teh je bilo veliko, so imele ta skupni imenovalec, da so predstavljale zastoj na poti. Nismo se mogli dogovoriti, kako narediti naslednji korak. Sedaj pa je prvič prišlo do situacije, ko je neka država članica naredila korak nazaj. Vsaj srednjeročno nepovraten. Evropska unija se več ne širi, temveč krči. To je slab signal za vse tiste, ki čakajo na vstop in vidijo luč na koncu tunela za rešitev svojih ali regionalnih težav. In mi smo v neposredni sosesčini.

Evropska unija je predvsem mirovni projekt, zgrajena je bila zato, da narodi Evrope ne bi ponavljali dveh tragedij, ki sta jih doleteli v prvi polovici 20. stoletja. Najprej mirovni projekt, šele potem projekt enotnega trga, ekonomije, gospodarske rasti, blaginje, prostega pretoka kapitala, blaga in tako dalje. In pred nami so časi, ko poslanstvo tega projekta ne bo več samoumevno. Do sedaj smo 25 let peli sedmo kitico Prešernove Zdravljice »ne vrag, le sosed bo mejak« in jo jemali kot nekaj samo po sebi umevnega. A prihajajo časi, ko temu ne bo več tako, če se ne bomo potrudili.

Tukaj smo Slovenci soodgovorni. Vse druge alternative so za nas slabše. Če Evropska unija razpade, bo razpadla na nekaj velikih držav in na množico satelitov, ki bodo krožili okrog njih, odvisno predvsem od gospodarskih vezi posameznih držav. V vsakem primeru pa bo v prihodnjih mesecih in letih prihajalo do novega razvrščanja v njej. Nedavni sestanek ustanovnih članic to zelo jasno nakazuje. In v tem razvrščanju bo pomembna gospodarska moč države. Nobenega izgovora več ni, da Slovenci strnemo sile okrog tega, da gospodarsko moč države okrepimo, da izboljšamo pogoje za gospodarstvo, zmanjšamo bremena, predvsem razbremenimo visoke stroške dela in odstranimo ovire, da pridejo tuje investicije, to je znanje, in na koncu pridemo do tega, da se bo v gospodarskih sporih odločalo v roku enega leta, ne pa v štirih letih, kot je danes pri nas.

Druga krepitev, ki je nujno potrebna, pa je krepitev slovenskega obrambnega sistema. Pred nekaj leti bi te besede zveneale povsem v prazno, a danes so nekatere evropske države že uvedle splošno vojaško obveznost, še polovica drugih o tem razmišlja in Slovenija bi morala storiti isto. Predvsem pa se moramo nehati norčevati iz obrambnih struktur, ki s sredstvi, ki jim jih danes namenjamo, samo životarijo. In še nekaj drugih izzivov je, na katere bo treba odgovoriti bistveno hitreje.

Ključna točka, na katero ne smemo pozabiti v tem času, ki je pred nami in v katerem bodo mnogi naši špetiri iz preteklosti zgledali kot šala, pa je vrednostno središče Slovenstva. Slovenci imamo eno samo obdobje v zgodovini, ki nas je združilo, in tega vrednostnega središča se ne sme rušiti. Zaradi tega smo v teh resnih časih z veliko žalostjo opazovali, ko so priprave na današnjo slovesnost posmehljivo imenovali z ne vem kakšnimi izrazi. To veličastno slovesnost in kakovosten

kulturni program so poimenovali alternativna proslava, in to smo slišali s televizijskih ekranov visoke uradnike te države, ki so nam pravzaprav zapovedovali, kako naj praznujemo. Za to Slovenijo smo glasovali in jo zgradili zato, da bi lahko njen rojstni dan vsak praznoval tako, kot si želi.

V teh tednih, ko sem bil stalno na poti, ugotavljam, da se to dogaja. Slovenija praznuje po 25 letih enako veselo kot pred 25 leti. Bil sem na številnih proslavah po različnih krajih in občinah, kjer je bilo staro in mlado in kjer so se ljudje zbirali iz veselja, ne pa obveznosti. Kjer so veselo plapolale slovenske zastave. In ta Slovenija, ki jo srečujem v teh dnevih, je drugačna od tiste, skregane, apatične, zamorjene Slovenije, ki skače ven s televizijskih ekranov, radijskih sprejemnikov in časopisov. Je drugačna Slovenija, takšna, kot je bila pred 25 leti. In zaradi tega verjamem, da je hiša slovenske države postavljena na skali, da so naši temelji toliko trdni, da tudi povodnje, ki se napovedujejo, ne bodo ogrozile bivanja slovenskih rodov v tej hiši. Vendar se moramo zavedati izzivov in ne rušiti vrednostnega središča slovenskega naroda. V teh zadnjih tednih je bilo v Sloveniji na stotine domoljubnih proslav, na katerih smo se 25. rojstnega dne Slovenije iskreno veselili, kjer smo se zbirali iz veselja in ne iz obveznosti, in so na vseh plapolale slovenske zastave, samo nekaj je bilo alternativnih, na katerih so plapolale tudi zastave agresorske armade.

Kar je bila Slovenija v teh prazničnih dneh, mene osebno navdaja z veseljem in optimizmom. Ob koncu lahko samo ponovim besede Jožeta Pučnika, ki jih je izrekel natanko pred 25 leti: »Ostati moramo pogumni in ponosni.« Hvala, ker ste pogumni in ponosni. Hvala, ker imate radi Slovenijo. Bog živi Slovenijo!

PROGRAMSKE USMERITVE ZVEZE ZVEZ V LETU 2016

Glavna programska usmeritev delovanja Zveze zvez je bila namenjena že januarja in februarja, in bo tudi v nadaljevanju leta 2016, vnosu ustavnega dopolnila 64. a, kot ga predvideva naš Memorandum, podpisan pred točno dvema letoma s strani vseh predstavnikov NS ABČHMS v RS. Ostale aktivnosti naj bi bile bolj obrobne, zato jih tu ne programiramo posebej. Kajti treba je vse sile usmeriti v uspešno vložitev najprej sploh pobude in eventualno kasneje v aktivnosti ZZ, ki bi spremljale predvideno parlamentarno proceduro. Ker je Zveza zvez predolgo upala v podporo največje stranke SMC in se je to upanje na začetku leta definitivno izjalovilo, bo glavna naloga ZZ znatno težja. Še posebej bo naloga težja zato, ker bo treba delovati pospešeno, če želimo ujeti zadani rok 25. obletnice samostojne države RS in znotraj leta 2016 25. obletnico sprejema ustave RS decembra 1991. Poleg tega pa je še splošna družbena klima v državi zaradi drugih političnih prioritet konteksta splošnih evropskih in svetovnih razsežnosti izrazito nenaklonjena reševanju urejanju »nenujnih« družbenih vprašanj. Vendar je tudi res, da za reševanje »naše« problematike nikoli ni bilo in ne bo »pravega« trenutka. Zato ni pravega razloga, da bi s svojimi dosedanjimi prizadevanji ZZ sedaj kar prenehala.

Zaradi časovnega in vsebinskega zavlačevanja, ki ga je bila v svojih osnovnih prizadevanjih ZZ 10 mesecev deležna s strani SMC in PS SMC, je treba nemudoma preiti na uresničevanje Plana B. Plan B je zamišljen kot načrt aktivnosti, ki glede vnosa našega ustavnega dopolnila v Ustavo RS opušča zamišljeno dodeljevanje mesta ključnega protagonista v

parlamentarni proceduri največji stranki Koalicije, torej stranki SMC. Ta se, kljub velikim vloženim prepričevalnim naporom ZZ, doslej kot stranka ni profilirala za jasno podpornico obravnavanemu ustavnemu dopolnilu. V delu poslancev PS SMC ta podpora zagotovo obstaja, a očitno ne tudi v samem vrhu SMC. Na uradnem januarskem sestanku s tremi poslanci SMC (dr. Matić, dr. Murglova, mag. Horvat) je delegacija Zveze zvez jasno izrazila svoje pričakovanje, da se bodo poslanci SMC ob morebitni uspešno vloženih pobudi in posledično potekajoči proceduri za to spremembo ustave, ki bi jo vodila kaka druga PS v DZ, lahko ravnali, v skladu z Ustavo RS, po svoji vesti in prepričanju tudi ob domnevno drugačnem stališču vrha SMC. O konkretnih potezah izvajanja Plana B se bo razpravljalo in odločalo na predsedstvu ZZ. Ste pa vsi na tej Skupščini prisotni delegati posameznih Zvez kulturnih društev, ob upoštevanju zapisanega v vsebinskem Poročilu in tudi ob vaših osebnih izkušnjah, vabljeni k razmislekom, izdelanim predlogom in premišljenim sugestijam, kako prispevati k uspešnemu uresničevanju tu okvirno predstavljenega Plana B. Prav tako ste vsi vabljeni h kasnejši vaši dejavnejši konkretni pomoči, če bi in ko bi se izkazalo, da je potrebna in ste zanjo s strani predsedstva ZZ za kako storitev naprošeni.

Poročilo o delovanju Zveze Zvez v obdobju oktober 2014 - februar 2016

V obdobju med dvema skupščinama je predsedovanje Zvezi Zvez po Statutu prevzela Zveza albanskih društev Slovenije. V tem skoraj letu in pol je bilo delovanje Zveze Zvez, predvsem njenega predsedstva, pestro in intenzivno. Po vsebinski plati je bilo mogoče spremljati naslednje dejavnosti.

1. **Knjiga Zveze zvez.** Potem ko je v Cankarjevem domu oktobra 2013 uspešno organizirana okrogla miza Kdo so narodne manjšine v Sloveniji? z začetnim pozdravnim nagovorom in z izraženo podporo prizadevanjem Zvezi zvez s strani dr. Nilsa Muižnieksa, Komisarja za človekove pravice Sveta Evrope, in je na tej okrogli mizi sprejeta odločitev o izdaji zadevnega Zbornika, so potekale več kot eno leto aktivnosti s tem v zvezi. Treba je bilo, da vsi potencialni avtorji pisno in v skladu z določenimi standardi pripravijo (in dodelajo) svoje prispevke, za kar je ves čas skrbela Vera Kržišnik-Bukić, pobudnica okrogle mize in urednica nastajajoče knjige. Tehnično urejanje in potrebno komunikacijo s tiskarno je opravil Fahir Gutić, tako da je konec novembra 2014 Zbornik v 600 izvodih zagledal luč dneva. Z avtorstvom in drugimi nujnimi opravili so sodelovali tudi dr. Ilija Dimitrievski, Veselin Lakić in Tahir Maliqaj, člani predsedstva ZZ. Avtorji tematskih prispevkov so bili družboslovci dr. Martin Berishaj, dr. Jasminka Dedić, dr. Dragutin Lalović, dr. Šime Ivanjko in dr. Biljana Žikić, izbrani strokovnjaki za manjšinska vprašanja iz vrst ABČHMS ter vidni slovenski strokovnjaki. Edino plačano opravljeno delo je bila lektura knjige, ki jo je pokril JSKD. Tiskarski stroški so enakomerno porazdeljeni med v Zvezo zvez vključene Zveze, skupaj s svetovalko ZZ, tako da je lahko plačan račun tiskarni. Okrog 100 knjig je v dobrem letu prek izbranega znanega knjižnega trgovca tudi prodano, večina knjig pa je razdeljena članstvu po društvih, politikom, novinarjem in drugim po izboru članov predsedstva ter s ciljem priprave strokovne ocene tudi strokovnjakom, od katerih jih je nekaj o knjigi objavilo ugodne recenzije. Sicer smo imeli v letu

2015 več promocij. Zbornika. Prva in najpomembnejša je bila februarja v Državnem svetu, ko smo sprejeli tudi določene zaveze glede uresničevanja ciljev ZZ, namreč konsenz za prizadevanja, da se poskuša doseči, da se DZ RS v vsakem primeru (pozitivno ali negativno) opredeli glede ustavnega določila 64. a. Druga promocija je bila maja v Kopru in tretja junija v Mariboru. Za realizacijo gostovanja in pogovora o knjigi se v letu 2015 zaradi časovne stiske ni uspelo še enkrat obiskati Maribora ter ob že povabilu knjigo predstaviti zainteresirani publiki v Novem mestu. Knjiga je imela v tem dobrem letu skratka uspešno pot in je sedaj skoraj že pošla. V letu 2016 naj bi opravili še vsaj dva pogovora o knjigi zunaj Ljubljane. Najpomembnejši rezultat izdaje Zbornika Kdo so narodne manjšine v Sloveniji pa naj bi nedvomno bil dvig ozaveščenosti o lastni kolektivni identiteti pripadnikov NS ABČHMS v RS.

2. **Dejavnost ZZ v DZ.** Osrednja aktivnost v polju uresničevanja temeljnih ciljev ZZ je bila v obravnavanem obdobju osredotočena na sistematično obiskovanje poslanskih skupin v Državnem zboru z namenom prepričevanja in vnaprejšnja pridobivanja poslancev za sprejem predlaganega ustavnega dopolnila 64.a. To je bila v več pogledih zahtevna aktivnost. Treba je bilo najprej vzpostaviti potrebne pisne in ustne stike z vsemi poslanskimi skupinami, dogovarjati datume in termine obiskov, jim dostaviti Memorandum in knjigo Kdo so narodne manjšine v Sloveniji ter morebiti še kako gradivo oz. dokument ter se za obisk vsake PS vsebinsko pripraviti glede na njeno znano

specifiko. V obdobju med januarjem in majem 2015 je delegacija ZZ obiskala enkrat, dvakrat (PS NSi – krščanski demokrati) ali večkrat (PS SMC) vse PS DZ. Delegacijo ZZ so vedno sestavljali člani predsedstva in svetovalka ZZ, najpogosteje pa še predstavnik ZHDS in ZSDS, ki ju je na te organizirane sestanke ZZ redno vabila zraven.

Rezultati teh obiskov PS v DZ so bili naslednji. Na prvem sestanku, januarja 2015, s PS Socialnih demokratov, ki sta mu na izrecno željo iz ZZ, prisostvovala predsednik Stranke SD in starosta te stranke (bivši) »naš« poslanec Miran Potrč, je bila podana načelna podpora Memorandumu, s tem da naj bi se ponovno srečali po koncu obiskov vseh drugih PS. Sledili so sestank s PS DESUS, kjer je delegacija ZZ tudi naklonjeno sprejeta in so izrazili nekateri od teh poslancev razumevanje, nekateri jasno podporo prizadevanjem ZZ. Tudi še marca je bil sestanek s polovico poslancev PS ZaAB, kjer so nedvoumno obljubili vse (4) glasove PS. Aprila so nas korektno sprejeli v obeh »desnih« PS opozicije. Najprej v PS SDS, kjer smo iz ZZ že samo zaradi kontinuitete stikov s SDS vnaprej posebej prosili za udeležbo poslanke Irglove in se je na strani PS sestanka z delegacijo udeležilo šest poslancev. Sredi aprila pa nas je, torej v drugem uradnem kontaktu z NSi, sprejel še vodja te PS. V PS SDS so nas predvsem poslušali, tudi spraševali, problematike nekateri med njimi niso poznali, a po eni celi uri sestanka niso izrazili glede našega predloga dopolnitve ustave nobenega stališča. Rezultat sestanka z vodjo PS NSi – krščanskih demokratov pa je bil

veliko in pozitivno presenečenje, saj je on izrazil nedvoumno podporo vseh (petih) poslancev PS NSi »našemu« ustavnemu dopolnilu, če ZZ nima aspiracij po poslancih/poslancu v DZ in če ne meri na kako dvojezično ali celo večjezično ureditev kjerkoli v državi, ki je določena, kot je znano, za območja poselitve italijanske in madžarske narodne skupnosti. V drugi polovici maja smo se, po septembru 2014, v drugič srečali z obema poslancema narodnih skupnosti, ki sta svojo naklonjenost našemu predlogu potrdila in svoja glasova obljubila. Delegacija ZZ se je seveda z največjim zadovoljstvom sestala s PS Združene levice, kajti šlo je za edino stranko, ki je celo v svoj predvolilni program vnesla zavezo, da bo v DZ delovala v smeri vnosa »našega« ustavnega dopolnila v Ustavo RS in je to zavezo na našem srečanju marca 2015 samo ponovila. Za konec tega poročanja o sestajanju s PS v DZ so ostala srečanja z največjo in za našo zadevo najpomembnejšo PS, s PS SMC, večji del našega obravnavanega obdobja imenovana Stranka Mira Cerarja, manjši del časa Stranka modernega centra. Stiki in sestanki s poslanci PS SMC so bili v obravnavanem skoraj letu in pol tudi najštevilnejši. Gotovo najobetavnejše je bilo srečanje delegacije ZZ s predsednikom te stranke, ki je hkrati tudi predsednik Vlade in z vodjo PS SMC 23. marca 2015. Čeprav ne prvi ne druga nista bila pripravljena podati stališča o našem Memorandumu, s katerim sta bila oba že dlje in dobro seznanjena, sta z zelo naklonjeno razpravo dala vedeti, da lahko računamo na njihovo razumevanje in morda podporo kasneje. SMC, da rabi nekaj časa, da našo zadevo temeljito preuči, pri čemer sta predlagala

sodelovanje in strokovno pomoč vmes še z naše strani, potem pa naj bi se v največ roku dveh mesecev, kot je obljubil dr. Cerar, ponovno srečali. A je obljubo prelomil, do novega srečanja z njim še do danes sploh ni prišlo. Preprosto ni drugega pojasnila, kot da se zaradi določenih političnih zadržkov izogiba odkritemu strokovnemu soočenju v zvezi z Memorandumom in znano pripadajočo strokovno argumentacijo. Kljub res močno obremenjujočim okoliščinam v zvezi z akutno begunsko tragedijo in transkontinentalno migrantsko krizo bi se že našel čas za našo sicer enostavno rešljivo zadevo, če bi v največji parlamentarni stranki le bilo več politične volje, kar pa je odločilno odvisno od njenega predsednika. Z vodjo PS SMC se je vsaj dvakrat prelagal sestanek in po več drugih stikih je srečanje tudi brez nje organizirano januarja 2016, ko so trije poslanci SMC na sestanek s kompletno delegacijo predstavnikov NS ABČHMS spet prišli brez pisno pripravljenega stališča SMC in brez pooblastila pogovarjati se v imenu SMC. Delegacija ZZ je izrazila globoko razočaranje z odnosom SMC in njenim dolgotrajnim zavlačevanjem ter poslancem v teh okoliščinah sporočila svoje novo stališče. Namreč stališče o prehodu na Plan B, ki ne predvideva več PS SMC kot glavnega protagonista v parlamentarni proceduri za vnos ustavnega dopolnila v ustavo RS. Ko kmalu zatem tudi vabilo vrhu SMC na svečanost ob 5. obletnici Deklaracije februarja 2016 na sedežu ZZ, ni bilo sprejeto, je postalo dokončno jasno, da je SMC, ob nekaj individualnih poslanskih izjemah, neetično izneverila osnovana prvotna pričakovanja ZZ. Velika izguba dragocenega časa in energije v čakanje na stališče SMC in priprava prav zanjo nemajhne

strokovne dokumentacije še povzročata jezo, a se v ZZ nismo smeli demoralizirati in se je že začelo z aktivnostjo uresničevanja Plana B.

3. **Mediji in drugo.** Poleg opisanih dveh glavnih sklopov aktivnosti je bilo še več drugih, ki so jih opravljali člani predsedstva in svetovalka ZZ. Naj izpostavimo zlasti nastope v medijih. Od začetka leta 2015 je vsaki drugi torek na sporedu TV SLO1 15-minutna oddaja Na glas! namenjena predstavljanju NS ABČHMS v RS. Njihovi pripadniki so v teh doslej 22 oddajah lahko o marsičem spregovorili, zapeli, zaplesali itd., skratka bili vidni za slovensko TV gledalstvo v celoti. Ta oddaja, ki jo novinarji, izvorno pripadniki teh skupnosti tudi pripravljajo je, skratka, nova in gotovo pomembna medijska promocija vsebin, ki obravnavajo posameznike, kulturna društva in dogajanja znotraj teh narodnostnih skupnosti v Sloveniji. Poleg udeležbe v oddajah Na glas!, v katerih je bil iz ZZ aktiven zlasti dr. Ilija Dimitrievski, s(m)o dajali nekateri izjave ali intervjuje še za osrednje slovenske tiskane medije in radijske oddaje ter bili posebej dejavni v samih glasilih posameznih narodnostnih skupnosti. Posebej treba predstaviti dejavnost članov predsedstva ZZ, ki so hkrati tudi člani Sveta Vlade Republike Slovenije za vprašanja narodnih skupnosti pripadnikov narodov nekdanje SFRJ. V obravnavanem obdobju, oz. v mandatu nove vlade so člani tega posvetovalnega telesa Vlade iz vrst NS ABČHMS ostali isti. To so bili oz. so Tahir Maliqaj, Fahir Gutić, Veselin Lakić in dr. Ilija Dimitrievski, v imenu ZHDS pa Mijo Stanko in v imenu ZSDS Drago Vojvodić. V letu 2015 je bila ena

seja (in sklicana še ena brez potrebnih gradiv, ki se zato ni odvila na uraden način), v februarju 2016 druga. Na sejah se je razpravljalo o problematiki medijev, šolstvu in o nekaterih drugih vprašanjih, predvsem pa se je čakal odgovor Vlade na naš Memorandum, ki je bil še v času prejšnje Vlade vložen v vladno proceduro kot akt, na katerega se je zahteval odgovor Vlade. (Na Skupščini Zveze zvez 26. 2. 2016 bo podana informacija s poteka seje Sveta z dne 25. 2. 2016).

Predsedstvo ZZ je imelo v obravnavanem obdobju 17 rednih sej, še precej več aktivnosti pa se je znotraj predsedstva odvijalo po e-pošti in v telefonski komunikaciji. Večino komunikacij s PS v DZ je opravljala in strokovna gradiva je pripravljala svetovalka ZZ. Odnosi v predsedstvu ZZ so bili še nadalje zgledni. Sejam predsedstva so včasih in na povabilo zaradi potrebe po enotnem nastopanju prisostvovali predstavniki ZHDS in ZSDS, ki uradno niso članice Zveze zvez, a so jim vrata za vključitev v ZZ ob dobrodošlici stalno odprta. To vsebinsko poročilo bo z nekaterimi še drugimi podatki in podrobnostmi o dogajanju in vseh obravnavanih aktivnostih v preteklem obdobju lahko gotovo dopolnjeno še na sami Skupščini.

Pripravila: Vera Kržišnik-Bukić, svetovalka ZZ

Tahir Maliqaj, predsednik Zveze zvez

Në përkujtim të Aleksandar Stipčević

STIPČEVIĆI, NUK ËSHTË MË NDËR NE!

Prof. dr. Martin BERISHAJ

Ketu para jush deshiroj te shpaloj një ndodhi, nga mesi i viteve tetëdhjetë, në një nga amfiteatret e fakultetit filozofik te Lubjanes, ku ne si numer i vogel i studentave shqiptare ethshëm pritnim ligjeraten e ilirologut te famshem; per te cilin kisha lexuar dhe ndegjuar shume. Ishin kohet kur i gjithë diskursi ideologjik ishte kthyer kunder shqiptareve ne ish Jugosllavi. Kur edhe etnogjeneza shqiptare tentohej te ndryshohej dhe ti jepej kahje tjeter. Kur edhe iliret ishin te kontestuar nga ndikimi i ideologjise komuniste, diskurs ky, qe ishte “ule kembekryq” edhe ne programet studimore ne fakultete.

Ligjerata e tij per Iliret ishte kthese e madhe, ishte rrenjesisht tjeterqysh nga ajo qe disa historian te kohes e ligjeronin. Ajo ligjerate i tejkaloi te gjitha pritjet tona. Prandaj, një nga profesoret, qe e ndegjonte kete ligjerate me habi bërtiti: "... por e gjithë kjo, per te cilen po ligjeroni ju, nuk eshte brenda kontekstit qe spjegojme ne..". Ilirologu trupimet, pa hezitim iu përgjigj: "Nëse është kështu, ne do ta ndryshojme ate kontekst". Njeriu i cili me lehtësi te ligjeruesit elokuent e hodhi per toke teorite antishkencore lidhur me paraardhesit tone, e qe, me tutje u pranua si aksiom dhe e vertete historike ishte dr. Aleksandar Stipčević.

Ai lehtesisht rrenoje nje mashtrim te madh sepse se pari ishte shkencetare dhe se dyti kishte kuraje. Horizonti i tij intelektual dhe lineariteti personal, i dha atij dhe gjithë neve mundesine ta shohim dhe te prekim te verteteta historike. Në këtë kuptim, ai nuk ishte vetem një personalitet i shquar, por në ato kohe te pakohe edhe i pazëvendësueshëm. Për të gjithë kohën ai do të mbetet në kujtesën kolektive si një prej personaliteteve më të mëdhenje te historiografise ilire dhe një prej autoriteteve morale të kohës së tij.

Veprat kryesore te prof. Stipčevićit nga lema e arkeologjise dhe etnografise jane:

- Arti i ilireve,
- Iliret, historia, jeta, kultura,
- Simbolet e kultit te ilirët
- Bibliografia e arkeologjise antike te Jugosllavis,
- Kultura tradicionale e arbereshve te Zares

Kurse ne lamen e bibliotekarise dhe bibliologjise Ai ne korpusin e vet intelektual na la si trashegimi botime dhe libra te çmuar siç jane:

- Historia e librit,
- Cenzura ne biblioteka,
- Mbi cenzorin e perkryer,
- Historia sociale e librit tek kroatet

Kurdo qe lexuesi merr ne dore librat e Aleksandar Stipčevićit ai ngarkohet me barren e aresyes se ne dore ka libra me vlere te madhe.

Sot ketu jemi mbledhur te perkujtojme Ilirologun qe shkoj ne amshim, ne ditën e pare te shtatorit. Ate dite ne varrimin e tij ne Zagreb nuk u ndie fjala shqipe! Ajo mungojë me fajin tonë. Ajo mungoj sepse heshten dy shtete e gjysem shqiptare! Per te heshti edhe Akademia e Shkencave dhe e Arteve e Kosoves, anetare i se ciles ishte.

Per te heshten edhe ata qe me emrin dhe vepren e tij u bene te "medhenje". Heshti edhe shqiptaria e Kroacise.

Ashtu sikurse heshti dikur shteti shqiptare kur u vra historiani me i madhe qe zbuloje te vertetat mbi shqiptare dr. Milan Sufflay! Por, per te nuk heshti Albert Einstein i cili ngriti zerin per vrasjen e tij mizore nga dora e shovenistëve serbe prane Liges se Kombeve.

Dua te besoj se emri i Stipčevićit do te duhej te zinte vend ne sheshe kryesore ne Tirane, Prishtine e Shkup. Kjo eshte detyre paresore jona, dhe thirrje e ndergjegjes kombetare.

Nese shtrojme nje paralele ne mes Sufflalyit dhe Stipčevićit, munde te konstatojme se ; si njeri poashtu dhe tjetri e ia dhane shqiptarise dhe shkences shqiptare ate qe pa te nuk do te ishte ndergjegjeja jone ajo qe eshte dhe identiteti yne si i tille.

Ata me veprat e tyre na perkujtojne, dhe mbeten si udherrefyes tone ne rrugetimin tone neper shekuj.

Nese kushdo kerkon shkak qe te dijne se per se po bejme kete homazh, kete perkujtim per shkencetarin arbneshe dhe ilirologut

e njohur dr Aleksander Stipcevićin, ne patëm disa sish: rreth kater decenie ishte prezent tek lexuesit shqiptare te gjitha niveleve. Sepse, krejt jeten e tij ia kushtoj vazhdimesise shqiptare ne Zare, sepse ai u be pjese e ligjerimeve ne krejt hapesiren kulturore shqiptare. Ai edhe ne moshe te shtyre nuk hezitonte te mbaje ligjerata ne Prishtine, Tirane, Shkoder, Shkup, Tetove. Sepse ishte dhe e ndiente veten shqiptare. Ardhja e arbereshve para 260 viteve nga rrethi i Shkodres, Kraje, Shestan, Lare, e deri ne Kallmet, ne Arbnesht te Zares dhe kultivimi i gjuhes dhe i tradites shqiptare eshte perjeten qe jetoj Prof. Stipčevići edhe merite e tij.

U lind ne Arbenesh te Zares, studioj arkeologjine ne Institutin e Shkencave Historike ne Zare, kaloi te jetoje e te punoje ne Zagreb, sic shprehej ai, per shkak se ne kete qender ekzistojne kushte shume me te mira per tu marre me shkence sidomos me iliret. Punoi nje kohe ne Biblioteken Kombetare Kroate, nga viti 1954 kaloi ne Akademin e Shkencave, si drejtor i bibliotekes se kesaj Akademie. Redaktoi Leksikonin bibliografik kroat. Rreth 36 vjet te punes ia kushtoi bibliotekarise dhe gjate kesaj kohe u mor me shume ceshtje: me bibliografi, me histori dhe me shkenca shoqerore.

Problemi i shtrirjes gjeografike te ilireve eshte i lidhur me problemin e origjines se tyre. Pa hyre ne detaje shtonte se per ne sot ekziston nje burim tejet i rendesishem per shtrirjen gjeografike te ilireve. Ai eshte Apiani, te cilit nuk kemi arsye te mos i besojme. Ai verteton se iliret kane jetuar prej Epirit deri ne Danub. Arkeologet dhe filologet jane te mendimit se duhet te ngushtohet ky territor ne llogari te popujve te ndryshem, sidomos te panoneve, ne pjesen veriore te Ballkanit. Ai ishte

tejet i bindur se nuk ka elemente te forta qe te kontestojne Apianin. Derisa te mos gjendet ndonje metode, permes se ciles do te fiksoheshin me saktesi kufijte e ilireve, deri ateheré domosdoshmerisht do t'i besohet njeriut ce ka jetuar ne ate kohe dhe qe e ka njohur shume me mire a problem sesa e njohim ne sot.

Libri i tij i pare per artin e ilireve eshte shkruar ne gjuhen italiane dhe eshte botuar ne Itali. Menjehere u perkthye ne gjuhen angleze ne vitin 1963. Ne vitin 1966 doli sinteza per Ilire dhe u botua ne Milano. U perkthye ne gjuhen shqipe dhe u botua ne Prishtine me 1969. Me 1974 doli sinteza: Iliret historia, jeta, kultura e qe u botua ne Zagreb. U perkthye ne gjuhen shqipe ne me 1980 dhe ne gjuhen angleze ne Amerike.

Prof. Stipčevići asnjehere nuk ka hezituuar qe te permend njerezit e medhenje qe i ka dhene Arbeneshi i Zares. Gjithehere ne biseda miqesore permndete dr. Kruno Krstićin, i cili sot konsiderohet nder njohesit me te mire te historise se filozofise kroate. Ka shume studime filozofike e filologjike. Augustin Stipčevići eshte njeri nder shkrimtaret me te mire kroate. Ai, me nje grup shkrimtaresh, i ka dhene vule letersise kroate te pasluftes.

Motivet per romanet e tij i ka marre nga arbereshet. Nje liber i eshte perkthyer edhe ne gjuhen shqipe dhe eshte botuar ne Prishtine. Nga arbereshet e Zares jane shquar shume emra, qe nga shkenca, arti, politika e deri ne estraden muzikore. Familja Deshpali, pra femijet e poetit dhe muzikologut Shime Deshpali Valteri, Pali, Maja sot praktikisht dominojne ne skenen muzikore te Zagrebit dhe te Kroacise. Ne Zagreb jane rreth 2000 arbereshe Zares. Prej 5000 arberesheve, sa kemi qene pas mabarimit te Luftes se Dyte Boterore meth 1500 kane shkuar

ne bote. Shume prej tyre kane bere karriere te shkelqyer. Po permend vetem Shime Duken, njeri me dy doktrate, nje kohe te gjate sekretar i arkivave te Vatikanit.

Shumekush do te ishte i lumtur ta perfundonte rriten e vet intelektuale dhe shkencore aty ku Prof. Aleksandar Stipčević e filloj.

Trashëgimia e Dr. Aleksander Stičevićit nuk ka te beje vetem me te kaluaren e tij dhe tonen por ai hap shtigje per ta kuptuar te tashmen dhe të ardhmen tone. Modestia e tij personale i jep theks te vecante fuqise se tij ne rend te pare njerezore.

Me lejoni qe ne fund te shtoj se nuk eshte aspak lehte te flitet per Prof.Stipčevićin, sepse sot ne veçanti po e perjetoj humbjen e mikut tim te dashtun. Ai kurre nuk adhuronte komplimentet, mirepo, pa komplimente, sinqerisht ate nuk nuk mund ta pershkruej. Aq shume ka lene vepra dhe na ka ngarkue me mendime per te kaluaren tone sa qe per ne gjithmonë do të mbetet frymëzim kombëtar.

U SHUA ALEKSANDËR STIPČEVIĆI

Dr. Pellumb Qazimi

Të flasësh për Aleksandar Stipčević është nder dhe privilegj i pamatë. Të kesh njohur këtë personalitet, përbën diçka të madhe, përfaqëson kujtim e mbresë të jetës të kujtdo. Personalisht e kujtoj këtë njeri të madh, jo se vjen nga larg, por sikur te jetë duke ecur në rrugë. Duke menduar për të, më vjen para sysh një trup i gjatë, një njeri i menduar që ecën me ngadalë, i shoqëruar nga bashkëshortja e tij e urtë. Me flokët e hedhur lart, duke të dhënë menjëherë përshtypjen se dallon nga të tjerë. Me ecje të ngadaltë, të kujdesëshme, duke u menduar dhe në dukje sikur nuk do t'i bëjë keq askujt. Përkundrazi, vetëm mire. Kam vizituar apartamentin e tij në Zagreb, të mos gabohem, katër here. Çaji dhe çokollatat ishin qerasja e familjes së tij. Mandej me ngadalë dhe me një qetësi që të impononte respekt të menjëhershëm, ai vazhdonte diksutimin. Dëgjonte dhe mandej jepte mendime, ofronte botime, libra, etj.

Vështirë të kem njohur njeri që librat t'i ketë pjesë të jetës sa ai. Biblioteka e tij ishte me kate. Nëse nuk përdorje shkallët nuk i merrje dot librat. Aleksandar Stipčević përfaqëson një shkencëtar, historian, ilirolog dhe albanolog që nuk ka të dytë. Ai prezanton një njeri të papërsëritshëm në fushën e dijes.

Por Aleksandri ka qenë edhe veprimtar në interes të shqiptarëve. Për vite me radhë ka qenë President i Shqoqatës të Miqësisë Kroaci-Shqipëri. Njëherazi ka qenë i pranishëm dhe ka kontribouar shumë në jetën kulturore e shkencore të shqiptarëve të Kroacisë dhe kudo ku jetojnë shqiptarët. Kur merrte pjesë në aktivitete të shqiptarëve, në promovime, apo

biseda, ta kishte ënda ta dëgjoje me kujdes. Ai ka transmetuar e treguar shumë kujdes për arbëreshët e tij të Zarës.

Librat, botimet dhe kontributet e tij nuk mund të radhiten, janë të shumta e të pallogaritshme. Ai ka lënë aq shumë sa ndoshta kërkuh nuk do të mund ta konkuronte.

Ruaj kujtime të pashlyeshme për këtë njeri edhe në planin personal. Ai më ka ndihmuar, këshilluar dhe nxitur për studimet e mia të doktoraturës në Universitetin e Zagrebit, duke më shoqëruar në këtë përpjekje deri në kurorëzimin e saj. Nëse të ofronte një libër, nuk harronte, do ta kërkonte deri sa të mbrinte te dora e tij. Nëse i premtonte një libër, nuk të ndahej, deri sa ta bënte prone të tij. Aq i lidhur ishte me librin.

Para tre vitesh në Zagreb u promovua fjalori arbërisht-shqip-kroatisht me titull “Fjalori i të folmes të sotme të arbëreshëve të Zarës” me autor Kruno Krstić, përkthyer e shqipëruar nga Mehmet Latifi, i cili fjalën e tij e filloi me: “Prof. Stipçeviqi do të thoshte se “shumë ko ko përbi për me bo këto” (Shumë kohë ka kaluar për ta bërë këtë fjalor), duke treguar sa i lidhur dhe sa i përkushtuar ishte në ruajtjen e gjuhës e të kulturës arbëreshe. Ndërkohë, vetë Aleksandri iu drejtua të pranishmëve: “Paraqitja e librit të Dr. Kruno Krstiqit, “Fjalori i të folmes së arbëreshëve të Zarës” ka shprehë një dukuri të paparë, një interesim të veçantë në opinion e sidomos në qarqet albanologjike. Mirëpo, kjo nuk i mjaftoi Kruno Krstiqit që të qetësohet e stabilizohet në jetë, pas përjetimeve në atë moshë të shkuar...dhe vetëm tre ditë pasi e mori letrën e “rehabilitimit” nga sulmet e Sigurimit jugosllav, nga Enti Leksikografik, ai ndërroi jetë!”-theksoi Akademik Stipçeviqi dhe vazhdoi:

“Arbëreshët e Zarës nuk ndejtën duarkryq, dhe Bashkësia lokale e arbëreshëve me në krye Shime Mazija, botuan librin e dytë të Kruno Krstiqit, “Ardhja e arbëreshëve në Zarë”. Në fund të fjalës së tij, Akademik Aleksandër Stipčevići tha: “Ky botim i fjalorit të arbëreshëve të Zarës, pa dyshim se do të nxisë interesimin e shtuar të shkencëtarëve për të folmen e arbëreshëve, prandaj e përshëndes këtë punim, që e shton edhe numrin e autorëve që kanë punuar në fushën e gjuhës së arbëreshëve, duke përfshirë lingvistin e njohur slloven, Franc Mikloshiqin me fjalorin e tij nga 1870-1871 botuar në Akademinë e Vienës, mandej studjuesit gjerman Wiegand, filologut italian Carlo Tagliavini, Norbert Jokl, Eqrem Çabej, Kolec Topalli, Budimir Peroviq, Mirta Habush dhe Maksmilijan Barançiq si dhe studjuesit më të mirë deri më tani për gjuhën e arbëreshëve, Akademik Idriz Ajetit”.

Profesori i madh Aleksandar Stipčević është nderuar me çmime e dekorata të ndryshme, nga Presidentët e Shqipërisë e të Kosovës, etj.

Duke mos u zgjatur me kujtime personale, dëshiroja që me rastin e ndarjes nga kjo jetë të Profesorit të madh, për lexuesin do të ishte me vlerë të njihej me ato çfarë ka shkrojtur studjuesi i njohur shqiptar Mojkom Zeqo, kur mori vesh ndarjen nga jeta të këtij kolosi të dijes, këtij njeriu me emrin Aleksandar Stipčević.

“Mbylli sytë dhe shkoi në amshim dijetari i njohur kroat me origjinë shqiptare Aleksandër Stipčević në moshën 85 vjeçare. Lindi më 19 tetor 1930 në fshatin Arbanas pranë Zarës, në Kroaci. Vdiq më 1 shtator 2015.

Emri i tij u bë një motiv inkandeshent i mediave dhe botës akademike botërore. Kam pasur rastin ta njoh dhe ta takoj disa herë Aleksandër Stipçeviçin. Kam bërë biseda me të dhe kam pasur letër këmbime në vite. E kam shumë vështirë të them diçka me një stil epigramatik për këtë dijetar dhe njeri të madh.

Ai ishte një Princ Evropian i Bibliografive.

Ka punuar në bibliotekën e Zagrebit, ka botuar mbi 230 vepra shkencore në kroatisht, italisht, shqip dhe anglisht. Ai të kujton eruditët e mëdhenj filologë të kohës së Rilindjes Evropiane ose të Epokës Aleksandrine. Nuk kam njohur kurrë në jetën time një njeri që të ketë qenë kaq shumë i lidhur gjatë jetës me librat.

Kur e kam takuar për herë të parë në vitin 1991 në një simpozium shkencor ndërkombëtar për kulturat midis dy brigjeve të Adriatikut në Ankona të Italisë, befas fytyra dhe pamja e tij më kujtuan një binjakëri me Jorge Luis Borgesin. Dihet se dhe Borgesin ka punuar shumë vjet në bibliotekën e Buenos Aires. Kjo përshtypje, në fakt përshtypja e një përqasje midis dy burrave të ditur ka mbetur tek unë e ngulitur në kujtesë.

Në Ankona ndenjëm disa ditë bashkë. Unë kisha lexuar prej tij librin "Arti i ilirëve" në italisht. Ndërkohë ai më dhuroi librin kryesor dhe substancial të jetës "Ilirët", të botuar në shqip nga Rilindja e Prishtinës. Më shkroi një dedikim në italisht: "A Moikom Zeqo, con simpatia, Ancona. 01.02.1991. Al. Stipçeviç". Për librin "Arti i ilirëve" i thashë se më kishte

pëlqyer shumë, por gjithsesi më linte idenë e diçkaje të paplotësuar. Nuk ma keqkuptoi këtë kritikë. Përkundrazi.

Gjatë muzgjeve në kafenetë e Ankonës shtjelluam shumë subjekte dhe mendime ffillëzuese. Folëm për Papa Piun II, Silvio Pikolominin dhe Gjergj Kastriot Skënderbeun. Pa harruar Kërlezhën dhe Fan Nolin.

Ai qe shumë i kujdesshëm dhe i qetë. Sytë e tij sikur shikonin larg dhe dialogu me të ngjante pa përmasa të kohës dhe të hapësirës.

Kishte një kujtesë titanike. Me lehtësinë më të madhe citonte emra autorësh të të gjitha shekujve. Kishte një njohje të pakufishme për historinë e librave që nga antikiteti deri në kohërat moderne.

Herën e dytë Aleksandër Stipçeviçin e kam takuar në Tiranë në vitin 2001. Ai erdhi në zyrën time të Drejtorit të Muzeut Historik Kombëtar së bashku me gruan e tij. Këtë radhë ndenjëm më gjatë dhe u takuam edhe një ditë më pas. Kryesisht biseduam për kryeveprën e tij, për "Ilirët". Ai kishte parë disa qytete arkeologjike dhe muze të Shqipërisë dhe qe habitur nga materiali i pasur i artefakteve dhe monumenteve.

U ankua se nuk kishte kohë të lirë për t'i kushtuar disa vjet studimi thesarit arkeologjik të Shqipërisë, ndonëse literaturën arkeologjike shqiptare e njihte shumë mirë. Unë i fola për arkeologët tanë posaçërisht për babanë e Prehistorisë Shqiptare Çesk Prendin. Pa zbulimet prehistorike problemi i etnogjenezës civile shqiptare do të ishte i mangët. Prendi ka bërë për arkeologjinë prehistorike atë që ka bërë Çabej për gjuhësinë historike.

Por duhet të përqendrohemi në thelbin e thelbeve të dijes së këtij shkencëtari. Librat e tij për ilirët, kulturën materiale, historinë, artin dhe simbolet e religjionit, janë librat e një studimi që është shumë e vështirë të besohet se e ka bërë një njeri i vetëm. Ky dijetar ka qenë një institucion. Ai ka synuar sintezën.

Askush si ai nuk i njeh të dhënat bibliografike për ilirët. Askush si ai nuk bën një gërshetim dhe interpretim të monumenteve në fokusin e kësaj çështje. Prandaj librat e tij kanë një synim gjithëpërfshirës. Nga ana tjetër dua të theksoj se Stipçeviç tenton të bëjë edhe një teori shkencore të ilirëve ndërmjet ballafaqimit dhe përplasjes së teorive të ndryshme qoftë pozitiviste, qoftë negativiste.

Në studimet e tij ai i ka dhënë shumë rëndësi dimensionit filologjik. Ndihet në formimin e tij kulturor, shkolla e gjuhësisë krahasimtare gjermane dhe përgjithësisht tradita e studimeve ilire të ilirologëve të mëdhenj të Universitetit të Zagrebit.

Stipçeviç ka zbuluar, ka përpunuar, ka plotësuar. Gjithmonë në emër të sintezës për të krijuar atë që quhet në gjuhën shkencore një unitet të elementëve të diversitetit. Të gjithë studiuesit europianë dhe ata shqiptarë që janë marrë me çështjen e ilirëve, nuk i afrohen dot erudicionit dhe kthjelltësisë së tij për të qartësuar edhe ato gjëra që duken si të mjegullta.

Ai lidh pikat e këputura të kohërave, mungesën e kronikave e shtjellon ndërmjet interpertimit të monumenteve, veprave të artit dhe epigrafisë. Ai e meriton plotësisht titullin si ilirologu më i madh i të gjitha kohërave.

Vdekja e Aleksandër Stipçeviçit do të lërë një boshllëk të madh për shkencën. Është shumë e vështirë të përsëdytet një njeri i tillë. Ai gjithmonë do të mbetet një dijetar i referencës së pashmangshme. Por krijimtaria shkencore e Stipçeviçit është shumë më e komplikuar dhe më e gjerë. Ai ka botuar në dy botime të mëdha Bibliografinë Ilire. Ai ka botuar një nga gjërat më ambicioze në kulturë, Historinë e Librit. Por edhe një libër për Historinë e Censurës së librave.

Pa dyshim që nuk ka harruar të shkruajë edhe për arbëreshët e Zarës. Sepse në venat e tij rridhte gjaku shqiptar. Figura kaq të mëdha si Aleksandër Stipçeviç për fat të keq të kujtojnë edhe një "specie në zhdukje", domethënë specien e lexuesit serioz dhe të paepur. Në kohën e sotme të kitsch-letërsisë dhe të një "vdekje të bardhë të librit" apo të zëvendësimit të leximit libror me leximin dixhital, shëmbëlltyra të tilla si Stipçeviçi janë gati një apel dhe një mrekulli që nuk duhet harruar.

Nderimi i pafund për këtë dijetar të papërsëritshëm.

Fizikisht ai nuk është më. Por shpirtërisht është i pashkatërrueshëm dhe përherë me një vesk rilindës, plot grishje të mëdha të shekujve."

STIPÇEVIQ, KY NJERI I MADH I GJAKUT TONË

Gani Mulliqi

E ndjej veten të nderuar që më është dhënë kjo mundësi që në këtë tubim të evokoj para jush disa momente jete me profesorin e nderuar dhe ilirologun e famshëm, tashmë të ndjerin Aleksandër Stipçeviq. Më lejoni që unë të përqëndrohem në dy faza të jetës sime gjatë të cilave e kam njohur profesorin, në nderim të të cilit jemi tubuar sonte.

Kah mesi i viteve 70-ta të shekullit të kaluar, unë po vijoja studimet në Fakultetin e Drejtësisë të Universitetit të Prishtinës. Ishte kjo një periudhë kur Universiteti i Prishtinës po bënte emër si Universitet elitar krahas atij të Tiranës në trojet shqiptare, me numër të madh studentësh dhe me profesorë të cilët kishin mbaruar studime të larta në Universitetet e vendit e kryesisht në ato të Lublanës dhe të Zagrebit dhe që ishin kthyer me entuziazëm të madh për të punuar këtu. Pos profesorëve nga Kosova, siç ishin Gazmend Zajmi, më vonë hartues i Deklaratës Kushtetuese të Pavarësisë së Kosovës, akademiku dhe historiani me nam Ali Hadri, që me guxim po u kundërvijon atyre që po rrënonin subjektivitetin politik të Kosovës dhe po mbronte haptas kërkesën e shqiptarëve për Republikë të Kosovës, apo profesorin Ukshin Hotin, i sapokthyer nga Universiteti i Harvardit ku kishte mbaruar studimet posdiplomike, studentë i të cilëve pata fatin

të jem edhe unë, në këtë Universitet kishin ardhur që të mbajnë ligjërata edhe profesorë nga Universiteti i Tiranës. Me një fjalë, jo vetëm ne studentët por i gjithë populli shqiptar në atë periudhë po frymonte ndryshe.

Thënë të drejtën të gjithë këta, përveq që ishin profesorët tanë, i kishim edhe shokë në kuptimin më të sinqertë të fjalës. Ta zëmë Ukshin Hotin e kishim jo vetëm profesor por edhe shok të shpirtit. Ai pos mësimit shfrytëzonte çdo moment që tek ne studentët të mbillte ndjenjen e patriotizmit dhe të dashurisë ndaj Kosovës. Si rrallë tjerët na fliste hapur se Kosovës duhet ti ngritet statusi i saj i barabartë me njësitë tjera të atëhershme të federatës. Na thoshte se ju jeni ata që këto procese duhet ti shtyni përpara, na fliste se nuk duhet të kënaqemi me këtë që e kemi... Thënë të drejtën, për atë kohë ishte një guxim i madh intelektual e njerëzor i tij që me ne studentët e ri që kishim ardhur nga rajone të ndryshme të fliste për këto gjëra që nuk shiheshin me sy të mirë nga pushteti. Në këto biseda me ish profesorin e nderuar, më ka rënë t'a dëgjoj për herë të parë edhe emrin e ilirologut Aleksandër Stipçeviq. Profesor Ukshin Hoti atëherë kishte rrespekt të madh për punën e tij shkencore. Ai fliste me kompetencë për angazhimet e profesor Stipçeviqit në fushën e ilirologjisë dhe të arkeologjisë saqë tek ne, një grup shokësh, kjo ngjalli kërshtëri të madhe që ta takojmë dhe ta njohim për së afërmi edhe profesorin e nderuar.

Një ditë, një grup prej katër-pesë shokësh vendosëm që profesorin t'a takojmë në Fakultetin Filozofik ku po mbante ligjëratat e tij, por për ne ishte sfidë se si të vendosim kontakt me te. Vendosëm që kur ai të mbante ligjërata të shkojmë në orën e mësimit të tij, jo që të flasim diçka me te, por që të paktën ta dëgjojmë kah flet për ilirët, paraardhësit tanë dhe të paktën ta shohim në katedër.

Shkuam në katedër dhe u ulëm në fund të sallës ku i ndjeri Stipçeviq po mbante ligjëratë. Ai nisi të ligjëronte dhe ne po e përcillnim sy e vesh që ta dëgjojmë se çfarë thotë ai për ilirët, për zbulimet që kishte bërë, dhe duket se atij nuk i kishte kaluar fakti pa e vërejtur praninë tonë aty, me vet faktin se në mesin e studentëve të tjerë ne na kishte vërejtur për herë të parë. Në përfundim të ligjëratës, kur po ipte pushim për studentët ai shfjrtëzoi rastin, na u afrua, dhe deshi ta dinte se kush ishim.

„Po ju shoh për herë të parë në ligjëratë djema“ na tha sapo u afrua tek fundi i ulëseve në sallë ku ishim ne. U gjendëm në një pozitë jo krejt komode në atë rast.

Mora guximin dhe u përgjigja unë: profesor, ne nuk jemi nga kjo katedër, jemi studentë nga Fakulteti Juridik, kemi ardhur ta ndëgjojmë ligjëratën tuaj për ilirët, ishim shumë kureshtarë të ju dëgjojmë, i thash.

Profesori nuk e priste këtë përgjigje! Jo, përkundrazi, jeni të mirëseardhur, mua më gëzon ky fakt se kemi studentë të tillë, u përgjigj. Na pyeti pastaj se në çfarë drejtimi studijojmë, në cilin vit dhe më pastaj për aq sa zgjati pushimi bisedonim kryesisht për ligjëratat. Ishte shumë i kujdesshëm në atë që e thoshte para nesh, ndërkohë që ne interesoheshim më shumë se sa vetëm për ligjëratën që mbante. Na intersonte ta dijmë se a ndjehet ai tamam arbëresh, se a ka simpati për Kosovën, se cili ishte motivi që i ishte përkushtuar studimit të ilirishtes. Ne kishim dëgjuar për arbëreshët e Zarës por nuk kishim shumë njohuri për t'a. Për Josip Relën, dinim se është nga ky trung, për Shime Deshpalin po ashtu, për basketbollistin e famshëm të asaj kohe Josip Gjergjën. Të gjithë këta ia përmendëm dhe ne na vinte interesant se që të gjithë po i njihte personalisht profesori. Më

vonë, nisëm ta pyesim se çfarë qëndrimi mbajnë kroatët për Kosovën, për Universitetin tonë etj etj. Ai, më me dëshirë fliste për angazhimin e tij shkencor, për sportistët arbresh, për muzikologun dhe familjen Deshpali, me të cilë kishte miqësi familjare. Për politikë nuk donte të fliste, dhe ne e kuptonim se pse i kapërcente ato pyetje me aq elokuencë kur nuk donte të ipte përgjigjet që ne po ia kërkonim...

Ky ishte kontakti i pare dhe i fundit për at periudhë me profesorin Stipçeviq. Ai shpejt pas kësaj u kthye në Zagreb. Në Prishtinë ka ardhur, siç ma kishte pohuar më vonë, vetëm në seminarët e Institutit Albanologjik, apo në ndonjë vizitë të rastit, por mua personalisht nuk më ka rënë ta takoj. Kam përcjellë veprimtarinë e tij shkencore në ndërkohë, arritjet e tij, më ka rënë ndonjëherë në dorë ndonjë titull libri apo ndonjë artikull i tij për ilirët dhe për arbëreshët e Zarës që asokohe i botonte „Rilindja“ jonë apo revista „Fjala“, por kontakte nga afër nuk kam patur.

Tek me shkuarjen time me mision në Ambasadën e Republikës së Kosovës në Zagreb, në vitin 2011 mu krijua mundësia që ta takoj sërish nga afër, pas gjithë atyre viteve, profesorin e nderuar Stipçeviq. Kishin kaluar shumë vite, nuk ishte më ai profesori i ri e shtathedhur siç e kisha njohur në vitet e largëta të rinisë. Na priste me bujari bashkë me të shoqen sa herë që e vizitonim në shtëpinë e tij. Atëbotë sapa e kishte nxjerrë nga shtypi librin e tij voluminoz për arbëreshët e Zarës me titull „Kultura tradicionale e arbëreshëve të Zarës“. Na priti si edhe herë tjera në shtëpinë e tij, e përgëzuam për librin dhe, siç thuhet, biseduam pa protokol.

„Është vepra ime më e dashur në të cilën kam punuar me vite të tëra“, po na thoshte tek po e uronim për botimin e saj.

„Kam derdhur shumë djersë, shumë mund, kam bërë hulumtime në shumë arkiva të vendit dhe jashtë dhe besoj se kam bërë një punë të mirë për këtë degë të shkëputur të popullit tonë, kulturën dhe historinë e tij 300 vjeçare. Kudo që kam shkuar nëpër vende të ndryshme të botës, në arkiva të ndryshme, kam mbledhur material për këtë vepër“, po fliste ai me modesti derisa në tavolinë e shoqja po na i vendoste kafetë me nga një gotë konjak shqiptar.

„Eshtë pije që unë e konsumoj me ëndje por me masë...“, po thoshte deri sa me një ngritje dollie na dëshiron mirëseardhjen!

Biseda pastaj, mes nesh, po rridhte krejt spontanisht, por tash po na fliste më së paku për shkencën e tij siç na fliste dikur. Tash i interesonte situata në Kosovë, dëshironte të dinte shumëçka, kujtonte me mallëngjim vitet që kishte kaluar atje si profesor, vizitat e mëpastajme, takimet me kolegët nga Universiteti i Prishtinës. Po evokonte kujtime nga Kuvendi i Parë i Studimeve Ilire i mbajtur në Tiranë, ku ishte pritur me shumë rrespekt kumtesa e tij në temën „Simbolizmi ilir dhe simbolizmi shqiptar“, pritjet e mëvonshme në ASHAK etj. Pyeste për shëndetin e profesor Idriz Ajetit, profesor Simë Dobrecit e për të tjerë me të cilët kishte vite që s'ishte parë as nuk ishte dëgjuar.

„Kam përcjellë edhe më heret, por përcjell edhe tash situatën në Kosovë. Ju e kapërcyet lumin faqendritur“ po na thoshte i entuziazmuar tek po i ktheheshim situatës në Kosovë.

„Kush ka mundur ta besonte në ato vite të largëta se Kosova do ta hapë ambasadën e vet në Kroaci?! Ishin kohë të vështira, duhej të kujdeseshim shumë, as ne në Kroaci nuk e kishim lehtë dhe as komoditetin që të flasim lirshëm. Tani është krejt

ndryshe, Kroacia u bë shtet, Kosova po ashtu, e fitoi lirinë, dhe ju duhet ta ruani e ta ndërtoni shtetin, sepse është më e lehtë ta bëni se sa ta mbani shtetin, duhet angazhim dhe syqeltësi e madhe. Ata me të cilët keni ju punë nuk pajtohen lehtë..." po na këshillonte profesori mendjendritur.

Dukej se përkundër viteve po mbahej mirë me shëndet. „Po punoj vazhdimisht“, na thoshte duke na ftuar në dhomën e tij të punës të mbushur me plot e përplot libra, dorëshkrime, skica për projekte.

„Nëse më mbanë shëndeti së shpejti do ta nxjerr edhe një tekst tjetër për historinë e librit“, po fliste. Kjo ishte një fushë tjetër ku profesor Stipçeviqi ishte ndër më sovranët në Kroaci, profesori më me autoritet në këtë fushë të cilën e lëronte vazhdimisht.

Por, ajo orë e takimit përfundoi shpejt. Na përcoli deri tek hyrja e banesës dhe u ndamë, por ky nuk ishte takimi i fundit me profesorin.

Profesor Stipçeviq ishte i pranishëm edhe nëpër aktivitete të ndryshme kulturore që Ambasada e Kosovës po organizonte në Zagreb bashkë me komunitetin shqiptar atje. Ai kthente nganjëherë edhe në Ambasadën tonë, dinte të na ftonte edhe për ndonjë kafe të paraditës në Gradska Kavarna në Zagreb. Aty i pëlqente ta pinte kafën sa herë që takoheshim. Bisedonim, fliste për kolegët e tij në Zagreb, me admirim e përmendte profesor Katiçiqin, çmallej me ne dhe ikte prap në banesën e tij, aty ku viteve të fundit qysh kur ishte pensionuar po thurte dorëshkrimet dhe po përgatiste botimet e tij. I kujtoj edhe sot ato biseda, ato këshilla fjalëmira, ato ndeja që s'mund të harrohen.

Ndjesë pastë shpirti i tij! I përjetshëm qoftë kujtimi për profesor Stipçeviqin, ilirologun që aq shumë i dha shkencës në këtë fushë dhe aq shumë e me aq kompetencë e mbrojti prejardhjen shqiptare në këto troje.

STATUSI I SHQIPTARËVE, KOMUNA E MALËSISË DHE FJALORI I AKADEMISË MALAZEZE

Dr. Romeo Gurakuqi

Sot, Parlamenti i Shqipërisë do të duhet të marrë vendimin për ratifikimin e Protokollit të Marrëveshjes për Anëtarësimin e vendit fqinjë, Shteti i Qytetarëve të Malit të Zi, në NATO. Është një vendim që Shqipëria zyrtare duhet të çertifikojë, për një vend me një pozicion të veçantë karshi botës shqiptare: në atë shtet banojnë 60000 shqiptarë etnikë, të shkëputur nga historia e trazuar 1878-1921, prej trungut të shtetit shqiptar; është rasti i një vendi që sot, në një mënyrë të stërholluar, ka copëtuar përfaqësinë politike shqiptare në Podgoricë, ka eklipsuar krijimin e Komunës së Pavarur të Malësisë; një vend ku akademikët e tij fyejnë, me paratë publike, një pjesë të bashkëqytetarëve të tyre të nacionalitetit shqiptar, përmes ca zërave me përmbajtje false; një vend që nuk regjistron lehtësisht në regjistrat civilë kombëtarë të shtetit, fëmijët emigrantëve të nacionalitetit shqiptarë dhe me shtetësi malazeze; një vend, që në rastin e shtetasve të nacionalitetit shqiptar, nuk njeh qartësisht të drejtën e pronës, individuale dhe komunitare (pronësia 2.5 km e vijës bregdetare Ulqin; Liqeni i Rikovecit, pronësia fushore e Grudës, etj). Por, nga ana tjetër, Mali i Zi është edhe rasti i një vendi të dalë nga ish Jugosllavia, që ka mbajtur një qendrim të posaçëm pozitiv ndaj

Kosovës dhe pavarësisë së saj dhe ka raporte shumë të mira me Tiranën zyrtare, një kryeqendër kjo tradicionalisht e pandjeshme për shqiptarët e Malësisë, Ulqinit, Tivarit, Plavës, etj.

Në qoftë së më duhet të ndërtoj një tezë përkufizuese se çfarë përfaqësojnë sot territoret shqiptare në Mal të Zi (duhet të kujtoj posaçërisht situatën në Plavë, Guci dhe Rozhajë), nisur nga Hoti, Gruda, Trieshi Koja, Shestani, Kraja, Ana e Malit dhe Ulqini, me duhet të them që, këto territore dhe popullsia shqiptare që banon atje, ndodhet: 1.në pikëpamje të burimeve humane, në një proces shpopullimi, që rritet në intensitet, nga Ulqini drejt Trieshit e Kojës; një proces krijimi zbrazëtirash pronësore, abandonim të objekteve themelore të identitetit nacional, kulturor dhe religjioz, që përcaktojnë qartësisht autoktoninë; është një bashkësi me burime të kualifikuara intelektuale gjithnjë e më të munguara, kapacitete politike totalisht të përçara dhe të përçara, deri edhe të kthyer në shtojca servile të politikës centrale malazeze, politikë që kontrollon plotësisht çdo prirje për përfaqësim të njimendte evropian të popullsisë së kësaj krahine, duke arritur deri në eliminimin e plotë, së fundmi, të nxjerrjes së një kandidati shqiptar si kryetar i komunal të Tuzit. 2.Në pikëpamje të organizimit territorial, hapësira e lartëpërmendur është e ndarë në mënyrë asimetrike, në komuna me statuse të ndryshme juridike brenda organizmit territorial të Republikës së Malit të Zi (nuk lejohet të krijohet Komuna e Pavarur e Malësisë, megjithëse atje banojnë 12000 banorë dhe nxirren deri 2.5 milion euro të ardhura, ndërkohë që më 2013 lejohet të krijohet Komunat e Petnicës me 2500 banorë dhe me zero të ardhura për shtetin). 3.Në pikëpamje të pozicionit aktual politik dhe të të drejtave formale dhe elementare, hapësira ka pësuar një

përmirësim falë procesit integruar europian, të Republikës së Malit të Zi, Republikës së Serbisë, Republikës së Shqipërisë dhe Republikës së Kosovës. 4. Në pikëpamje të përfaqësimit politik, shqiptarët janë të përçarë në shumë parti politike, me liderë të vjetër, që janë, ose bishta të politikës dhe interesave jo shqiptare dhe jo europiane, ose mbetje, në proces terminal të vdekjes politike. Ata shquhen për një ligjërim dhe komunikim patetik të rremë nacionalist, që fshehin para popullit, një padije të thellë, një mungesë të plotë vizioni për të ardhmen e shqiptarëve në Mal të Zi dhe në një Ballkan European pa kufij dhe barriera. Ata nuk kanë arritur dot të bëhen drejtues të popullit, nuk kanë arritur të jenë as teknikienë të zakonshëm skrupulozë, që punojnë për zhvillim përmes shfrytëzimit të fondeve që qeveria e Malit të Zi jep në ndarjen e buxhetit të shtetit; nuk kanë asnjë skuader hartuese projektsh zhvillimore të gatshme; nuk kanë ndërtuar asnjë planifikim për mbrojtjen juridike të pronësisë së shqiptarëve në hapësirën e rrezikuar të Malësisë, Shestanit, Krajes, Tivarit, nuk kanë ndërtuar asnjë departament për mbrojtjen e monumenteve kulturore dhe religjioze shqiptare në këtë hapësirë. Çdo mbrojtje e derisotme është arritur falë ndërhyrjeve individuale të njerëzve vullnetmirë, brezit të ri më të emancipuar politikisht dhe kulturalisht, dhe diaspores në SHBA. Kjo situatë shpjegon sot guximin e akademikëve malazezë për t'i dhënë edhe një goditje të falsifikuar dhe fyese autoktonisë dhe identitetit nacional shqiptar në Shtetin e Qytetarëve të Malit të Zi, dhe posaçërisht në Malësi, me zërat denigrues në Fjalorin Akademik.

Cilat janë nevojat korigjuese të jetës shqiptare në Malin e Zi fqinj dhe mik të Shqipërisë? Korigjime do të më duhet t'i ndaj në dy plane: 1. Korigjimi brenda shqiptar 2. Korigjimi i qendrimit të qasjes së politikës centrale malaziasë ndaj

hapësirës territoriale dhe humane që bashkon nga jugu në veri, Republikën e Malit të Zi me Republikën e Shqipërisë.

PËRSA I PËRKET KORIGJIMIT TË POLITIKËS

SHQIPTARE: Ka ardhur koha e ripërtëritjes të gjithë udhëheqësisë politike shqiptarë në Mal të Zi. Shqiptarët në Mal të Zi kanë nevojë për parti politike që në programin e vet kanë kontributin në procesin serioz europeanizues, integrues dhe demokratizues të popullit shqiptar në Republikën e Malit të Zi; procesin reformativ juridik të këtij shteti, procesin e zhvillimit të burimeve njerëzore, procesin e ndaljes së kolonizimit dhe dekulturizimit të Malësisë, Shestanit, Plavës, Gucisë dhe Rozhajës, procesin e mbrojtjes së pronës private dhe komunale në Ulqin e gjetkë, procesin e regjistrimit të çdo shqiptari të diasporës në regjistrat e gjendjes civile të këtij shtetit; një parti politike që përbëhet nga departamentet me titullimet që thashë më sipër: Kur them parti politike nuk nënkuptoj eliminimin e pluralizmit, por nënkuptoj një udhëheqësi politike pluraliste, të konfederuar, që bënë një pakt për mbrojtjen e interesave shqiptare, pa cënuar të drejtat malazeze, dhe angazhohet për unitet dhe kundër përçarjes. Një parti, urë bashkuese mes shqiptarëve dhe qeverisë qendrore të Malit të Zi, që vendos në efikasitet shërbimin komunal të bashkive shqiptare dhe mbron komunitetin shqiptar. Qytetarët shqiptarë në Mal të Zi ndodhen para nevojës urgjente për të ngritur në standarde të pranueshme europiane, statusin e përfaqësimit të bashkëkombasve. Përfaqësimi më i kualifikuar në aspektin politik dhe arsimor, jo vetëm do t'i shërbejë më mirë ecjes përkrah rrjedhave integruese rajonale, por do të shpëtojë popullin tonë në këtë pjesë të Ballkanit, nga shpërbërja, shpërngulja dhe përhapja pa kthim.

Shqiptarët në Malin e Zi janë para emergjencës komunitare për t'u ngritur në statusin e faktorit që merr pjesë aktive në zgjidhjen e problemeve të së ardhmes së vet. Përforcimi i sistemit arsimor në gjuhën shqipe, përmes përcaktimit në ligj të plan-programeve në gjuhën shqipe, ndryshimi i teksteve bazë të historisë, gjeografisë dhe artit, në Malësi, Anë të Malit, Ulqin, Tivar, Plavë, Guci, Rozhajë dhe Shestan, mbrojtja e të drejtave të pronësisë, mbeten prioritetet me rëndësi vendimtare për mbijetesën identitare; ndalja me urgjencë e procesit të kolonizimit të Malësisë, ndalja e zaptimit të pronës dhe mbrojtja e hapësirës së pjesëmarrjes në drejtimin e administratës, sistemit arsimor, organeve të punëve të brendshme dhe rendit publik në hapësirën shqiptare, janë po ashtu vendimtare. Shqiptarët e Malit të Zi kanë një grupim intelektual të rëndësishëm, që po të angazhohet në përfaqësim, mund të sjellë një strategji të re në shkollimin efikas të shqiptarëve, një ndihmesë të rëndësishme në ristrukturimin administrativ dhe asaj çfarë dëshirohet nga të gjithë, ngritja e Komunës së Pavarur të Malësisë, në të gjithë hapësirën gjeografike të Malësisë së mirëfilltë, duke përfshirë edhe Kojën dhe Trieshin, dhe njohjen e njimendte të statusit të popullit shtetformues.

KORIGJIMI I QENDRIMIT TË QASJES SË POLITIKËS CENTRALE MALAZIASE: Asnjë proces integruar në Europë nuk mund të kryhet pa respektuar të drejtat e punësimit, të drejtat civile, të drejtat arsimore, dhe kulturore të Hotit, Trieshit, Kojës, Grudës dhe Malësisë. Është momenti që politika qendrore malazeze ta transformojë njimendësisht lirinë e parë formale, në një liri funksionale, zhvillimore, të vërtetë. Si e shpjegojnë autoritetet qeveritare të një vendi që anëtarësohet në NATO dhe BE, që të jesh shqiptar në

Malin e Zi , do të thotë të jesh i papunë?! Kjo duhet të jetë e papranueshme. Autoritet e Podgoricës duhet të kuptojnë që shqiptarët nuk mund të mbahen të kontrolluar përmes hijeve të mekateve të djeshme të disa individeve të tyre, as përmes metodave të institucioneve që i përkasin botës së vjetër komuniste shqiptare dhe jugosllave. Çdo kamuflim i metodave të vjetra të kontrollit të lirisë sot tashmë është i pavlefshëm. Një vend aspirant për të qenë anëtar i BE, një vend që pret nga Shqipëria votën për anëtarësimin në NATO, nuk duhet të ketë frikë nga një nukël pro europeanist dhe pro amerikan i shqiptarëve në tërësi. Aq më tepër që edhe Republika e Shqipërisë dhe Republika e Kosovës janë në të njejtën rrugë dhe marrëdhëniet në mes dy vendeve janë në ditët më të mira të mundshme.

Cilat janë opsionet që kanë përpara deputetët e Parlamentit shqiptar sot, me 23 qershor 2016, që edhe të sillen si jo ballkanike, e si europeanistë, por edhe të kërkojnë një sjellje reciproke respekti ndaj kolegëve të tyre në Podgorice dhe ndaj Shtetit të Malit të Zi, për shtetasit malazezë të nacionalitetit shqiptar?

OPSIONI I PARË më i drejtëpërdrejtë i parlamentarëve shqiptarë, do të duhet të jetë angazhimi për ratifikimin e protokollit në një moment të dytë dhe shtyrja e përkoheshme e ratifikimit, derisa qeveria shqiptare, përmes ministrisë së saj të punëve të jashtme, të ndër marrë bisedime mirëkuptimi me autoritetet gjegjëse malazeze, në lidhje me një tërësi çështjesh: A. reformimin e zgjerimi kualitativ i sistemit arsimor në gjuhën shqipe në territoret e banuara nga popullsia shqiptare në vendet

e lartpërmendura; njohjen e të drejtës së plotë të pronësisë së individëve shqiptarë dhe komuniteteve respektive, bazuar në dokumentet kadastralë të shekullit XIX dhe XX, në këto hapësira; Korigjimin e Ligjit për të Mirat Detare, përmes trajtimit të barabartë të Komunës së Ulqinit, me komunën e Tivarit, Budves, Kotorrit: rikthimi i vijës 2.5 kilometra komunës së Ulqinit dhe rikthimi i të ardhurave kësaj komune; të zgjidhet problemi i Krypores së Ulqinit dhe t'u njihet pronarëve shqiptarë e drejta e pronës; mbrojtjen e monumenteve historike dhe religjioze në Shas, Shestan (Kisha katolike shqiptare e Rumisë nuk mund të transformohet në identitet) , Malësi, Krajë (Kisha Katolike e Shën Marisë në Ostros është pjesë e identitetit shqiptar të Krajës), Kllezen, e gjetkë; heqjen nga qarkullimi i zërave fytyrë për shqiptarët, në fjalorin e akademisë malazeze; krijimi i kushteve ligjore për reformimin administrativ dhe njohjen e të drejtës së Malësisë shqiptare, për të pasur njësinë e vet bashkiake të pavarur e të veçantë, me qendër në Tuz; njohjen e të drejtave të regjistrimit të shqiptarëve të emigracionit dhe pasardhësve të tyre në Gjendjen Civile të Shtetit; ndaljen e kolonizimit të trevave shqiptare. Mjaft më shumë heshtje të Tiranës zyrtare, ndërkohë që Malësia, Kraja, Shestani, Plava, Gucia vuan, ndërsa Rozhaja po jep frymën e fundit, dhe ju po bëheni gati të firmosni anëtarësimin e Malit të Zi në NATO, pa asnjë kusht të mbrojtjes së jetës së shqiptareve atje.

Opsioni i dytë është ai formali, që të lë faqen e zeze mbas: atë të harresës së detyrës së mbrojtjes së popullit tand: heshtja dhe ratifikimi pa asnjë fjalë.

Zgjidhni dhe merrni të nderuar deputetë dhe qeveritarë të Tiranës së shekullit XXI.

KESHTU FOLI REXHEP QOSJA

Moikom Zeqo

80 vjet më parë në katundin Vuthaj, në një kullë shqiptare u dëgjua zëri i parë i një fëmije të porsalindur. Askush deri më sot nuk di të thotë diçka më të qartë për morfologjinë e zërit të njeriut, që nga e klithma e pare, e kryehershme deri në heshtjen postume. Të gjithë të qarat e fëmijëve në këtë planet janë paralajmëruese. Ffillëzime të profilit njerëzor të sinkronizuara nga biojeta, historia dhe mjedisi i epokave. Por gjithsesi, për një korrektësi kronologjike mund të shënohet se 80 vjet më parë lindi Rexhep Qosja. Jo të gjithë fëmijët që lindin mund të bëhen si Rexhep Qosja. Kjo veçanti megjithatë ka diçka më gjenerative, më simbolike.

Sa herë lexoj për jetën e shkrimtarëve dhe figurave të mëdha të kulturës, të popujve dhe të njerëzimit, kam menduar i dyzuar për vendin e rastësishëm të lindjes të çdo njeriu. E kam shtjelluar këtë ide, kam medituuar dhe kam shkruar diçka, duke patur parasysh diçka që më ka bërë përshtypje jashtëzakonisht të madhe dhe që lidhet me poetin më të madh francez të shekullit të XX Saint John Perse (pseudonimi i Alexis Leger – 1887-1975). Ai ka lindur në të vërtetë në Pointe-a-Guadeloupe. Në 1989 u vendos në Francën metropolitane. Ky poet erudit i jashtëzakonshëm, kur u pushtua Franca nga nazistët nuk pranoi që të qëndronte në Paris, vendosi të emigronte dhe në doganën e një shteti tjetër, zyrtari që po rregullonte formalitetet e pyeti për emrin dhe mbiemrin dhe pastaj përdori formulën “Ku ke lindur?”. Poeti mori frymë thellë. Tha shkurt: “Kam lindur në gjuhën frënge”. Saint John Perse tha kështu diçka më

substanciale. Në biografite dhe librat tanë për shkrimtarët dhe figurat e kulturës shqiptare nuk harrojmë asnjëherë të shënojmë edhe vendin ku ata kanë lindur. Kjo gjë është gati si një rit.

Për Gjon Buzukun s'mund të themi me saktësi nëse ka lindur në afërsi të Ulqinit apo ka vdekur në rrethinat e Venedikut, por dimë me siguri absolute se ai kishte lindur "brenda gjuhës shqipe". Pjetër Bogdani lindi në Has dhe vdiq në Prizren, ai qe hero i një kryengritjeje shqiptare kundër pushtuesve otomanë. Pushtuesit ia hapën varrin dhe trupin e tij ia hodhën qenve. Por djepi dhe kripa e tij ishte në përjetësi "gjuha shqipe". De Rada lindi në Makia të Kalabrisë, kurse Fan Noli në Ibrik-Tepe të Azisë së Vogël. Por në fund të fundit ç'rëndësi kanë saktësimet gjeografike të vendlindjeve të tyre? Naim Frashëri, Serembe, Faik Konica, Ndre Mjeda, Gjergj Fishta dhe Migjeni lindën dhe mbijetuan, dhe vazhdojnë të mbijetojnë pambarimisht "brenda gjuhës shqipe".

Është pikërisht kjo e vërtetë përmbajtësore që i shkatërron të gjithë formalizmat dekorativë. Nuk ka munguar ndërkaq që në historitë e letërsisë shqipe, gjatë këtyre 5 shekujve që ekziston kjo letërsi e shkruar dhe e kultivuar të krijohen teori normalizuese të pakuptimta si teoria e qarqeve kulturorë, e shkrimtarëve katolikë veriorë, e shkrimtarëve me kulturë ortodokse, apo e shkrimtarëve myslimanë apo bektashianë etj. etj. Këtyre përpjekjeve zhbiriluese u mungon njësia e të kuptuarit, pikërisht ajo monadë universale që shtjellon të vërtetën e epërme se shkrimtarët lindin "brenda gjuhës shqipe" dhe asnjëherë jashtë saj. Gjon Buzuku shkroi një shqipe duke tentuar të krijojë një koine mbarëkombëtare gjuhësore, siç e ka konstatuar gjuhëtari më i madh shqiptar në kohëra Eqrem Çabeji. Shqipja e shkruar nga Pjetër Bogdani, një mjeshtër i madh ilumiues i letërsisë baroke shqiptare dhe evropiane, nuk ka qenë synimi brenda kufijve dialektorë, por e kundërta: kulturalizimi i gjithanshëm. Lek Matrënga, i shekullit me

Buzukun nuk shkroi në dialektin tosk, por synoi një shqipe përbashkuese. Po kështu Jeronim De Rada themelon letërsinë e mirëfilltë shqipe si askush, sëbashku me Naim Frashërin e pavdekshëm. Nëse shkrimtarët lindin në “gjuhën shqipe” atëherë dhe studimi i tyre, përtej hollësirave përbën një njësi sintetizuese dhe aspak ndarëse.

Tërë shkrimtarët që kanë shkruar gjuhën shqipe pavarësisht nga ndikimet apo edhe ravijëzimet dialektore në substancën e tyre kanë qenë unitarë. Kjo ka rëndësi të kuptohet në thelb. Edhe për rastin e Rexhep Qoses unë do të thoja se ai ka lindur “brenda gjuhës shqipe”. Dhe s’duhet harruar se ky historian i letërsisë, kritik dhe studiues i përmasave të mëdha gjithmonë e ka parë letërsinë shqipe apo edhe kulturën kombëtare mbi të gjitha kufijtë politikë, mbi të gjitha veçimet krahinore, apo dhe shtetërore, mbi të gjitha kontradiktat dhe mospajtimet plot paradokse nëpër shekuj. Rexhep Qosja i ka kushtuar jetën letërsisë shqipe, që përbën shpirtin më të kultivuar, më të thjeshtë, më të sofistikuar, por edhe më identitar të kombit shqiptar. Ai nuk i ka ndarë shkrimtarët dhe njerëzit e kulturës brenda kufijve të Shqipërisë londineze dhe përtej kufijve të Shqipërisë tjetër të strukturuar në suaza shtetesh të huaja. Rexhep Qosja është një kampion i kësaj ideje.

Para disa ditësh së bashku me mikun tim, me mesjetarologun e shquar dhe historianin Pëllumb Xhufi u nisëm nga Tirana për në Prishtinë, ku do të takonim Rexhep Qosen.

Qe një mëngjes i kthjellët dhe grishës. Do të shkonim t’i uronim parapakisht 80 vjetorin, por më tepër për ta takuar dhe për të biseduar me të. Gjatë udhëtimit mua më kujtohej një libër i Chamisso “Historia e çuditshme e Peter Schlemilit”. Është historia fantastike e një njeriu që e shet hijen e tij për të

fituar emër dhe për t'u bërë i pasur. Dukuri kjo tjetërsuese e përhapur për fat të keq edhe te intelektualët. Rexhep Qosja si një kundërfigurë e ndritur, kurrë nuk e shiti hijen e vetë. Dhe kjo hije ishte vetëdija e tij. Vetëdija dhe vizioni. Kurajo dhe dinjiteti.

Mbërritëm në Prishtinë dhe Rexhep Qosja na priti në shtëpinë e tij. Unë gjatë viteve kam qenë shpesh në këtë shtëpi. Kam ngrënë bukë nga duart e Shpresës, gruas së mrekullueshme të Rexhepit që vdiq para disa vitesh në moshën 73 vjeç. Rexhep Qosja është një mikpritës proverbial. U gëzua shumë. Me të ishte dhe nipi i tij Valjeti.

E pashë me vëmendje mjedisin e brendshëm të shtëpisë, katin e sipërm të mbushur me një bibliotekë të madhe plot me libra të vëna me kujdes njëri pas tjetrit. (Ndjeva diçka në vetvete: biblioteka ime në Tiranë është kaq e rrëmuishme, madje edhe librat janë të vendosur pa asnjë rregull, grumbuj-grumbuj mbi dysHEME.)

Shtëpia e Qoses, me mobiliat e drurit, me qilimat, me veprat e artit nëpër mure të jepte megjithatë imazhin e një shtëpie të një thjeshtësie spartane, pa asnjë luks (o Zot çfarë luksi egzibicionist të kotë dhe të neveritshëm kanë vilat e mëdha të politikanëve shqiptarë qoftë në Tiranë, qoftë në Prishtinë!). Një interior me stil minimalist, por një ngrohtësi të pakufishme njerëzore, të një tradite shekullore shqiptare, që respekton mikun.

Kuptohet që biseduam sëbashku. Rexhep Qosja foli se kishte ndjekur në këtë vend vlerësimin shumë të madh që i ishte bërë në Francë 100 vjetorit të lindjes së Jean Paul Sartre-it. Tregoi hollësira dhe foli me admirim për Sartre-in. Sartre-i ka qenë një shembulltyrë frymëzuese e Rexhep Qoses. E thotë vetë në shkrimet e tij. Trimëria intelektuale e Sartre-it është e pashembullt në shekullin XX. Ajo është zbehur sot. Duke dëgjuar Qosen m'u kujtua dhe mua gjithçka që kisha lexuar për

këtë 100 vjetor të Sartre-it. Sipas Simon Blackburn-it, profesor i filozofisë në Universitetin e Kembrixhit revolta e Sartre-it është ideja e lirisë. Ky njeri i letrave pati një reputacion heroik, në demonstratat e studentëve francezë, por Presidenti Sharle de Gaulle e kishte porositur policinë “se nuk mund të arrestosh dot Volterin”.

Në një libër të tij Benedict Donahues ka shkruar: “Nuk ka asnjë dyshim se Sartre është gjigant i letërsisë franceze. Ai është në panteon me Volterin, Hugoin dhe emra të tjerë të mëdhenj. Ai ka qenë gjithmonë shumë më përpara sesa koha e tij për sa i përket ideve të lirisë.”

Rexhep Qosja foli për nderimin ndaj Sartre-it, sepse në shumë kuptime edhe vetë ai u bë një prijës intelektual, një interpret, mesazher i ideve të demonstratave të rinisë të Kosovës që nga viti 1981 deri në shërimin dhe krijimin e Republikës së Kosovës. Rexhep Qosja që në fillim qenien e tij si intelektual shqiptar e konsideroi si një mision. I besoi këtij misioni. Dhe sakrifikoi pa asnjë hezitim për këtë mision. Ai nuk u pajtua me padrejtësinë historike ndaj gjysmës së kombit shqiptar në Kosovë por edhe në vise të tjera.

Ai botoi në 1990 librin emblematic “Popull i ndaluar”. Ky libër nuk ishte shkruar kurrë më parë në letrat shqipe. Ky libër përbënte një risi jo vetëm për të drejtën kombëtare, por dhe për atë që quhet teoria juridike e së drejtës ndërkombëtare.

Ky libër qe një manifest i papërkulshëm i kërkesës për liri të Kosovës. Hermann Hesse ka shkruar: “Njeriu është i shqetësuar kur ka shpresë!”

Kurse Philothee O’Naddy ka thënë: “Liria, ky emër i tmerrshëm i shkruar në karrocën e stuhive”.

Rileximi sot i “Popullit të ndaluar” sërish të befason. Rexhep Qosja kishte një ëndërr, por ai nuk e dinte, nuk kish se si ta dinte që në vitin 1999 UÇK dhe Forcat Ajrore të NATO-s do ta

çlironin përfundimisht Kosovën, ngjarje kjo që ndodh në 2000 vjet. Prandaj Rexhep Qosja është mendimtari politik më i spikatur i çështjes kombëtare i kohërave tona. Trimëria e tij intelektuale buronte nga integriteti i tij moral dhe dituria universale. Kjo është e padiskutueshme. Unë nuk di një shembwlltyrë tjetër si Rexhep Qosja në llojin e vet. Por sigurisht ai nuk ka qenë i vetëm, sepse s'mund të jesh dot i vetëm. Figura të tilla si filozofi martir i çështjes kombëtare shqiptare, Ukshin Hoti, apo figura e të burgosurit politik, të Mandelës shqiptar të Ballkanit, Adem Demaçi, janë brenda sintezës së historisë.

Në bisedë Qosja përmendi dhe shkrimtarin francez Francois-Rene de Chateaubriant, foli për librin e tij të kujtimeve. Libri i kujtimeve të Chateaubriant-it i quajtur "Memoires d'outre-tombe" ("Kujtime përtej varrit") kanë mbetur të famshme në kulturën franceze si dëshmi të gjalla të epokës.

Pastaj Rexhep Qosja rikujtoi Konferencën e Rambujesë në Francë, instrumenti diplomatik i jashtëzakonshëm që konstruktoi idenë e Shërimit të Kosovës. I thashë Rexhepit se në gazetën "Koha jonë" kur u hap Konferenca e Rambujesë unë kam botuar një shkrim, më saktë një Letër drejtuar Rexhep Qoses dhe anëtarëve të delegacionit shqiptar të Kosovës, duke i kërkuar publikisht që të nënshkruhej pa dyzim marrëveshja e Rambujesë. Rexhepi më tha se nuk e dinte këtë fakt, se po e dëgjonte për herë të parë dhe m'u lut t'ia dërgoj tekstin e botuar para 17 vjetëve.

E pyeta Rexhepin se ç'mendim kishte ai për dukurinë e habitshme që letërsia shqipe këto 25 vjetët e fundit nuk ka talente të shquara, por dhe ndonjë zhvillim cilësor më të epërm. Etapa të tilla ndodhin në çdo letërsi kombëtare, por nuk janë lehtësisht të shpjegueshme. Rexhep Qosja u mendua gjatë dhe më tha se do të ma jepte përgjigjen një herë tjetër. Ndonëse, siç nënvizoi, e kishte të qartë pse kish ndodhur diçka e tillë.

Erdhi koha e drekës. Rexhep Qosja na tha se tashmë gruaja, zonja e shtëpisë kishte vdekur, por ai nuk mund t'i lëshonte miqtë, mjafton që nipi i tij Valjeti t'i porosiste ushqimet në një restorant pranë dhe ne të darkonim qetësisht në shtëpi. Pëllumbi dhe unë nuk pranuan. Përkundrazi e ftuam Rexhepin që të darkonim në Gërminë, në skaj të Prishtinës, në një peizazh të pyllëzuar.

Shkuam por Rexhep Qosja nuk na la në asnjë mënyrë të paguanim, sepse e konsideronte këtë gjë një gjë të shenjtë të tij. U kthyem sërish tek shtëpia e tij, bëmë disa fotografi sëbashku. U përqaftuam.

Ai na përcolli deri te pragu i shtëpisë dhe ne në muzg u nisëm për t'u kthyer në Tiranë.

Gjatë rrugës bisedova me Pëllumb Xhufin. Shkuarja jonë tek Rexhepi nuk qe thjesht një etiketë protokolli. Qe shpirtërore, qe respekt, nderim i vërtetë. E ç'rëndësi ka në fund të fundit nëse të dyja akademitë e shkencave në Tiranë dhe në Prishtinë apo dhe në Honolulu e festuan apo nuk e festuan 80 vjetorin e lindjes së Rexhep Qoses. Në të vërtetë përveç performancës publike, e cila është e brishtë, spektakolare dhe e harrueshme, 80 vjetori jubilar është më tepër një mundësi meditimi dhe reflektimi për të tjerët, në përgjithësi për kombin shqiptar. Nuk kam për ta harruar asnjëherë çdo akt reflektues të Rexhep Qoses gjatë gjithë jetës së tij.

Në vitin 1991 studentët që kërkonin demokraci mbanin në duar fotografinë e Rexhep Qoses dhe të Ismail Kadarese. Rexhep Qosja qe i pari që kritikoi marrëzitë autoritariste të Sali Berishës. Ka qenë përherë koherent dhe i papërkulur në këtë pikë. Kritika e tij ka qenë më iluminuese dhe më emancipuese se e tërë politikanëve dhe e partive politike në Shqipëri, për të përjetuar një demokraci autentike dhe të vërtetë. Nëse

Aristoteli ka thënë se “e dua Platonin, por më shumë dua të vërtetën”, Rexhep Qosja në mënyrë emblematike nuk ia shiti ndërgjegjen askujt, nuk qe klientelist politik i askujt dhe në lukuninë e politikanëve të pasuruar marrëzishëm, provincialë dhe të neveritshëm, vizioni i Rexhep Qoses ka krijuar një kauzw dhe kuptimshmëri për mbijetesë.

Në vitin 1994 unë botova librin “Rexhep Qosja dhe çështja kombëtare shqiptare”, sepse sulmet ndaj Rexhepit qenë inkuizicioniste. Rexhepi nuk u kamuflua, nuk u fsheh, nuk bëri llogari për interesa të vogla. Koha vërtetoi se një intelektual si Rexhep Qosja përbën një unicum. Rexhep Qosja e kish bërë betimin e tij të jetës, dhe mua më vjen ndërmend Walter Benjamin-i që citon veprën e Helderlin-it “Empedokli” ku thuhet në vetë të parë: “Dhe haptas ia dorëzova zemrën tokës hijerëndë dhe të përvuajtur dhe shpesh, natën e shenjtë, premtova ta dua besnikërisht deri në vdekje, pa frikë, me barrën e saj të rëndë të fatalitetit dhe të mos e përbuz asnjë enigmë të saj. Kështu, u afrova me të në një lidhje vdekjeprurëse.”

Rexhep Qosja si mjeshtër i kulturës, i albanologjisë, i eseistikës politike është gjithashtu dhe një shkrimtar i veçantë dhe shumë i dallueshëm, pra një nga shkrimtarët shqiptarë më të mirë në kohëra.

Romani i tij “Vdekja më vjen prej syve të tillë” botuar në 1974 ishte romani i madh që i mungonte letërsisë shqipe. Në këtë roman ishteurvejimi, më saktë një Aushvic jugosllav i pashpirt dhe i egër kundër shqiptarëve homogjenë, autoktonë të Kosovës.

Është e habitshme që kjo e vërtetë kafkiane nuk kuptohet ende siç duhet edhe në ditët e sotme, ose bëhet sikur harrohet. Rexhep Qosja është njeriu i marrëdhënieve njerëzore me të tjerët.

Po botoj një letër që më ka dërguar Rexhep Qosja nga Prishtina në datën 26.08.1996 (20 vjet përpara):

“Shumë i dashuri Moikom,

Uroj të jesh mirë dhe i lumtur me gjithë të dashurit e Tu. Letrën dhe librat që më ke dërguar prej Romës i mora sot, më 26 gusht, domethënë me vonesë mbi katërmujor. Kur më janë sjellë në Institut, në fund të korrikut, unë isha në vendlindje – për pushim. Vonesa me të cilën e kam marrë letrën është arsyeja e vonesës së përgjigjes time. Po, librat që më ke dërguar në qershor, përmes tjetërkujt, i kam marrë në qershor. Të uroj. Dhuntia jote krijuese dëshmohet me bollëk në të tri fushat krijuese, që përfaqësojnë këto tri vargje: në poezi, në historiografi dhe në publicistikë. E çmoj shumë, pambarimisht shumë, dhuntinë tënde “të paorganizuar”, të “pasistemuar”, në esetë. Pasuria, pavarësisht prej natyrës së saj, vështirë i nënshtrohet sistemit të zakonshëm. Panteonin ilir e kam rilexuar dhe rilexuar.

Tani në tetor bëhen tre vjet që nuk kam ardhur në Tiranë. Kam shumë mall për Shqipërinë. Miqtë dhe kolegët e mi në Tiranë kjo mosardhje mund t’i shtyjë të mendojnë se përse nuk po vi. Po si të vi! Edhe kjo mosardhje është pasojë e gjendjeve që quhen tragjedia shqiptare shekullore. E tragjedia shqiptare është e shumanshme dhe e shumëllojshme. Deri në këtë moshë unë po provoj dy anë dhe dy lloje të saj: ndarjen me kufin dhe diktaturat. Ti flet për “marrëzitë e pushtetit berishian”! Të ishin ato vetëm marrëzi! Të gjitha diktaturat janë të marra në përgjithësi, sepse janë të marra në vijën e historisë. Mos harro, nderkaq: sa më i vogël është truri i diktatorit, aq më e madhe është dinakëria e tij.

Është kjo temë e madhe për të cilën duhet të shkruhen romane e jo letra. Me urime për frymëzime dhe kushte krijuese, të përshëndes me shumë dashuri.”

Kjo letër është një komunikim. Është më saktë matrica e një komunikimi. Rexhepi është profili i kulturës në kuptimin profesional, në kuptimin universal dhe në kuptimin humanist. Ai ka studiuar historinë politike dhe kulturën, estetikën dhe kuptimshmërinë e figurave. Ai ka studiuar të tjerët, por dhe të tjerët do ta studiojnë atë. Nuk është e lehtë të studiosh një personalitet si Rexhepi, por jo dhe e pamundur. Rexhep Qosja e ka quajtur babain e tij "Sokrati im që më mundësoi thjeshtësinë dhe këmbënguljen", kurse nënën e ka quajtur "frymëzuesja ime". Rexhepi është i pari doktor i shkencave filologjike në Kosovë. Ai ka qenë drejtor i Institutit Albanologjik. Akademiku më i spikatur në realitet. Duke shkruar këto rreshta për Rexhep Qosen, jam më i vetëdijshëm për apologjitë e rreme dhe superlativat e kota, apo vlerësimet klienteliste.

Rexhep Qosja e ka këtë rezonancë të madhe në kombin shqiptar, ndonëse shumë të ashtuquajtur intelektualë, por edhe njerëz të njohur, për arsye të ndryshme e sulmojnë apo bëjnë kinse sikur ai nuk ekziston.

Nëse dikur Dekarti thoshte: "Cagito ergo sum" ("Mendoj, prandaj jam"), në rastin e sotëm për një intelektual të vërtetë mund të thuhet "Rebelohem, prandaj jam". Dhe rebelimi i Rexhep Qoses është në substancë rebelim intelektual.

Për shumë arsye paradoksale shpesh mungon ky rebelizëm konstruktues dhe vizionar tek të tjerët.

Gëzuar 80 vjetorin e lindjes i dashur Rexhep Qosja!

EU NAPRIJED SA NOVIM PARTNERIMA

dr. Zijad Bećirović¹⁸

Rezultat referenduma u Velikoj Britaniji, kojim je izražena većinska volja građana te zemlje za izlazak iz Evropske unije otvara brojna pitanja. Neki Evropljani se prvenstveno fokusiraju na Veliku Britaniju i izražavaju zabrinutost za sudbinu te otočke države. Zabrinutost bi, prije svega, trebali pokazati Evropljani prema samom projektu Evropske unije (EU) i njenoj (svojoj) budućnosti. Podsjetio bi se na misli velikog filozofa, koji je rekao da je 19.stoljeće bilo stoljeće proizvodnje, 20.stoljeće je bilo stoljeće organizacije, a 21.stoljeće je stoljeće orijentacije. Teško bi našao bolju misao u situaciji poslije britanskog referenduma. Da li će se EU znati orijentirati?

Ko god poznaje institucije EU i njihovo (ne)djelovanje opravdano je zabrinut za njenu budućnost. Zabrinutost ne

¹⁸ Direktor Međunarodnog instituta za bliskoistočne i balkanske studije (IFIMES) Ljubljana

predstavlja znak euroskepticizma nego prije svega izraz odgovornosti za budućnost „milenijskog“ projekta udružene Evrope, koji je važan za Evropu kao kontinent ali i za cijeli svijet.

Opće je poznato da evropskog projekta ne bi bilo bez snažne i/ili možda ključne uloge SAD. Neizbježno se postavlja pitanje kolika je još uvijek podrška tom projektu od strane jedine svjetske supersile. Njemačka je preuzela ključnu ulogu u tom projektu. Iako je pred raspad SFRJ Njemačka bila ekonomski div, ipak je tada bila politički patuljak. Rivalstvo između tri ključne zemlje zapadne Evrope Francuske, Velike Britanije i Njemačke nije prestajalo ni poslije potpisa brojnih mirovnih sporazuma i dokumenata, kojim je oblikovana EU sve do danas. To rivalstvo se možda može usporediti sa tradicionalnim rivalstvom Srbije i Hrvatske u regiji, čiji su taoci prije svega građani te dvije države ali i cjelokupna regija. Da li su sva ova dešavanja u EU posljedica možda premoćne uloge Njemačke?

Kao što sam nedavno rekao rezultat britanskog referenduma može dvojako utjecati na EU. Ukoliko se znalački i pravilno odazove, a to podrazumijeva pravilnu orijentaciju, EU mora rezultate britanskog referenduma razumjeti i shvatiti kao posljednju opomenu i krenuti snažnim zaokretom ka boljoj budućnosti. Ukoliko ne bude znala ili htjela učiniti historijski iskorak onda svojom neodlučnošću može dovesti do kraha milenijskog projekta. Sadašnje vođenje EU je tapkanje u mjestu i to traje godinama. Možda je jedini značajan pozitivan iskorak za EU i Evropu u cjelini bilo grupno prihvatanje u punopravno članstvo 10 novih država 1.maja 2004.godine. Zlobnici kažu 9,5 država, jer je primljena samo polovina Kipra.

EU je propustila priliku da cijeli otok (još $\frac{1}{2}$ otoka) uđe u članstvo EU što bi vjerovatno bila snažnija od poruke od ulaska 9,5 država u punopravno članstvo. Ponekad simbolika je jača od same stvarnosti!

Pojedini evropski krugovi, posebno desne političke provenijencije, koji i dominiraju u institucijama EU pokušavaju predstaviti Evropu, kao kolijevku kršćanstva. Naravno, da mnogo toga zavisi od same (re)interpretacije kršćanstva i historije Evrope. Da bi pokazali naklonjenost judaističkoj komponenti Evrope počeli su koristiti sintagmu judeo-kršćanska Evropa. Nećemo ulaziti dublje u tu povijesnu netačnost. Sjetit ću se samo riječi mog prijatelja iz Izraela na tu konstataciju, koji je rekao zašto onda je tokom Holokaustu ubijeno šest miliona Jevreja, ako se već pozivaju na judeo-kršćanske temelje Evrope. Zašto kršćanstvo nije uneseno u preambulu evropskog ustava. Razlog je jednostavan, političke elite, koje su uglavnom desne političke i/ili konzervativne orijentacije ne žele dijeliti vlast ni sa kime. To bi u praksi značilo, da kada bi bilo kršćanstvo i njegove vrijednosti navedeni kao temelj EU onda bi morali postojati i zaštitnici tih vrijednosti i njihove implementacije. Ipak, politička desnica nije htjela dozvoliti, da se crkve umješavaju u njihovu vlast. Ilustrativno je bilo i ponašanje i reakcije evropske političke desnice na pozive pape Franje u vrijeme trajanja izbjegličke/migrantske krize. Ponovno je zaboravljeno kršćanstvo?! Teško je naći primjer tolikog licemjerja na jednom malom mjestu kao u institucijama EU.

To općenito otvara pitanje da li je islam kompatibilan sa kršćanstvom, ali i sa kim je kompatibilno kršćanstvo. Sve zavisi od (re)interpretacija. Ko je uopće s kim (in)kompatibilan u savremenom svijetu? Ako uzmemo u obzir da je EU projekt koji je prije svega uspostavljen na temeljima pravnog reda i pravni regulativi, koja je u mnogim segmentima i pretjerana, suvišna, opterećujuća za samo funkcioniranje EU. Dakle, postoje pravila, koja treba poštovati odnosno ispuniti postavljene uvjete i kriterije za članstvo. Pri tome uloga kršćanstva, islama ili drugih religija nije primarnog ili nikakvog važnog značaja.

Očito već duže vrijeme imamo situaciju kada se EU izbjegava suočiti sama sa sobom. Upravo bez tog suočavanja neće moći biti vidljivijeg napretka EU. EU se nije suočila sa brojnim realnim problemima u zadnjem desetljeću i posljedice toga (ne)suočavanja moramo rješavati danas. Ustvari sebe potvrđujemo u suočavanju sa drugima. Nažalost toga suočavanje nema ni u Bosni i Hercegovini i regiji, jer su građani zatvoreni u nacionalne torove, izolirani su što je to moguće više u vremenu kada se cijeli svijet sve više povezuje, približava čak i svoje razlike, a u BiH i regiji te razlike pokušavaju učiniti što većim, vječnim i nemogućim, a one su ustvari minimalne ili čak i ne postoje.

Poznato je kako su Rumunija i Bugarska postale članice EU. Jednog dana su zastupnici u Evropskom parlamentu (EP) dobili „naputak“ da bi bilo dobro da glasaju za članstvo Rumunije i Bugarske u EU. To „da bi bilo dobro“ bi se moglo razumjeti kao smjernica u smislu da tako glasaju. Toga naravno ne bi bilo bez podrške SAD-a.

Zbog toga je važno da EU prestaje izmišljati i postavljati državama Zapadnog Balkana uvijek nove i nove uvjete ili kriterije za članstvo. Morala bi se orijentirati kako od nje i zahtijevaju izazovi 21.stoljeća, jer će postati dezorijentirani ekonomski džin, koji će vremenom nestati. Države Zapadnog Balkana je potrebno po ubrzanoj proceduri primiti u punopravno članstvo EU, a većinu država i punopravno članstvo NATO-a. Otvoriti vrata za ulazak Turske u članstvo EU i suočiti se sa islamom kao partnerom za izgrađivanje boljeg svijeta. Do sada smo imali koncept da se islam sa Zapadom suočavao kao religija prema odlično organiziranim zapadnim nacionalnim kršćanskim državama, sada bi po prvi put imali situaciju da se islam ne suočava sa zapadnim državama kao religija, nego kao jedna organizirana država sa dominantnim islamskim stanovništvom koja postaje partner EU za izgradnju bolje Evrope i boljeg svijeta uopće. Izmišljanje uvijek novih uvjeta može skupo koštati EU. Moramo graditi Evropu otvorenosti, a ne Evropu straha i predrasuda. Rimsko carstvo počelo je propadati kada je počelo podizati zidove i bedeme. Zbog toga me zabrinjava izjava kontraverznog nekadašnjeg slovenskog premijera Janeza Janše, da se Slovenija poslije britanskog referenduma mora okrenuti saradnji sa zemljama Višegradske skupine (Mađarska, Češka, Slovačka i Poljska) u slučaju raspada EU. Upravo su zemlje Višegradske skupine bili najveći pobornici vojnog intervencionizma Zapada na Bliskom istoku, a poznato je da su odbile primiti ijednog izbjeglicu sa toga područja. Krah EU značio bi ponovno vraćanje u nacionalne države i zametke novih nacionalizama i fašizama u Evropi. Upravi su elite koje

sada vode države tzv. Višegradske skupine začeci toga. Ne zaboravimo u Evropi su započela oba svjetska rata.

Zbog toga je važno da EU što prije započne sa aktivnostima svoga proširenja, dok istovremeno treba pokrenuti procese temeljite obnove, koje bi značile postepenu federalizaciju i čvršće povezivanje država članica, jer bi to moglo predstavljati korak u pravom smjeru, stvaranju EU koja bi odgovorila zahtijevanim potrebama.

EU je bez odgovarajućeg koncepta za budućnost. Zbog toga se ne može ni reći da je to prevaziđen koncept, jer nije ni postojao. Rješavanje problema po principu ad hoc rješenja ne vodi boljoj EU, a EU bez proširenja je kao mladi bračni par bez djece.

Najave pojedinih ekstremnih antieuropskih političkih stranaka da će organizirati referendum o izlasku svojih država podsjeća na vrijeme Evrope pred 2.svjetski rat. I Hitler je organizirao čak četiri referenduma, da bi dobio naklonjenost građana. Referendum kao oblik izjašnjavanja je odličan za novodobne naciste i fašiste, jer na jednostavno pitanje dobivate još jednostavniji odgovor.

KUSH ISHIN AGJENTËT SHQIPTARË TË PERANDORISË OSMANE

Një akt heroik i mrekullushëm. Historia e Rilindjes zbulon kufirin e humbur ku Lindja u takua me Perëndimin

Të paktën që nga koha e Grekëve, historia është shkruajtur nga fitimtarët. Por kjo është relative, pasi së fundi, e ashtuquajtura “histori nga poshtë” ka sfiduar historitë e fituesve me histori alternative të “të humburve”, të atyre njerëzve e vendeve që konsiderohen të padenjë për t’u përmendur. Një arkiv i pasur dhe i neglizhuar i atyre që zakonisht humbin në histori ka dalë në dritë.

Çfarë ka ndodhur me ndërmjetësit, diplomatët, spiunët, ushtarët, priftërinjtë dhe përkthyesit, të cilët kanë vepruar si ndërmjetësues në dramat e mëdha historike të periudhave si ajo e Rilindjes? Këta njerëz janë ata që bashkojnë historinë. Përmenden shpesh kalimthi, por pastaj zhduken, zërat e tyre humbin në dengjet e dendur të dokumenteve konfliktuale të shkruar në dorëshkrime te kalbur e shpesh të koduara me një gjuhë të vështirë për t’u zbërthyer.

Në “Agjentët e Perandorisë”, Noel Malcolm ka nxjerrë në dritë mrekullinë e akteve të trimërisë së historive të shekullit të 16 të fituesve të Europës dhe humbësve me historitë e ndërmjetësve, në formën e kalorësve, piratëve, priftërinjve dhe spiunëve, jo të shkruara nga perspektiva metropolitane e Romës, Seviljes apo Londrës, por nga pikëpamja e Shqipërisë dhe brigjet e Adriatikut, që shtrihet nga Kroacia e ditëve të sotme deri në Greqi.

Shqipëria ndoshta nuk duket si vendi më premtues nga i cili mund të shkruash historinë e Mesdheut, por siç agumenton Malcolm, ky vend është kufiri i harruar ku lindja me perëndimin, myslimanët me kristianët, italianët me turqit u takuan, u përplasën e nganjëherë luftuan, por më shpesh nuk provuan të përshtaten me njëri – tjetrin.

Shqipëria ka qenë zona kufitare poroze ku feja – nga katolicizmi dhe protestantizmi tek islami dhe judaizmi – formuan jetët e njerëve, por nuk i përcaktuan domosdoshmërisht ato, dhe ku prosperiteti e mbijetesat themelore do të thoshte të ndryshosh në mënyrë të përsëritur besimin fetar dhe aleancat politike e tregtare, për të përmbushur nevojat e një bote të sunduar një ditë nga venedikasin dhe ditën tjetër nga osmanllinjtë.

Në këtë gërshetim, Malcolm ndjek jetët e dy familjeve shqiptare, Bruni dhe Bruti.

Historia fillon në qytetin e Ulqinit, që sot gjendet në Mal të Zi, i cili në fillim të shekullit të 16 ishte një nga kufinjtë e fundit të territorit venedikas, që kufizohej me Perandorinë Osmane dhe shtëpi e tregtarit, diplomatit dhe “ndërmjetësit” Antonio Bruti. I lindur në vitin 1518, Antonio u rrit në një botë “të lidhjeve ndërkuftare, ku besimi personal mund të çonte letësisht në armiqësi zyrtare”, duke vepruar si një ndërmjetës mes Venedikut dhe Stambollit në mbikqyrjen e tregëtisë jetike të grurit dhe në manipulimin e një rrjeti kristiano – otoman e të lidhjeve personale dhe aleancave që e bëjnë të pakuptimtë ndarjen mes dy kulturave që tradicionalisht kanë karakterizuar kuptimin tonë mbi Rilindjen.

Në dijeni të njohjeve dhe arritjeve të tij, Antonio, Doxhi i Venedikut dhe Gjenovës e bëri Antonio Brutin kalorës të

Udhërit të Shën Markut, në vitin 1559. Por ai nuk ishte anëtar i vetëm i klanit që përparoi në këtë botë fluide.

Gjatë 40 viteve të ardhshëm të afërmit e tij do të lëviznin në të gjithë Italinë, Ballkanin dhe tokat e Perandorisë Osmane, në kërkim të përfitimeve tregtare, zellit fetar dhe ngritje të përgjegjësisë politike që do t'i bënte njerëz me ndikim të madh, shpeshherë të paguar me kosto të tmerrshme personale.

Kunati i tij, Giovanni Bruni, ndoqi thirrjen e tij përmes kishës dhe arriti të bëhej Kryepeshkopi i Tivarit, duke u përballur me problemet e një dioqeze në territoret e pushtuara osmane dhe konkurrencën e rivalëve të besimeve ortodoks grek dhe luterian.

Pozicioni i Giovannit, duke punuar në vijën e frontit kundër ndryshimeve që konsideroheshin si “herezi” për kishën, tërhoqën vëmendjen e Papatit, që në vitin 1562 e thirri atë për të drejtuar Kundër – Reformën e Këshillit të Trentit (1545 – 63) përpjekjen e Kishës Katolike për të vendosur rregull në shtëpinë e saj dhe për t'iu përgjigjur sfidës së Protestantizmit.

Ndërsa Giovanni ndoqi rrugën e tij fetare, vëllai i tij Gasparo rrëmbeu shpatën dhe iu bashkua Kalorësve të Maltës në 1567, pikërisht në kohën kur sulltani i ri osman, Selimi II kërcënoi me një fushatë të madhe detare kundër Maltës dhe intersave spanjolle – venedikase në të gjithë Mesdheun.

Me osmanët në luftë, Ulqini ra në dorën e tyre verën e vitit 1571.

Për shumë anëtarë të familjes pushtimi osman ishte fatkeqësi. Antonio u vra dhe Giovanni u dërgua si skllav në Turqi, por

Gasparo u bë i dyti në komandën e Aleancës Detare Kristiane që u përball me flotën otomane në tetor 1571.

Në një prej momenteve më dramatike të librit, Malcolm rikrijon në mënyrë të gjallë Betejën e Lepantit, në të cilën Giovanni u vra, ndoshta 100 jardë larg vëllait të tij, në bordin e një anije papnore, edhe pse ajo nuk ra në duart e osmanëve, por të disa piratëve spanjollë, të cilët e vranë teksa ai po thirrte: "Jam peshkop, jam i krishterë".

Ashtu si rënia e Ulqinit, Lepanti pati peshë të rëndë në familjet Bruni e Bruti. Por disa nga nipërit e Gasparos mbijetuan dhe vazhduan traditën e ndërmjetësimit mes Lindjes dhe Perëndimit, duke vepruar si përkthyes për të dy krahët.

Bartolomeo Bruti aplikoi për të punuar për Venedikun dhe Stambollin dhe shumë shpejt u rekrutua nga spanjollët (me pagesë) dhe nga venedikasit si spiun, duke ndërmjetësuar marrëveshje me Vezirin e Madh të Perandorisë Osmane (që për fat do ta kishte të afërm) për të emëruar Vojvodin e ri (sundimtar i perandorit) në Moldavi.

Në vitin 1592, kur Vojvodi i ri u emërua, Bartolomeo i rriti kërkesat, aq sa e vranë dhe e hodhën në Dniester (ndonëse Malcolm ka zbuluar një tjetër dimension të vrasjes së tij, një grindje tërësisht më prozaike për çështje parash).

Xhaxhai i tij Gasparo u shpërblye për trimërinë e treguar në Lepant duke u vënë në krye të një komande në fund të viteve 1570 për të mbrojtur enklavën papale në Avinjon, nga një tjetër armik heretik, kësaj here nga francezët protestantë të Huguenots. Ai dërgoi djalin e tij, Antonion, në një shkollë jezuite në Romë ku studio për drejtësi dhe që prej 1580 ndihmoi kushëririn e tij, Bartolomeun, të administrojë Moldavinë.

Ndikimi i klanit arriti aq larg, deri në veprimtarinë si agjentë të Mbretëreshës Elizabetë I. Në 1596, Edward Barton, ambasadori anglez në Samboll udhëtoi me Sulltan Mehmetin III përmes Hungarisë me përkthyesin e tij: Pasquale Bruti, një nga nipat e Bartolomeos. Fatkeqësisht Pasquale pati të njëjtin fat si xhaxhai i tij, u vra nga autoritetet osmane në Beograd në 1597, i dyshuar si spiun.

Jetët e familjeve Bruni e Bruti dhe historitë që ata zbulojnë janë të shquara, por më shumë për shkak të akteve të jashtëzakonshme prej studiuesi të ndërmarra nga Malcolm për t'i nxjerrë ato në dritë. Malcolm hasi në historinë e familjes Bruni rreth 20 vjet më parë teksa po lexonte një libër italian mbi Perandorinë Osmane të shekullit të 16.

Kjo çoi në ndjekjen e shkresave në arkiva të shumtë, duke filluar nga Britania e Madhe, Italia, Ballakani dhe përfshiu konsulta me mijëra dorëshkrime dhe tekste në shqip, serbo – kroatisht, maqedonisht, rumanisht apo siç në mënyrë modeste e përshkruan Malcolm “në gjuhë të ndryshme të Europës Lindore”.

Tradicionalisht, historia e shekullit të 16 në Europë dhe Mesdhe është treguar sipas trashëgimisë intelektuale Greko – Romane, që do të thotë se shumë dijetarë që zotëronin greqishten apo latinishten e kuptonin Rilindjen si diçka që fillonte diku në perëndim të Stambollit (apo Kostandinopojës) në shekullin e 15 dhe mbaronte në Tudor të Anglisë në fillim të shekullit të 16.

Vende si territoret e Perandorisë Osmane në Lindje të Europës, përfshirë Shqipërinë, nuk u konsideruan me interes, as nuk patën dijetarë të aftë për të kuptuar minierën e materialeve

arkivore që kishin në dispozicion. (Edhe Malcolm kërkon ndjesë se zotëron vetëm njohuri themelore të turqishtes).

Problemi u komplikua nga Lufta e Ftohtë, ku Perdja e Hekurt ra në të gjithë Europën Lindore dhe i pengoi historianët që të rivlerësonin rolin e vendeve të tilla, si Polonia e Hungaria në Rilindjen e shekullit të 16 që nuk kishin asnjë ide të ndarjeve që do të linte mbresë në Europë për kaq shumë shekuj pasues.

Ka dijetarë të paktë me aftësitë gjuhësore dhe vizionin historik të Malcolm, që përbën një prej arsyeve të shumta përse “Agjentët e Perandorisë” është një libër i rëndësishëm.

Ai hap hirozonte të reja kërkimi në brendësi të Rilindjes në Europë, duke e lëvizur qendrën e gravitetit në drejtim të lindjes dhe larg Italisë, pikërisht në momentin kur ngjarjet e fundit në Turqi mund të jenë vendimtare për fazën e ardhshme të historisë së Mesdheut

Por kini kujdes: Njohuritë e jashtëzakonshme të Malcolm do t’ju mbërthejnë dhe përshkrimet e zgjeruara mbi qarkullimin e lajmeve, historia e tregtisë së grurit, pirateria, lufta dhe spiunazhi mund t’ju vënë në provë durimin.

Nuk është libër për ta lexuar në plazh –nëse po i drejtoheni Rivierës shqiptare. Kush e dinte që Shqipëria e shekullit të 16 do të ishte kaq interesante?

The Telegraph – Përgatiti Lapsi.al

EKONOMINË E KANË VRARË DHE E KANË SHITUR SI KUFOMË

Ervin Hladnik - Milharčič

Albin Kurti¹⁹, themelues i lëvizjes opozitare Vetëvendosje: Ekonominë e kanë vrarë dhe e kanë shitur si kufomë

Albin Kurti është themelues i lëvizjes opozitare më radikale kosovare Vetëvendosje, e cila njihet për faktin e pengimit nga deputetët e saj të punës së qeverisë me gaz lotsjellës. Kjo lëvizje është e dalluar dhe e njohur si një alternativë e rrallë dhe artikuluese e mirë e shtetit sovran. Kurti për shkak të aktivizmit të tij politik ishte dy vite e gjysmë në burgje të Serbisë, disa muaj po ashtu ishte i burgosur në Kosovën e pavarur për shkak të aktivizmit politik. “Nëse pohojmë se nuk ka demokraci, është krejtësisht e logjikshme që na burgosin”, shton deputeti i Kuvendit të Kosovës dhe demonstruesi me eksperiencë.

Si e kuptoni gjendjen e Kosovës tetë vite pas shpalljes së pavarësisë?

Ka pasur progres në pranimin e shtetit të Kosovës, nga shtetet e tjera, por jo edhe konsolidim të brendshëm. Kemi pavarësi

¹⁹ <https://www.dnevnik.si/1042731970/svet/albin-kurti-ustanovitelj-kosovskega-opozicijskega-qibanja-samoodlocba-ekonomijo-so-ubili-in-prodali-kot-truplo>

formale, por jo edhe përmbajtësore. Nuk kemi integritet territorial, nuk kemi sovranitet, nuk kemi ushtri dhe nuk kemi zhvillim ekonomik. Është shumë më keq se si ishte Gjermania pas Luftës së Dytë Botërore. Hashim Thaçi i ka bindur deputetët serbë që ta votojnë si kryetar, por nuk mundë t'i bindë që të ndryshojnë Kushtetutën dhe të formojmë ushtrinë. Deri te pavarësia e Kosovës kemi ardhur me shumë koncesione dhe që nga pika fillestare e saj. Shpallja e pavarësisë u pat shtyrë për një ditë, vetëm për t'u krijuar EULEX-i. EULEX-i është një ditë më i moçëm sesa shteti i Kosovës, se përndryshe nuk mund të merreshin vesh anëtarët e BE-së për ta themeluar atë. Pesë nga ato ishin kundër pavarësisë së Kosovës dhe ato një ditë pas shpalljes së pavarësisë do të votonin kundër EULEX-it. Mitrovica është qytet i ndarë, papunësia ka tejkaluar të gjithë kufijtë racionalë. Mitrovica është rezultat i trashëgimisë milosheviqiane. Që ta fitonte Kosova pavarësinë kemi ndjekur planin e Ahtisaarit. Serbëve në Kosovë u janë dhënë privilegje shtesë që i ka kërkuar nga Beogradi. Ata i kanë fituar dhjetë komuna të pavarura me shumicë serbe dhe si të tilla faktikisht janë ndarë nga Kosova. Vučić tani sërish kërkon shkëputjen e atyre komunave nga Kosova.

Por Kosova ka Kuvendin, Qeverinë dhe Kryetarin. A mundeni që për këto zhvillime të tilla ta ngarkoni Serbinë?

Elitat tona politike janë të dëgjueshme dhe të lakueshme ndaj serbëve dhe BE-së. Pse? Sepse një gjë e tillë është në interes të tyre. Ata janë njerëzit më të pasur në shtet dhe jetojnë nga korrupsioni. Për të mos përfunduar në burg i japin koncesione Serbisë, sepse BE bën presion mbi ta.

Pse do të ishte kjo në interes të Evropës?

Sepse Evropa mendon se kështu do ta largojë Serbinë nga Rusia. Kjo nënkupton faktin se nëse kjo qeveri do të ketë sukses, kjo do të thotë se Republika si e tillë ka dështuar. Do të bëhemi edhe një shtet i enklavave siç është Bosnja, e cila do të duhet të krijojë relacion ndaj Republika Sërpskas së vet. Dhe, ne këtë gjë duam të parandalojmë! Vetëvendosja dhe dy parti më të vogla po zhvillojmë mosbindje qytetare para kuvendit dhe në kuvend po pengojmë punën e tij. Përdorëm bylbyla, vezë të prishura, bomba me erë të keqe dhe drita laser. Gazi lotsjellës ishte vepra jonë protestuese. Kur organizojmë demonstrata në rrugë, mbi ne dhe ndër ne gjuan policia me qindra bombola lotsjellës. Ato nuk aktivizohen të gjitha, ne i mbledhim ato, i ruajmë dhe i aktivizojmë brenda parlamentit ndër deputetë.

Kësaj i thoni ju protestë?

Po. Kur demonstrojnë të varfrit, mbi ta hidhen bombola me lotsjellës, kjo është e natyrshme. “Shkoni në shtëpi dhe shikoni televizionin” u thonë policët që janë të blinduar. “Sheshi nuk është për ju”. Për të varfërit gazi lotsjellës është vetëm vërejtje miqësore për sjellje të mirë. E po që se këtë gaz lotsjellës e hedhë para milionerëve, menjëherë e quajnë po atë gaz si armë kimike, gaz helmues dhe krim të paparë. Mua më kanë arrestuar dhe si kriminel me kanë burgosur tri javë e gjysmë. Dymbëdhjetë aktivistë dhe udhëheqësi i grupit tonë parlamentarë janë në burg. Gjashtë aktivistë janë në arrest shtëpiak, atje janë edhe dy deputetë nga opozita e bashkuar. Në Kosovë nuk ka demokraci por regjim autoritar.

A është ky trend në Evropën lindore?

Po. Diktatura është e papranueshme, autokracia është krejtësisht në rregull. Shtetin e udhëheq figura paternaliste e babait, ai është babai i kombit, dhe të gjithë tjerët duhet të përkulen. Thaçi, Vučić, Gruevski, Orban funksionojnë sipas logjikës së njëjtë. Ato nuk janë regjime totalitare por autokrate. Pushteti në Kosovë funksionon si një katror. Në kënde janë fuqia politike, ekonomia, mediumet dhe universitetet private. Në mes këtyre katër pikave lëvizë pushteti mbi shtet, i cili është nën kontrollin e një elite politike. Në universitete private edukohen gjeneratat e ardhshme të këshilltarëve të ministrave dhe antëtarët e rinj të parlamentit e kështu me radhë. Politika ka aksione në ekonomi, afaristët janë pjesë e pushtetit politik. Mediat e kontrolluara e ofrojnë këtë si të vetmin rend të mundshëm. Nga politika e kanë larguar historinë dhe idetë.

E ju, çka ofroni diçka ndryshe?

Qeveria nuk na urren për shkak se i shkelim ligjet, por për shkak se guxojmë ti shkelim ato. Këtë gjë nuk mundë të na e falin assesi. Kur na burgosin, njerëzit thonë se qeveria i mbron ligjet. E kotë. Qeverisë aspak nuk i intereson se cilat ligje shkelën. Sepse ata krejt kohën i shkelin ato. Regjimi autoritar nuk mund të shkruajë ligje të cilat fshehtas nuk i shkel. E nëse ju guxoni publikisht të shkelni ligjin, sepse jeni besnik ndaj bindjeve që keni, për qeverinë kjo është e pafalshme. Na kanë thirrur në qeveri. Janë të gatshëm të ndajnë realitetin e tyre të ndyrë, por nuk mund të na falin kur jemi besnik në idealet tona. Kur i bien shkelm historisë dhe ideve nga politika, atëherë politika bëhet lojë. Rregullat e lojës sillen në katrorin vicioz, ashtu sikurse e shpjegova më parë.

Lëvizja jonë ka filluar me idenë se, nuk qëndron problemi se Kosova nuk ka status të shtetit të pavarur, por se banorët e Kosovës nuk kanë liri. Kemi filluar me atë se Kosova nuk është

problem, por se Kosova ka problem me Serbinë dhe UNMIK-un. Prandaj kërkojmë Republikën e tretë. E para ishte republika për rezistencë, e dyta është krijuar me shpalljen e pavarësisë. Ajo ishte republika e shitjes. Elektrodistribucionin e kanë shitur për 26 milionë euro. Po të kishin shitur për hekur të vjetër aq do të fitonin prej saj. Ne na duhet republika e tretë e cila do të merret me zhvillim. Këtë nuk mundë ta bëjë asnjë fuqi e jashtme. Duhet ta fillojmë vetë e pastaj mund të fitosh ndihmë. Kështu është e krijuar bota. Nëntëdhjetë përqindë e gjithë investimeve të huaja në botë shkon në shtetet e zhvilluara. Zhvillimi sjell investime. Investimet para zhvillimit janë korrupsion.

Këtu te ne, politikën kosovare e përjetojmë si rivalitet në mes Ramush Haradinajt dhe Hashim Thaçit. A është në të vërtetë çështje më e komplikuar kjo?

Të dy ishin komandantë në ushtrinë çlirimtare, të dy kanë formuar parti të veta të djathta, që nuk bazohen në programe por në udhëheqës. Ata janë në pozita të ndryshme. Thaçi është në krye të regjimit autoritar i cili Kosovën e ka shndërruar në peng. Haradinaj është në opozitë dhe është pjesë e betejës politike. Dallimi në mes karakterit të tyre nuk është thelbësor, e rëndësishme është pozita në të cilin gjinden. Në Kosovë me dekada kemi jetuar me idenë e rezistencës paqësore. Ishte tejet pasive ajo. Në vitin 1991, me shkatërrimin e Jugosllavisë, ne shqiptarët në Kosovë, Maqedoni dhe në Shqipëri e kemi humbur shansin që të ndërtojmë strategji të përbashkët, kur ishte koha për të. Të humbësh shansin është shumë më keq sesa të bësh gabim. Të bësh gabim është mirë. Të përqafosh rrezikun, edhe nëse dështon, mëson nga gabimet dhe disa leksione duhet t'i përsëritni. Nga humbja juaj të paktën do të

dalin ndoshta libra. Pas rënies gjithmonë vjen ringjallja dhe diçka pozitive. Nuk i keni arritur caqet tuaja, porse shumë keni mësuar. Ne kishim fat të keq me intelektualët, të cilët ishin më tepër shkrimtarë sesa shkencëtarë, të cilëve u interesonte gjuha më shumë se filozofia. Për këtë çështje shqiptarët ishin pasivë dhe kurrë nuk kemi krijuar asnjëherë strategji të përbashkët as kundër Miloševićit.

Si e shpjegoni mungesën e zhvillimit ekonomik?

Kur erdhi UNMIK-u në vitin 1999, thonin se teatri ynë kombëtar nuk mundë të shkojë ne Edinburg, sepse nuk kemi status të shtetit të pavarur. Ndërkaq, për privatizim nuk kishim nevojë të kishim status të shtetit të pavarur. Ne kemi nisur 60 valë të privatizimit dhe kemi shitur 600 ndërmarrje shtetërore si të mira të vdekura dhe jo si organizata punuese dhe njësi prodhuese. I kanë shitur si tokë dhe si mure. Ekonominë e kanë vrarë dhe e kanë shitur si kufomë. Me shpalljen e pavarësisë ka ndodhur lëvizja nga Kombet e Bashkuara kah BE-ja. Vetëm emri i protektoratit është ndërruar.

A është ndërruar ndonjë gjë me krizat evropiane?

Shqetësimi ynë është se diku 300 shqiptarë luftojnë në Siri dhe nuk kemi asnjë refugjatë sirianë. Kjo zgjon ndjenjën se shqiptarët e Kosovës janë refugjatë në shtetin e vet. Jetojmë nën çadra para parlamentit. Kosova ka themele por nuk ka çati mbi kokë. Refugjati është njeri pa çati mbi kokë. Nga qeveria nuk mund të presim asgjë, kështu ne nuk mundemi më. Të dy jemi peng të së djathtës e cila në Evropë i ka zgjeruar krahët e saj. Vetëvendosja është lëvizje socialdemokrate. Kemi vështirësi. E djathta ka përvetësuar katër shtyllat e jetës dhe të botës. Liria, shteti, ekonomia dhe kombi janë bërë pronë e saj. Socialdemokratëve ua kanë lënë ambientalistët dhe LGBT. Ne

ambientalistët dhe LGBT me kënaqësi i pranojmë, por kemi shumë për të thënë për lirinë, ekonominë, shtetin dhe kombin.

Mentor Tahiri

PANSLLAVIZMI DHE NDIKIMI I TIJ NË EVROPËN JUGLINDORE DERI MË 1945

Mentor Tahiri

Abstrakti

Pansllavizmi nuk është një ideologji e cila thjeshtë zbatohet dhe përfundonte mision e saj në një moment të caktuar, por si ideologji edhe transformohet dhe i përshtatej zhvillimeve politike sipas qëllimit dhe kohës, si dhe nevojave që kishin qarqe të caktuar në Moskë, Beograd apo gjetiu. Fillimisht mund të jetë inspiruar nga romantizmi politik dhe liberalizimi i përgjithshëm të cilin Evropa filloi ta njihte pas revolucionit francez, por pavarësisht kësaj ai u shndërrua në një plan për hegjemoninë dhe atë jo vetëm ruse. Me transformimin e Pansllavizmit dolën edhe zgjatime tjera ku më së shumti i zhvilluar dhe i vënë në jetësim ishte programi për krijimin e një hegjemonie serbe me anë të një Serbie përtej kufijve të saj real etnik. Populli shqiptar është viktimë e madhe e pansllavizmit, gjë që ka shkaktuar jo vetëm tkurrjen e atdheut shqiptar në kuptimin politik-gjeografik dhe ka ndryshuar realitetet etnike territoriale, por gjithashtu ka stagnuar një kohë të gjatë zhvillimin e përgjithshëm të vetë kombit shqiptar dhe atë në shumë sfera të jetës. Në këtë rrafsh, sidomos kur bëhet fjalë për komunizmin nuk duhet asnjëherë anashkaluar infiltrimet Pansllaviste dhe dezorientimet që ka shkaktuar ai në rreshtimin gjeopolitik të Shqipërisë si shtet dhe shqiptarëve si shoqëri. Pasojat e simbiozës ideologjike të komunizmit me Pansllavizmin ende janë prezente duke u shfaqur si dukuri të pritshme apo edhe të papritura jo vetëm brenda proceseve

specifike politike, por afektojnë në shkallë të gjerë deri në marrëdhëniet politike ndërkombëtare në kuptim global, përfshirë qasjen e organizmave të caktuara ndërkombëtare ku ndikimi Pansllavist është ende në cilësinë e faktorit me peshë.

Hyrje

Ideologjia e Pansllavizmit paraqitet këtu posaçërisht në kontekstin evropiano-juglindor, dhe atë deri në vitin 1945, si një vit kufizues pas së cilit vjen deri tek dominimi komunist në gjysmën lindore të Evropës, si një forme e re ideologjike (komunizmi) ku Pansllavizmi ishte pjesë përbërëse dhe kryesore. Termi Evropë-Juglindore është përdorur në vend të termit Ballkan, për arsye praktike të shmangies së disa debateve të kohës, duke pasur gjithnjë parasysh se disa shtete të përmendura këtu, mohojnë të jenë pjesë e Ballkanit (Sllovenia, Kroacia), por edhe për shkak të shmangies së ndërlikimeve të mundshme gjeografike në lidhje me kufijtë gjeografik-kulturor të hapësirës që quajmë Ballkan. Në aspektin kohorë, ky studim del përtej kufijve të paracaktuar në vitin 1945, aty ku kjo arsyetohet me sqarimin e mëtejshëm të ngjarjeve të cilat me kontinuitetin e tyre dalin përtej këtij viti, qoftë edhe në formën e pasojave zingjirore që një veprim i mëparshëm ka lënë.

Ky studim nuk ka për qëllim sqarimin e fakteve mbi etno-gjenezën dhe substraktin etnik të popujve të përmendur me emër këtu, qëllimisht kam përdorur termin sllavë, për të gjithë ata popuj që sot janë sllavofon në kuptimin linguistik, pa hyrë këtu në debatin i cili në këtë aspekt nuk është fare i ri, por posaçërisht vjen në shprehje kohëve të fundit. Ky debat nuk

është i nxitur vetëm për shkak të rrethanave shpërthyese politike, por se disa fakte është duke i thënë edhe vetë shkenca me disa disiplina të saj si arkeologjia por edhe metodat moderne që sot mundësohen nga zhvillimet teknologjike-shkencore.

Analizimi i mostrave të ADN-së, një e arritur e re, ku kohëpaskohe realizohen studime me anë të së cilave edhe pse ende në fazë shumë fillestare arrijnë të bëhen disa rekonstruksione të mundshme, flasin mbi fatin e mundshëm të popullsive autoktone në Evropën Juglindore (mbi të gjitha të fiseve ilire), fenomenet e migrimeve të popullsive tjera, ndikimet e jashtme etj. Rrjedhimisht me këtë, përdorimi i termit sllav nga ana ime, nuk ka asnjë qëllim tjetër paracaktues dhe as nuk vjen si rezultat i tendencës time për të treguar përkatësinë sllave të ndonjë populli, por thjesht bëhet me qëllim të prezantimit sa më praktik të këtij studimi, i cili është edhe ashtu mjaft kompleks si për nga shtrirja, kohëzgjatja, si dhe vetë natyra e ndërlikuar shumëdimensionale e problemeve historike dhe politike.

Pansllavizmi si ideologji politike

Pansllavizmi si ide ishte përmendur qysh në shekullin e 17-të, nga prifti kroat Juraj Krizhaniaq (1618-1683). Krizhaniaq i cili si prift shërbente në disa shtete por veçanërisht në Poloni, predikonte mbi unitetin politik dhe kulturorë sllav nën mbrojtjen e carit rus, por fakti se ai mëtonte për të përdorur si udhëzues të mëtejme mësimet e kishës katolike e bënë atë jopopullorë dhe pa ndonjë ndikim politik në mesin e sllavëve ortodoksë për kohën në të cilën ai jetonte, shtu këtu edhe qëndrimet e tij të hapura mbi prapambeturinë e Rosisë në raport me Evropën dhe shtrimin e nevojës për reformim të jetës shoqërore dhe politike në Rusi. (Kohn, 1960, p. XIII).

Ishte kjo kohë kur Rusia megjithatë po përpiqej t'i afrohej Evropës në aspekte të kulturës politike, frymëzuar që më parë nga koha e Pjetrit të madh, si dhe njëkohësisht kishte filluar gradualisht të zgjerohej kah perëndimi dhe jugu (Transkaukazia). Duke qenë se Rusia ishte shteti i vetëm sllav i pavarur (përfshirë Malin e zi dhe Shtetin e lirë të Krakovit), shumë intelektual sllavë do të shikojnë kah ajo si protektorin dhe unifikuesin politik gjithë-sllav. Me një Juraj Krizhaniaq historikisht të harruar (të rizbuluar fare vonë nga historianët), qendra e parë e Pansllavizmit do të jetë Evropa qendrore e sllavëve perëndimorë në një kohë kur ndenja kombëtare ishte deri diku e avancuar në mesin e polakëve, kurse qëndronte e pakristalizuar tek çekët dhe sllovakët të cilët ndonëse kishin një prejardhje të përbashkët, proceset historike-politike vonë kishin shkaktuar vijën mes dy identiteteve. Çekët dhe sllovakët duke qenë pjesë të shteteve të ndryshme, kishin ndryshuar ndërmjet tyre sidomos në aspektin gjuhësorë dhe kulturorë.²⁰

Në mesin e historianëve mbizotëron mendimi që ngjarja që i dha jetë Pansllavizmit si ideologji aktive politike është Kongresi i Pragës (atëherë provinca hapsburge e Bohemisë) i mbajtur më 1848. Në këtë kongres gjithë-sllav morën pjesë edhe Pansllavist nga Rusia dhe vendet ballkanike dhe kryesisht dominonte prezantimi politik i majtë, që njëkohësisht i riti edhe sentimentet anti-perandorake karshi Vjenës (Schlesinger, 1945, p. 165).

²⁰ Sqarim: Çekët dhe sllovakët edhe pse më vonë do të ndodhen brenda një Perandorie, jetonin në njësi politike të ndara, Bohemia (Çekia e sotme) ishte provincë austriake, kurse Sllovakia ishte në kuadër të Hungarisë.

Pavarësisht synimit të tij fillestar dhe faktit që ai u hodh si ide nga sllavët jo-rus dhe jo vetë Rusia, Pansllavizmi do të bëhet qysh në hapat e tij të parë, zyrtarisht apo fshehtazi një mjet i politikës së jashtme ruse por edhe program politik. Edhe atëherë kur në dukje të parë nuk ishte politikë zyrtare, Pansllavistët kishin përfaqësues të tyre në shumë pozicione strategjike, si në rastin e të dërguarit rus në Stamboll, Ignatievit. Në këtë mënyrë Pansllavistët kishin jo rrallë ndikime vendimtare në raportet bilaterale mes shteteve, duke shkaktuar edhe dezorientime në politikën e jashtme, kurse në rastin e Perandorisë Osmane ndikonin edhe në vendime me rëndësi për rregullimin e brendshëm të shtetit, duke përdorur si “lojtarë” të tyre edhe vetë Sulltanin. Infiltrimi i Pansllavistëve ishte një diplomaci e stërholluar. Ambasadori rus në Stamboll, Nikollaj Pavloviq Ignatiev²¹, në vitet e 60-ta dhe të 70-ta të shekullit të 19-të arrinte që me anë të shkathtësive diplomatike dhe përafrimeve personale private të ndikojë edhe në zgjedhjen e zyrtarëve më të lartë shtetëror osman, respektivisht edhe në shkarkimin e tyre, si në rastin e burrështetasit osman Midhat Pashës.

Midhat Pasha ishte vali (guvernator) i Vilajetit të Danubit, reformator dhe kundërshtari më i drejtpërdrejtë i Pansllavizmit. Midhat Pasha gjithashtu një kohë të shkurtër gjatë muajit Tetor 1872, kishte shërbyer edhe si Vezir i madh (kryetar i qeverisë). Si pasojë e ndikimeve të ambasadorit rus, sulltani do të eliminon politikisht këtë burrështetas e madje edhe do ta dënojë me internim, kurse me 1884 ai do të ekzekutohet. Në raport me shqiptarët, duhet theksuar se Midhat Pasha kishte një

²¹ Sqarim: Bëhet fjalë për Kontin Nikollaj Pavloviq Ignatiev i cili do të përfaqësoj Rusinë në Marrëveshjen e San Stefanos (1878)

nga bashkëpunëtorët e tij më të afërt Ismail Qemalin, bashkëpunim ky që zgjati plotë 20 vite i cili reflekton edhe me frymën liberale të një osmanizmi modern dhe vetë vizionin e Midhat Pashës për një harmoni pavarësisht heterogjenitetit demografik dhe për një përkatësi të përbashkët brenda identitetit osman pavarësisht dhe duke mos e mohuar përkatësinë etnike dhe fetare të shtetasve të Perandorisë Osmane.

Me gjithë faktin se ambasadori rus angazhohej për Rusinë si mbrojtëse të të gjithë popullsive sllavo-ortodokse kurse në një plan më afatgjatë edhe për dezintegrimin e Perandorisë Osmane dhe krijimin e një federate sllavo-ortodokse nën kontrollin rus, qendër politike e së cilës sipas vizionit Pansllavist do të ishte “Carigradi” (Stambolli), Ignatiev u tolerua që të veprojë në Stamboll plotë trembëdhjetë vite, përfshirë edhe dhjetë vite si ambasador, deri sa u shfaq haptazi në rolin e tij të vërtetë si nxitës i pushtimit rus të pjesëve të Perandorisë Osmane dhe si nënshkrues i marrëveshjes në San Stefano ku prezantoi Rusinë si palë fitimtare të luftës ruso-osmane. Gjatë gjithë kohës sa ka shërbyer në Stambolli, Ignatiev ishte i lirë në oborrin e sulltanit, kurse aftësitë e tij diplomatike do të bëjnë që vetë sulltani Abdylazizi II të deklarojë “Përveç Ignatievit s’kam mik tjetër të mirëfilltë” (Rizaj, 1991, p. 148).

Ndonëse revolucionin rus i vitit 1917 ndryshoi në thelb pushtetin dhe vetë sistemin shtetëror në Moskë, Pansllavizmi asnjëherë nuk e ka ndërprerë ndikimin dhe qëllimin e tij. Kjo vlen edhe në lidhje me qëllimet në raport me shqiptarët dhe Shqipërinë. Paradoksale, por që nga ekzistimi i tij, regjimi enverist në Shqipëri e kishte trajtuar liderin sovjetik Stalin si

“mik të madh”, kurse ishte pikërisht Stalini i cili në cilësinë paternaliste karshi shteteve tjera komuniste, do të kërkojë nga komunistët jugosllavë, si thotë ai “ta përpijnë” Shqipërinë (Horvat, 1988, p. 61).

Qëllimi Pansllavist mbi bashkimin politik shtetëror të të gjithë popujve sllavë, varësisht nga konteksti kohorë fshihte disa dimensione politike të sponsoruara nga Moska zyrtare cariste apo më vonë ajo sovjetike. Vizioni i Pansllavizmit parashihte “patronatin” rus mbi territore strategjike të cilat do të mbuloheshin përmes formimit të shteteve të reja e më vonë edhe bashkimit të sllavëve në një shtet si dhe përkufizimit territorial maksimalist dhe kësisoj do të sigurohej edhe dalja ruse në detet e ngrohta, Egje, Adriatik, Mesdhe, përfshirë kontrollin e plotë të Stambollit me ngushticat strategjike të Bosforit dhe Dardaneleve. Kjo ishte me rëndësi jetike për Rusinë, me qëllim të daljes nga izolimi detar, pasi që flota ruse në detin e zi dhe atë Azov ishte fizikisht e pamundësuar për të depërtuar tutje në ujëra tjera. Ky izolim detar, tradicionalisht e ka pamundësuar Rusinë që të ketë rol të ngjashëm me fuqitë kolonizuese të kohës, të cilat kishin nën posedim territore tej-oqeanike në kontinente tjera.

Një dimension tjetër i cili kishte të bënte kryesisht me Evropën Juglindore, kombinonte në vetvete sllavizmin dhe ortodoksizmin si ideologji dhe fe, kësisoj kishte cak të fushëveprimit jo vetëm zhbërjen e hapësirave etnike jo-sllave (në këtë rast shqiptare) por edhe projektoi supremacinë e sllavëve ortodoksë mbi sllavë të konfesioneve tjera, gjë që do të sjell deri tek formimi i Mbretërisë Serbo-Kroate-Sllovene, më vonë të riemëruar si Jugosllavi, shtet ku pasojat e hegjemonisë serbe do të shpërfaqen në jetën e mëpastajme politike të shtetit të ri, kurse më vonë edhe me luftëra të

përgjakshme fillimisht gjatë konflikteve të armatosura që kishin karakter të përplasjeve civile gjatë kohës së Luftës së dytë botërore (partizanët, ustashët dhe çetnikët), e pastaj edhe me luftërat e viteve të 90-ta në Kroaci, Bosnje-Hercegovinë dhe Kosovë.

Fokusi kryesor territorial i Pansllavizmit si ideologji ishte pikërisht Evropa-Juglindore dhe trajtimi i çështjeve kombëtare-politike të sllavëve jugorë në kuadër të Perandorisë Hapsburge (më vonë Austro-Hungareze) dhe Perandorisë Osmane, gjithnjë duke i cilësuar sllavët si një tërësi e shtypur politikisht edhe në aspekte kulturore. Kursi zyrtar politik i Rusisë në raport me Evropën Juglindore ishte “çlirimi” i popujve sllavo-jugorë. Duke qenë se shumica e popujve sllavë nuk kishin mëvetësi të plotë shtetërore, politika Pansllaviste u përqafua në Serbi, Mal të zi, Bullgari, por edhe në Rumani, edhe pse kjo e fundit nuk është shtet sllavë, por se me Rusinë dhe me Serbinë e afruan lidhjet e përbashkëta fetare përmes krishterimit lindorë (ortodoksizmit) por edhe rreshtimi i përbashkët armiqësor karshi dy perandorive tjera të kohës, përfshirë këtu gjithashtu edhe kontradiktat territoriale me hungarezët etnik (Vojvodina dhe Transilvania) të pranishme edhe në ditët e sotme në politikën e jashtme të këtyre shteteve²². Vetë krijimi i shtetit të përbashkët sllavo-jugor, sforcohej në mënyrë të programuar nga propagandimi historik, ku ekzagjerohej origjina e përbashkët edhe me ndihmë nga disiplina tjera shkencore që nga ato linguistike e deri tek promovimi i vlerave të ngjashme

²² Sqarim: Ky qëndrim i përbashkët reflekton edhe sot në politikën e jashtme rumune, përfshirë dhe qëndrimin karshi njohjes së pavarësisë të Republikës së Kosovës

kulturore-folklorike, pavarësisht që shumë “teza shkencore” ishin thjeshtë në shërbim të politikës ditore.

Duke analizuar ngjarjet e kohës, nga konteksti i sotëm historik dhe politik, bie në sy veprimtaria shumëdimensionale e Pansllavizmit qoftë edhe e pakoordinuar si e tillë. Rrjedhimisht me këtë mund në njëfarë mënyre të thuhet që nga ideologjia Pansllaviste dolën edhe zgjatime tjera ndihmëse për ideologjinë, degë të të njëjtit kurs politik ndonëse shpesh në kundërthënie me njëra tjetrën, siç ishte **Austro-sllavizmi** i cili mëtonte zgjimin kombëtar dhe ngritjen e statusit politik të popujve sllavë në perandorinë me seli në Vjenë, e madje edhe tek planet për majorizimin sllav në parlamentet në Vjenë dhe Budapest. Në Evropën Juglindore do të veprojnë dhe interferojnë mes tyre varësisht nga konteksti kohorë, **Ilirizmi** deri me 1848, projekti rus për **Bulgarinë e zgjeruar** (1878), dhe **Serbia e Madhe (Serbo-sllavia, Jugosllavia)** që fillimisht synonte përfshirjen e sllavëve-jugorë nga Perandoria Austro-Hungareze dhe ajo Osmane në një shtet të përbashkët me Serbinë dhe nën Dinastinë mbretërore serbe qoftë gjatë kohës së Obrenoviqëve apo Karagjorgjeviqëve, e më vonë do të shpërfaqë edhe planet e saj të vërteta drejtë krijimit të hegjemonisë serbe edhe pasi perandoritë e dikurshme pushojnë së ekzistuari, pretendime të cilat nuk janë shuar as sot.

Këto zgjatime e ndihmuan, definuan dhe e plotësuan politikën Pansllaviste, por shpeshherë kundërthëniet ndërmjet tyre dhe pretendimet e njëjta territoriale, kanë sjellur eskalimin e raporteve deri në përmasa kur popujt sllavë, janë ndeshur ushtarakisht njëri me tjetrin, si në rastin e Serbisë me Bulgarinë (luftërat ballkanike), popuj këta dhe më vonë njësi shtetërore, ku përqendrohej tradicionalisht mbështetja ruse me ndryshime

të kohëpaskohshme të varura edhe nga rrethanat e marrëdhënieve ndërkombëtare mes fuqive kryesore evropiane

Ilirizmi

Duke qenë se në kapërcyellin e shekujve 18 dhe 19, shkenca (historia, arkeologjia, linguistika) kishte ofruar vetëm rezultate të pandriçuara si duhet mbi ilirët e lashtë, sllavët e ardhur si dhe raportin ndërmjet tyre, respektivisht mbi simbiozën eventuale mes autoktonëve dhe ardhacakëve, rilindja kombëtare kroate ka parapëlqyer përdorimin e nocionit “Ilir” si emër të lëvizjes kombëtare dhe si mjet për të justifikuar lashtësinë dhe autoktoninë e kroatëve kundrejt atëherë rrezikut real të asimilimit gjermano-hungarez dhe veçanërisht këtij të fundit. Përndryshe nocioni “ilir” ishte përdorur edhe nga serbët e Vojvodinës me 1790 në Temishuarë (sot në Rumani) me rastin e mbajtjes së të ashtuquajturit “Kongres Serbo-Ilirik” (Kostya, 1981, p. 12). Më vonë “Lëvizja Ilire” megjithëse në thelb do të mbetet kryesisht kroate, do të influencojë ndonëse në masë dukshëm më të vogël edhe sllovenët tek të cilit procesi i ndikimit gjermanik ishte njëkohësisht aktivë por ku ky proces gjithashtu shërbente si mjet me të cilin sllovenët përcaktonin vijat e tyre dalluese etnike në raport me vetë gjermanofonët.

Spekulimi mbi tezën ilire dhe përdorimi i vetë termit, kishte edhe ndikimet politike të kohës. Napoleoni i cili ishte në vllugun e ekspansionit territorial dhe ndikimit të përgjithshëm politik në Evropë, do të emërtojë territoret kroate-sllovene (pjesërisht edhe italiane) të marra përkohësisht nga Austria me emrin “Provincat Ilire” (1809-1816), kurse pas tërheqjes franceze dhe ri-inkuadrimit të serishëm të këtyre viseve në kuadër të Perandorisë Hapsbubrgje, do të krijohet njësia

territoriale e nivelit më të lartë të pushtetit vendorë, e quajtur “Mbretëria Ilire”(1816-1849) e cila përfshinte Slloveninë e sotme dhe gadishullin e Istrës.

Një nga të arriturat më të mëdha të “Lëvizjes Ilirike” ishte krijimi i gjuhës letrare kroate të standardizuar e cila ka arritur të ndal hovin e “hungarizimit” kulturor dhe gjuhësor. Lideri i i parë i Ilirizmit, Ludevít Gaj përpiloi dhe publikoi botimet e para mbi ortografinë dhe gramatikën e gjuhës kroate. Në këtë aspekt, Ilirizmi ka arritur qëllimin e tij tek kroatët duke ripërtërirë vlerat kombëtare-kulturore. Pansllavistët slloven për shkak të specifikave të veçanta do të mbesin më shumë ithtarë të Austro-sllavizmit. Tek sllovenët rezultati kulturor i Ilirizmit nuk ishte i njëjtë si tek kroatët.

Një nga arsyt e mospjekjes së njëjtë të lëvizjes ilirike në mesin e sllovenëve sipas Eduard Kardelj ishte fakti që ilirizmi nuk njihte kombin slloven, rrjedhimisht në shumë qarqe politike sllovene të kohës, lëvizja ilirike perceptohej si bartëse e hegjemonisë kroate dhe mohuese e ekzistimit të individualitetit të popullit slloven. Megjithatë ai e pranon se fryma e ilirizmit ka nxitur idetë për një lëvizje kombëtare dhe kulturore sllovene, si dhe ndjenjën e mëtutjeshme për nevojën e krijimit të një atdheu slloven (Kardelj, 1977, p. 329). Në fakt as vet populli kroat nuk kishte një definim të qartë mbi përkatësinë etnike-kombëtare, shtuar këtu edhe ndërlikimin e shkaktuar me ndarjen politiko-gjeografike të kroatëve në disa njësi territoriale brenda Perandorisë.

Përdorimi për qëllime politike i termit “Ilir” do të ndalohej nga Vjena zyrtare në vitin 1843, kurse për shkak të trysnive politike praktikisht vetë lëvizja do të shuajë tërësisht veprimtarinë e saj me 1848. Ndonëse qëllimi për një shtet të përbashkët “ilirik”

(Sllavo-jugor) do të dështojë, përmes realizimit të qëllimeve të tij kulturore, Ilirizmi do të krijoj rrethana për ngjalljen e ideve mbi bashkimin e sllavëve të jugut dhe krijimin e premisave politike e kulturore për një shtet të përbashkët sllavo-jugorë. Lëvizja me promovimin e gjuhës së standardizuar, krijoi bazat për krijimin e gjuhës së përbashkët serbo-kroate, në këtë drejtim Sabori kroat me 1861²³, në rrethana kur përmendja e termit “ilir” ishte ligjërisht e ndaluar, do të emërtojë gjuhën e përbashkët të serbëve dhe kroatëve si “gjuhë jugosllave” duke e vënë termin “jugosllav” për herë të parë në një dokument ligjor zyrtarë (Kohn, 1960, p. 62).

Në mesin e disa qarqeve kroate, Ilirizmi do të rris dëshirën për bashkim politik me sllavët tjerë, që do të reflektojë sidomos në ngjarjet pas luftës së parë botërore, pas shuarjes së Perandorisë Austro-Hungareze. Për shkak të ndikimit të gjerë të tij, Ilirizmi përveç si një rilindje kombëtare kroate, mund të konsiderohet si një nga lëvizjet Pansllaviste më me ndikim edhe pas vetë ndalimit të veprimtarisë, për shkak se efektet e lëvizjes në mënyrë zinxhirore kanë nxitur një varg qëllimesh politike që do të influencojnë edhe në ndryshimet në hartën gjeografike të shteteve, respektivisht me shtetin e përbashkët sllavo-jugorë. Lideri i lëvizjes Ludevít Gaj, përveç në planin kulturor kishte vepruar gjatë gjithë kohës edhe në planin politik. Në memorandumën e dërguar Carit të Rusisë, ai i rikujton atij pozitën që ky i fundit duhej ta kishte si lider i përgjithshëm i sllavëve dhe mbi misionin që sipas tij Rusia duhej ta merr

²³ Sqarim: Kroacia si njësi territoriale-politike përfshinte pjesët e sotme qendrore të Kroacisë (Zagreb – Karlovac) dhe Sllavoninë. Dalmacia ishte njësi e veçantë dhe zyrtarisht quhej “Mbretëria e Dalmacisë”.

përsipër për tu kujdesur për fatin e sllavëve të tjerë (Kohm, 1960, p. 62), duke e “legjitimuar” kështu Rusinë si mbrojtëse të botës sllave.

Idetë e para Pansllaviste serbe dhe krijimi i Serbisë

Historiografia por edhe zhvillimet moderne politike e ushtarake në Ballkan, tregojnë qartazi dhe pa përjashtime se të gjitha projektet mbi zgjerimin e Serbisë, meqenëse nuk ishin në përputhje me realitetet demografike, kanë pjesë përbërëse edhe planet mbi eliminimin fizik, dëbimin apo edhe asimilimin e popullsisë jo-serbe në përgjithësi, dhe popullsisë myslimane në veçanti. Nga këndvështrimi i sotëm kohorë, shpesh edhe për arsye të thjeshtësimit të sqarimit të idesë serbo-madhe, konceptet serbe mbi spastrimet etnike, vetë historiografia shqipe i ndërlidhë gati gjithmonë me “Naçertaninë” e Ilia Garashaninit, ndoshta edhe për faktin se ai ishte projekti i parë zyrtar qeveritar serb, por në realitet këto plane janë edhe më të vjetra qoftë edhe në zbatimin praktik në terren dhe jo vetëm si ide politike.

Idetë e qarqeve serbe mbi krijimin e një perandorie “të pastër” serbo-sllave fillimisht e kanë burimin tek Kisha Ortodokse Serbe dhe datojnë qysh në fillim të shekullit të 19-të. Vetë autori serb Aleksej Jelaçiq potencon se “planet për ripërtëritjen e perandorisë serbe e cila do të ishte nën mbrojtjen e Rusisë, janë punuar në qetësinë e kishave dhe dhomave të manastireve”.

Planin e parë të tillë në letër e hodhi një murg i manastirit të Pivës (Hercegovinë), Arsenije Gagoviç dhe atë qysh me 1803, kurse një vit më vonë carit në Shën Petërsburg do t’i shkruan edhe episkopi i Baçkës, Jovan Jovanoviç i cili ia parashton carit nevojën për të ndihmuar serbët, por edhe i propozon atij

që pas largimit të Osmanëve, vëllai i Carit rus, Duka Konstantin Pavloviq të kurorëzohet si Perandor i Serbisë. (Jelacic, 1940, p. 42).

Projekti që zgjoi vëmendjen më të madhe të vetë Rosisë por edhe që gjithashtu në shumë aspekte do të bëhet “alfa-omega” e aspiratave hegjemone serbe, ishte memorandum i dërguar perandorit rus Aleksandrit I, nga ana e mitropolitit serb të Karllovcit (Srem, Vojvodinë) Stevan Stratimiroviq. Memorandum i Stratimiroviqit i cili quhet “Plani për çlirimin e Serbisë” përveç që parapëlqente një shtet të quajtur Serbo-Sllavia që do të kishte dalje në det që nga Shibeniku (Dalmaci) deri tek rrethinat e Shkodrës, përmbante edhe hollësira në lidhje me trajtimin e popullsisë myslimane në Ballkan, dhe ndikoi tragjikisht edhe në dezorientimin e masave fshatare serbe të cilët veprimin më prioritar gjatë kryengritjeve serbe e kishin likuidimin fizik të popullsisë me besim mysliman, sikur në vrasjet masive në Beograd në vitin 1807 (Brestovci, 1983, pp. 28-29). Memorandum i Stratimiroviqit është doktrina e parë politike-ideologjike e Serbisë së madhe, duke inspiruar të gjitha programet tjera që kanë vijuar, përfshirë edhe konceptet mbi Serbinë e madhe të kohërave moderne.²⁴

Kryengritjet e njëpasnjëshme serbe të ndihmuara edhe nga ushtria ruse - batalioni Mbreti Pjetër i pari (Jelacic, 1940, p. 46), që zgjaten 13 vite (1804-1817) të udhëhequra nga Karaxhorxhe Petroviq (Gjorgje i zi) e më vonë Millosh Obrenoviq, do të krijojnë rrethana politike që e shtyjnë portën e

²⁴ Sqarim: Programi i Partisë Radikale Serbe angazhohet për një Serbi në kufij të ngjashëm sikur ata të propozuar në Memorandin e Stratimiroviqit.

lartë t'i njeh Serbisë një status të lartë të vetëqeverisjes qysh në vitin 1817. Zyrtarisht shteti autonom u quajt "Principata e Serbisë", një shtet vasal me trupa ushtarake të tij krahas atyre osmane, kryeqyteti i të cilit ishte Kragujevci si qendër e Shumadisë, e më pastaj pas "spastrimit" etnik-fetar të qytetit, Beogradi (1838).

Që në fillim të jetës së tyre politike, ndonëse nominalisht ende nën Perandorinë Osmane, strukturat udhëheqëse të Principatës Serbe, ndërmorën fushata për vazhdimin e spastrimit të popullsisë, ku objekt i dhunës u bënë turqit, boshnjakët dhe shqiptarët. Popullsia u dëbua si dhe u shkatërruan objektet fetare myslimane të cilat ishin të shumta dhe kryesisht në qendrat më të mëdha. Para shkatërrimit, në Beograd ishin 270 xhami, në Uzhice 34, në Smederevë 24 (Alibasic, 2004, p. 579). Nga të gjitha xhamitë ka mbijetuar vetëm Bajrakli Xhamia e cila ekziston edhe sot.²⁵ Uzhice ka qenë qytet ekskluzivisht i banuar me myslimanë, rreth 3.700 banorë në diku 720 shtëpi. Gjithashtu është një nga vendbanimet e fundit i cili është dorëzuar, dhe atë me 1 tetor 1862, kur Ilia Garashanin në cilësinë e ministrit të qeverisë serbe do të raportojë "Uzhice është spastruar dhe si qytet është rrafshuar" (Macura, p. 6).

Shqiptarët që u gjenden brenda kufijve të Principatës Serbe, ishin kryesisht banorë të qyteteve Smederevë, Klladovë dhe Qupri, kurse në Beograd dhe Krushevc jetonin në numër më të vogël. Pas zgjerimit të kufijve serbë, shqiptarët do të dëbohen edhe nga qyteti i Aleksincit. (Brestovci, 1983, pp. 44-45). Pjesa

²⁵ Sqarim: Bajrakli Xhamia në Beograd është djegur pjesërisht gjatë dhunës në vitin 2004.

e qytetit ku kanë jetuar shqiptarët në Aleksinc quhej “Arnaut Mëhallë” dhe edhe sot dihet se në të cilën pjesë të qytetit është shtrirë (Spiric, 2006).

Po të trajtohet sot struktura etnike dhe fetare e popullsisë në Serbi, pavarësisht zbatimeve dhe dështimeve të “Serbisë së madhe” jashtë Serbisë, mund të konstatohet se brenda vetë Serbisë së sotme, ideja e linjës Stratimiroviq-Garashanin është zbatuar me përpikëri të plotë dhe sot rezulton me gjendje demografike fare është tani, ku qytetet që dikur ishin pjesë e Pashallëkut të Beogradit (Sanxhakut të Smederevës), janë gati ekskluzivisht homogjene të banuar me serbë dhe minoritete etnike të përkatësisë fetare ortodokse (romë, vlleh).

Marrëveshja e Shën Stefanos dhe Kongresi i Berlinit

Tradicionalisht dhe e vërtetuar nga një varg zhvillimesh deri tek zhvillimet politike moderne, Rusia ka kërkuar që në Evropën Juglindore të vë këmben me anë të dy aleatëve të saj tradicional, Serbisë dhe Bulgarisë. Varësisht nga rreshtimet politike të elitave të këtyre dy vendeve, është përcaktuar edhe prioriteti rus, i cili ka ditur të ndryshojë anët në mënyrë dramatike sikur në ngjarjet e vitit 1878, kur pas luftës Ruso-Osmane (1877-78), prioriteti rus do të jetë një Bulgari e zgjeruar, apo ndryshimi dramatik gjatë luftës së parë botërore kur vetë Rusia i shpallë luftë Bulgarisë.

Një qëndrim i tillë ku Bulgarisë i jepet më shumë prioritet se Serbisë ndodh me 1878 dhe si rezultat i politikës dhe lojës së dyfishtë diplomatike të Serbisë e cila aleat të tjerë njëkohësisht kërkonte edhe në botën perëndimore, pavarësisht që të gjitha të arriturat e saj politike e territoriale historikisht i kishte shënuar

falë ndihmës së hapur apo edhe të fshehtë Pansllaviste (ruse), ndihmë kjo që shtrihej edhe deri tek vënia në dispozicion e njësive ushtarake ruse si në rastin e kryengritjeve serbe.

Marrëveshja e paqes e arritur në San (Shën) Stefano, mes Rusisë dhe Perandorisë Osmane, e nënshkruar me 3 Mars 1878, parashihte një Bulgari të zgjeruar, një shtet vasal autonom në kuadër të Perandorisë Osmane, por që në fakt do të ishte një shtet nën protektoratin rus. Parashihej që pas marrëveshjes, trupat osmane të largohen nga Bulgaria e kufijve të rinj si dhe të rrëzohen fizikisht të gjitha objektet infrastrukturore të ushtrisë osmane, por në të njëjtën kohë sigurohej vendosja dhe qëndrimi i 50 mijë trupave të ushtrisë ruse me çka de-fakto realizohej edhe okupimi ushtarak rus në Bulgari. Delegacionin rus në San Stefano e ka udhëhequr Nikollaj Ignatiev, i cili deri më atëherë kishte shërbyer si ambasador rus në Stamboll, ku ishte trajtuar me të gjitha privilegjet e mundshme dhe infiltrimi i të cilit në oborrin e sulltanit ishte tragjik për Perandorinë Osmane (fq.100).

Me anë të Bulgarisë së zgjeruar, Rusia praktikisht fitonte dalje në detin Egje (duke anashkaluar problemin akut të kalimit detarë Bosfor-Dardanele) në një breg të gjerë i cili e vinte Selanikun dhe gadishullin e Hallkidikit në pozicion gjeografik të një enklavë të rrethuar osmane në Egje. Me marrëveshjen e arritur, ndonëse ajo vetëm konsiderohej preliminare, Bulgaria me kufijtë e rinj depërtonte thellë në viset etnike shqiptare duke përfshirë brenda kufijve të saj qytete të rëndësishme që nga Kumanova, Shkupi, Tetova deri tek Dibra, Ohri, Manastiri, Korça dhe Voskopoja. Praktikisht parashihej një “protektorat” rus i cili do të arrinte fare pranë Elbasanit dhe Beratit.

Duke eliminuar vazhdimësinë territoriale të Perandorisë Osmane, lidhjet fizike të së cilës shkëputeshin më viset shqiptare dhe Bosnjën, parashihej fshehtazi edhe ndarja fizike e territoreve të mbetura osmane. Por arritjet maksimaliste ruse në Shën Stefano, do të alarmojnë fuqitë evropiane, të cilat do të frikohen nga ndryshimi i balancave aktuale dhe “zbarkimi” rus në Evropën Juglindore, rrjedhimisht me këtë 3 muaj më vonë pas marrëveshjes në Shën Stefano, në Kongresin e Berlinit do të revidohen shtrirjet e parapara territoriale të shteteve të reja sllave, kurse me marrjen e Bosnjës nga Perandoria Austro-Hungareze përkohësisht do të ndalen tendencat Pansllaviste sipas të cilave Bosnja duhej inkuadruar në kuadër të Serbisë, duke shërbyer tutje si urë kalimi drejt daljes serbe (sllave) në det në bregdetin dalmat. Por në një dimension tjetër sipas këndvështrimit të qarqeve Pansllaviste në Slloveni apo Kroaci, vlen të theksohet se popujt sllavë brenda Perandorisë Austro-Hungareze pavarësisht faktit se vetë kishin tendenca për separatizëm nga Vjena dhe kjo ishte gjithnjë më e theksuar, kanë mirëpritur konsolidimin e Austro-Hungarisë në Ballkan me rastin e aneksimit të Bosnje-Hercegovinës me 1878, për faktin që kjo ka lëvizur balancat demografike në perandori, duke rritur numrin e sllavëve dhe peshën e tyre politike (Kardelj, 1977, p. 401).

Pavarësisht të gjitha konotacioneve tjera politike, marrja e Bosnjës nga ana e Austro-Hungarisë, në kushte kur tani më dihej se Bosnja s'mund të mbetej edhe më tutje pjesë e Perandorisë Osmane, konsiderohet si një goditje me të cilën Vjena së paku për dyzet vitet e ardhshme i prishi planet Pansllaviste për zgjerimin serb kah perëndimi. Kryengritjet e mëparshme serbe dhe sidomos ajo e Hercegovinës (1885) tanimë kishin ndezur flamujt e nacionalizmit serb dhe kishin

mobilizuar trupa ushtarake nga Rusia, Serbia dhe Mali i zi. Administrimi austro-hungarez i Bosnjës njëkohësisht do të shpërfaqë pamundësinë e politikës së jashtme ruse që të ndikoj në këtë rast, për të cilin Moska kishte dhënë fjalë të sigurta në lidhje me vendosmërinë e saj. Perandori Aleksandri III paraprakisht i kishte premtuar kryeministrit të Serbisë, Ristiç, se Rusia nuk do të lejojë aneksimin e Bosnjës (JELACIC, 1940, p. 91). Gjatë gjithë viteve në vijim, Rusia më pas gjithnjë do të insistojë që për të “përmirësuar” padrejtësinë që pretendohet se ishte bërë ndaj Serbisë, për këtë të fundit të gjenden kompensime tjera territoriale, gjë që vazhdimisht do të reflektojë në qasjen ndaj territoreve shqiptare, dhe që më vonë kulminacion do të ketë propozim rus mbi kufijtë e Shqipërisë, në Konferencën e Londrës.

Ndonëse aspiratat ruse në lidhje me Bullgarinë do të stopohen dhe nga Bulgaria nuk do të preken vise të banuara me shqiptarë, përsëri vise të banuara me shqiptarë do të viktimizohen ngase Serbisë të cilës tani me Kongresin e Berlinit i njëhej statusi i mbretërisë edhe pavarësia e plotë politike, do t’i falen vise si Kurshumlia, Urkubi (Prokuple e sotme), Leskoci, Jabllanica e deri tek fshatrat e banuara me shqiptarë në rrethinat e Nishit dhe në përgjithësi të gjitha vendbanimet në luginën e Moravës Jugore. Mali i zi, pas shumë përpjekjeve, me anë të flotës angleze e cila do të sulmojë mbrojtësit e qytetit me artileri detare, do të arrijë që me 1881 të shtijë në duar qytetin e Ulqinit (si zëvendësim për viset Plavë-Gusi e më vonë Hot-Grudë), kurse më herët kishte pushtuar qytetet e Tivarit dhe të Podgoricës.

Ndikimet dhe planet Pansllaviste 1878-1918

Pas konsolidimit të pavarësisë së shteteve sllave dhe stabilizimit të tyre territorial (Serbisë, Bullgarisë, Mali të zi),

qarqet diplomatike ruse i kanë kushtuar vëmendje të veçantë krijimit të një aleance mes këtyre shteteve, pavarësisht mospajtimeve që kishin ndërmjet tyre në lidhje me pretendimet territoriale. Për Rusinë, kjo aleancë sllave do të krijonte një barrierë mes Austro-Hungarisë dhe Perandorisë Osmane, dhe do të krijonte kushte që Rusia të bëhej faktori i vetëm apo së paku më vendimtare nga të gjitha fuqitë e kohës që do të mund të dirigjonte me Bosforin dhe Dardanelet. Ishte ky një projekt afatgjatë i politikës së jashtme ruse, e cila parashihte edhe benefite territoriale për Serbinë dhe Bullgarinë pas tërheqjes së Perandorisë Osmane, kurse në shkallën më të lartë vertikale, arbitër i gjithë planit ishte vetë cari rus (Jelacic, 1940, p. 103).

Synimi tradicional rus në lidhje me Stambollin apo qytetin e Carit (Carigrad) siç parapëlqehet të quhet nga qarqet Pansllaviste, përveç që vinte si rezultat i aspiratave që Rusia të shndërrohet në pozicionin që dikur e kishte Bizanti, vinte si imponim gjeo-strategjik edhe si rezultat i pamundësisë së Rusisë për të depërtuar në ujëra të ngrohta e që si pasojë kishte izolimin e flotës së saj në detin e zi, gjë që i kushtoi veçanërisht shumë gjatë luftës me Japoninë, e cila ishte kryesisht luftë detare.

Aspirata ruse në lidhje me pretendimet rreth Stambollit, ishte e njohur për fuqitë aleate edhe gjatë luftës së parë botërore, dhe ka indikacione që Rusisë i janë premtuar brigjet evropiane të detit Marmara. Ndoshta një premtim i tillë do të realizohej sikur forcat osmane (turke) të mos rezistonin kaq ashpër zbarkimin aleat në betejën vendimtare të Çanakalasë, ku edhe u pamundësua depërtimi i mëtutjeshëm i trupave aleate në brendi të gadishullit të Anadollisë. Pavarësisht kësaj, Rusia gjatë gjithë luftës së parë botërore ka pritur momentin që trupat e saj

të zbarkojnë diku në afërsi të ngushticës së Bosforit. Por, ngjarjet që do të ndodhin në Rusi, me ardhjen e komunistëve në pushtet përmes revolucionit të tetorit me 1917, në njëfarë mënyre do të largojnë pretendimet ruse mbi Stambollin, fillimisht nga prioritetet shtetërore, kurse më vonë me stabilizimin e marrëdhënieve sovjetike-turke ato madje do të cilësohen si produkt i politikës së gabuar imperialiste.

Në raport me shqiptarët, qasja ruse kishte mbetur po ajo e njëjta sikur në vitin 1878 kur ajo me propozime dhe marrëveshje konkrete po cenonte tërësinë e viseve të banuara me shqiptarë. Ngjashëm si në San Stefano dhe Berlin me 1878, në Konferencën e Ambasadorëve në Londër, Rusia sërish u shfaq në rolin e mohuesit të atdheut shqiptar dhe me propozimin konkret të saj për kufijtë e Shqipërisë, ndryshoi konceptin e vetë bisedimeve, ngase shtyu Austro-Hungarinë që përpiqej për një Shqipëri territorialisht më të konsoliduar, që sipas natyrës të kompromisit politik, përpjekjet e saj t'i minimizoj në segmente të ngushta gjeografike, respektivisht me këtë, kontestet kryesore ruso-austrike në Londër do të përqendrohen në dy probleme kryesore territoriale rreth fatit të Shkodrës dhe fatit të Gjakovës.

Bazuar në propozimin rus, i cili kishte edhe përkrahjen franceze, përveç viseve shqiptare që janë sot jashtë Shqipërisë londineze, jashtë kufijve gjithashtu do të mbetnin edhe qytete dhe vise si Shkodra, bregu i lumit Drin (përfshirë zonat e liqeneve të sotme), Luma, Dibra, Korça, Kolonja, Gjirokastra dhe të gjitha viset në jug të Vlorës. Për shkak të qasjes së tillë ruse në Konferencën e Ambasadorëve në Londër, ndonëse sot mbetet ende paradoksale me gjithë faktin se shqiptarët ishin shumicë në një substancë gjeografike shumë më të madhe, kufijtë e sotëm të Republikës së Shqipërisë të caktuar siç janë

edhe sot pak a shumë me dallime të vogla (rreth Vermoshit, Lumës, Shën-Naumi), jo vetëm që janë rezultat i kompromisit në Londër, por me disa përjashtime ndoshta janë edhe arritja më maksimale territoriale që ka mundur të arrihet në Konferencën e Londrës nga ana e delegacionit shqiptar dhe aleatit shqiptar Austro-Hungarisë, propozimi i të cilës ndonëse gjithashtu linte jashtë pjesë lindore të Kosovës, megjithatë ishte shumë i afërt me propozimin shqiptar veçanërisht sa i përket territoreve që dikur administroheshin nga Vilajetet e Manastirit dhe Janinës.

Jugosllavizmi

Tendencat për krijimin e një kombi unik jugosllav, në thelb si një zgjatim Pansllavist, megjithatë kanë lindur si rezultat i disa aspiratave politike, të ndryshme mes tyre për nga qëllimi final por edhe për nga vetë rruga se si kanë nisur, varësisht nëse përpjekjet vinin nga Zagrebi apo Beogradi. Duke kujtuar premisat që më herët krijoi “Lëvizja Ilirike”, e që rezultoi me një ideologji jugosllaviste, flamurin e të cilit në mesin e kroatëve do ta merr peshkopi i Zagrebit Shtrosmajer, në përgjithësi tek sllavët nën Perandorinë Hapsburge, jugosllavizmi kishte marrë tiparet e një separatizmi gjithë-sllav ku bashkimi me Serbinë erdhi në shprehje politike por duke aluduar në barazinë mes identiteteve sllavo-jugore dhe dëshirën që sllavo-jugorët ta ndejnë shtetin e përbashkët si atdhe të tyre dhe assesi që njëri nga identitetet të shtyp të tjerët.

Ndryshëm prej kësaj, jugosllavizmi i cili vinte nga Beogradi, ishte vetëm një tendencë hegjemoniste serbe e veshur me propagandimin mbi “lirinë” e sllavëve jugorë, por në thelb ishte po e njëjta ideologji e priftit Stratimiroviq dhe ajo e

“Naçertanisë” së Garashaninit. Hegjemonia serbe si instrument i përgjithshëm Pansllavist i ishte përshtatur rrethanave të reja duke inkorporuar brenda saj gjithmonë elementet kyçe të sjelljes karshi popullsive jo-serbe. Në shtetin e ri, sipas hegjemonisë serbe të gjithë sllavët jugorë ishin serbë të përkatësive të ndryshme fetare (Ortodoksët, Katolikët dhe Myslimanët). Në këtë drejtim qasja ndaj kroatëve ishte së paku fillimisht më e kujdesshme, kurse boshnjakët, malazezët, sllavo-maqedonët haptazi konsideroheshin serbë dhe çfarëdo përpjekje për promovim identiteti tjetër pos atij serb, përfshirë edhe shkollimin sipas kulturës dhe alfabetit të tyre, dënohej ashpër duke u cilësuar si antiligjore.

Pas përfundimit të Luftës së parë botërore, e cila edhe solli shpërbërjen e Perandorisë Austro-Hungareze, vjen deri tek disa veprime të shpejta politike, të cilat edhe sot konsiderohen si kuvende jo-legjitime dhe të orkestruara, si në rastin e shuarjes së Dinastisë mbretërore malazeze të Petroviqëve. Kurse, vetë Sabori Kroat me 29 Tetor 1918, me një shumicë të padiskutueshme do të votojë për shkëputjen e lidhjeve të mëparshme të Kroacisë me Austro-Hungarinë, dhe për bashkimin me Mbretërinë Serbe dhe Mbretërinë Malazeze, në një shtet unik. (Fejto, 1988, p. 71)

Në rrethana ku Serbia doli si fitimtare e luftës, pasi që Austro-Hungaria u mposht nga aleatët, pa shumë debate politike, Serbia ishte në gjendje që fare lehtë të imponojë dinastinë e saj mbretërore, rrjedhimisht me këtë mbreti serb u transformua në institucionin e mbretit serbo-kroato-slloven (më vonë jugosllav). Ndonëse nga kroatët dhe sllovenët të cilët ishin popuj gjithashtu konstituiv të shtetit të ri, përqendrimi i institucioneve të shtetit rreth Beogradit fillimisht nuk u morr me shumë seriozitet dhe nuk u parashikuan dëmet e

mëvonshme politike, me kohë do të shpërfaqen veprime të cilat do të zgjojnë pakënaqësi dhe shpesh do të sjellin vendin e ri në kriza të thella politike sidomos ndërmjet serbëve dhe kroatëve.

Serbia e cila kishte qeveri të saj që nga koha e Principatës autonome, tanimë kishte krijuar një traditë të saj qeveritare-shtetërore, për dallim nga të tjerët në shtetin e ri. Kjo do të vjen në shprehje edhe në vetë përbërjen e forcave të armatosura, xhandarmërisë dhe ushtrisë të cilat duke qenë se dominoheshin nga serbët, do të shndërrohen në një aparat represiv për qëllime hegjemoniste serbe. Serbia duke hyrë në shtetin e ri si shtet më herët i pavarur, kishte kuadro të saj të gatshme dhe me shpejtësi zuri të gjitha vendet kyçe në shtet, përfshirë edhe nëpunësit administrativ. Praktikisht “Jugosllavizmi” i ëndërruar nga Shtrosmajer kishte përfunduar si i tillë dhe në praktikë me veprimet e shtetit të ri të përbashkët, i cili çdo herë më pak mund të cilësohej i tillë, ishte shndërruar në një arenë të hegjemonisë serbe, ashtu siç ishte parashikuar në planet e hershme Pansllaviste që buronin fillimisht nga Kisha Ortodokse Serbe.

Përtej kësaj, jo-serbët kishin humbur edhe ato pak shenja identiteti që më parë i gëzonin në Perandorinë Austro-Hungareze, pas parasysh këtij faktin se në perandorinë e mëparshme, Kroacia, Dalmacia dhe Bosnja njiheshin si njësi territoriale me kufij të tyre si dhe kishin edhe strukturat e qeverisjes vendore në selitë e tyre. Kurse me organizimin e pushtetit të “decentralizuar” në shtetin sllavo-jugorë, njësi më e lartë e pushtetit vendorë ishin “Banovinat” të cilat nuk respektonin kufijtë e mëparshëm dhe gati deri atëherë tradicional (Kroaci-Bosnje-Serbi), si dhe plotësisht neglizhonin përbërjet demografike. Banovinat në të shumtën e rasteve ishin

të aranzhuara territorialisht ashtu që serbët të ishin shumicë kudo që ishte e mundur të realizoheshin përshtatje të tilla demografike-teritoriale, me shumë pak përjashtime.

Në rastin e popullit shqiptar dhe vetë Kosovës, ndarja administrative realizoi shpërndarje në tre pjesë, dhe atë në Banovinën e Zetës me seli në Cetinje (Mitrovica, Peja dhe viset shqiptare në Mal të zi), Banovinën e Moravës me seli në Nish (Kosova qendrore dhe viset në veri të Prishtinës), kurse pjesa tjetër e viseve shqiptare në ish-Jugosllavi i takonte Banovinës së Vardarit me seli në Shkup, e cila gjithashtu përfshinte Serbinë jugore deri në Leskoc. Pra edhe në rastin e shqiptarëve, organizimi i kufijve të pushtetit vendorë është aranzhuar në atë mënyrë që shqiptarët të mos jenë popull shumicë në asnjërën prej Banovinave.

Më vonë, me 1929 vetë riemërimi i shtetit në Jugosllavi, do të largojë nga emri zyrtar identitetin kroat dhe slloven, që tani në kushte të mbizotërimit të plotë serbë mbi organet shtetërore, do të kuptohet si një hap drejt transformimit të shtetit në një Serbi të quajtur ndryshe. Hegjemonia serbe e shfaqur haptazi, do të shuaj çdo entuziazëm “Jugosllavist” tek popuj tjerë, duke krijuar opozitë të bazuar etnikisht, kryesisht të organizuar rreth Partisë Fshatare Kroate (HSS), lideri i së cilës Stjepan Radiq do të vritet në Parlament nga një deputet radikal serb.

Ndonëse një kompromis më kroatët do të bëhet me formimin e Banovinës së bashkuar kroate, megjithatë lëvizje të tilla ishin të vonshme dhe nuk mund të ndalnin animozitet e krijuara. Trysnia politike serbe nën petkun Pansllavist-jugosllavist, sigurisht që do të prodhojë edhe kundërefekte e që më së drejtpërdrejti do të manifestohen me organizimin politiko-ushtarak kroat në ekzil (fillimisht në Itali), i cili do të njihet me

emrin e “Lëvizjes Ustashe” të udhëhequr nga Ante Paveliq, një ultra-djathtist dikur një politikan nga radhët e Partisë Kroate të së drejtave (HSP), dhe i cili do të jetë në krye të Shtetit të Pavarur Kroat (1941-45).

“Lëvizja Ustashe” do të jetë popullore edhe në mesin e disa qarqeve boshnjake-myslimane, që vjen edhe si rezultat i vetë këndvështrimit të Paveliqit karshi myslimanëve, por edhe për shkak të formimit të tij personal.²⁶ Diferencimi ndër-etnik dhe ndër-fetar në shtet i kishte dhënë praktikisht fund ëndrrës “Jugosllaviste” dhe ajo si e tillë do të përtërihet vetëm me anë të komunizmit nën ndikimin Pansllavist, gjë që do të reflektojë deri vonë në zhvillimet politike të cilat si të tilla do të afektojnë procese politike-historike ku u gërshetua edhe fati i popullit shqiptar në ish-Jugosllavi duke shkaktuar që çështja shqiptare të mos merr formën kur mund të konsiderohet politikisht e zgjidhur.

PANSLAVIZMI NËN PETKUN E KOMUNIZMIT

Pas revolucionit rus të tetorit 1917, zyrtarisht pushoi së ekzistuari Rusia cariste dhe u formua Bashkimi Sovjetik. Bazuar në raportin numerik ndërmjet rusëve në veçanti dhe sllavëve në përgjithësi karshi kombeve tjera, pjesë integrale e veprimeve të komunizmit në raport me popujt baltik, kaukazian, aziatiko-qendror dhe siberik, që nga vetë fillimi

²⁶ Sqarim: Ante Paveliq, lider i “Lëvizjes Ustashe” ka lindur në afërsi të Konjicit dhe ka jetuar gjatë fëmijërisë së tij në fshatin Jezero, Jajce (Bosnje-Hercegovinë). Si fëmijë ka mbaruar “Mejtepin” – shkollë fetare myslimane, ekuivalent i shkollimit të sotëm fillorë. Mësimet e para të tij, ishin shkrimi në alfabetin arab.

ishte edhe Pansllavizmi. Gjithashtu pas okupimit ushtarak sovjetik të gjysmës lindore të Evropës Pansllavizmi dhe komunizmi plotësonin njëri tjetrin duke bërë që prania sovjetike shpesh të tregohet edhe si element i bashkëpunimit gjithë-sllav, siç përpiquej të përdorej nga komunistët në rastin e Polonisë.

Në këtë mënyrë edhe pas ndryshimit të sistemit shtetërorë në Moskë, Pansllavizmi vazhdoi të jetë në agjendën kryesore të politikës së jashtme ruse-sovjetike, por edhe si politikë e veçantë brenda vetë shtetit sovjetik, ku njëkohësisht me përpjekjet për rusifikim u bë mjet represiv për identitetet tjera etnike me ç'rast nga ana e shtetit, kultura sllave prezantohej si më e avancuar në raport me kulturat tjera autoktone. Kjo politikë do të reflektojë dhe lë pasojë deri në ditët e sotme, duke krijuar realitete shpeshherë skajshëm eksperimentale si në rastin e aplikimit të alfabetit cirilik-sllav në shkrimin e gjuhëve turke e mongole.

Në vetë Evropën Juglindore dhe veçanërisht në hapësirat e shtetit të dikurshëm jugosllav, për shkak të vetë premisave mbi të cilat u krijua shteti i përbashkët, Pansllavizmi dhe komunizmi vazhdimisht kanë plotësuar njëri-tjetrin, madje edhe duke humbur tiparet dalluese mes tyre, duke u mishëruar në një ideologji të vetme, që do të jetë e kobshme sidomos për popullin shqiptar, por edhe pjesëtarët e popujve tjerë jo-sllavë që do të gjenden brenda kufijve të Federatës Jugosllave. Përtej viseve të banuara me shqiptarë, Pansllavizmi nën petkun komunist, ka bërë edhe inxhinierimin e përbërjes së popullsisë, si në rastin e Vojvodinës, e cila është kolonizuar me sllavë të përkatësisë ortodokse (serbë, malazias dhe sllavo-maqedonë). Për shkak të këtij kolonizimi në Vojvodinë, është përmbysur në mënyrë drastike raporti i popullsisë.

Në rastin e Vojvodinës, represaliet e pushtetit komunist me qëllim të krijimit të shumicës sllave atje, respektivisht përmbysjes së shumicës hungarezo-gjermane deri me 1945, kanë tejkaluar gati në të gjitha aspektet masat e ndërmarra nga autoritetet mbretërore jugosllave. Deri më 1941, rastet më të rënda karshi pakicës gjermane ishin abuzimet me anë të të ashtuquajturës “Reformë Agrare” (Obradovic, 1981, p. 81). Në përgjithësi në Jugosllavi, para vitit 1945 vlerësohet të kenë jetuar gati gjysmë milion gjerman, të njohur si “Volksdeutscher” apo edhe si “Donau Schwaben” - Gjerman Danubian (Janjetovic, 1991, p. 1). Numri më i madh i tyre është larguar gjatë tërheqjes së ushtrisë gjermane me 1945. Kurse pas luftës autoritetet komuniste jugosllave kanë dëbuar pjesën e mbetur prej rreth 200 mijë gjermanëve etnik, kurse 20 – 30 mijë gra gjermane iu janë dorëzuar trupave sovjetike (Janjetovic, 1991, p. 8).

Ndonëse “Naçertania” e Garashaninit duke pasur parasysh edhe kontekstin kohorë të përpilimit të saj, nuk ka mundur të jetë një dokument komunist, mirëpo në shumë segmente ajo është zbatuar në përpikëri nga komunistët jugosllavë, kurse shumë Pansllavist të kohës, me ardhjen në pushtet të komunistëve u bënë pjesë e aparatit shtetëror si në rastin e Vaso Çubrilloviqit i cili ishte aktivisht pjesë e Akademisë Serbe të Shkencave dhe Arteve, apo nobelistit Ivo Andriq. Këta dy të fundit në kohën e Mbretërisë Jugosllave elaboronin deri në detaje planet operative për dëbimin e shqiptarëve dhe kolonizimin e tokave shqiptare me kolonë sllavë nga Serbia, Mali i zi dhe Kroacia. Këto plane do të vihen përsëri në zbatim së paku edhe dy dekada pas përfundimit të Luftës së dytë botërore me marrëveshjet jugosllavo-turke me anë të cilave shqiptarët detyroheshin të vetë-deklarohen si turq dhe se gjoja me dëshirë

duan të jetojnë në shtetin e tyre “amë”, për tu shpërngulur më pas në Turqi duke lënë gjithë pasurinë e tyre të patundshme.

Edhe në rrafshin e politikës karshi tokës bujqësore, pavarësisht trumbetimeve mbi “barazinë e masave fshatare”, jo vetë që nuk është rishikuar politika e kolonizimit të mëparshëm me afro 54 mijë kolonë të cilëve u është dhënë toka më produktive bujqësore në Kosovë (Obradovic, 1981, p. 221), politikë kjo e cila dënohej nga vetë Partia Komuniste Jugosllave gjatë veprimtarisë së saj në ilegalitet, por se në këtë drejtim është vazhduar edhe pas instalimit të pushtetit komunist, me ç’rast të gjithë kolonistëve u është njohur pronësia mbi tokën, njëkohësisht ka vazhduar tu merrej toka familjeve shqiptare. Politika bujqësore u përdor si një mjet tejet represiv, pasur parasysh ndjeshmërinë e saj dhe konotacionet politike në një vend kryesisht bujqësorë si Kosova pas vitit 1945.

Për shkak se Pansllavizmi ka përjashtuar çdo bashkëjetesë me myslimanët dhe me kulturën islame në përgjithësi, aranzhime të ngjashme janë zhvilluar edhe në vise të caktuara të Bosnjës, si në rastin e qytetit të Banja Llukës. Në regjistrimin e parë të popullsisë që kanë zbatuar autoritetet Austro-Hungareze, përbërja fetare e popullsisë së Banja Llukës sipas përqindjes në raportin ndërmjet myslimanëve dhe ortodoksëve ishte 67 me 20. Kurse me 1991 ajo ishte përmbysur në raportin 15 me 55²⁷. Ky aranzhim i popullsisë del sot të jetë i suksesshëm për Pansllavizimin ngase ka krijuar një qendër të madhe urbane serbe në Bosnje dhe Hercegovinë, e cila njëkohësisht është

²⁷ Sqarim: Pas vitit 1969 kur qyteti është dëmtuar nga tërmeti, është zbatuar i ashtuquajturi program i bartjes së administratës ushtarake të APJ-së, me ç’rast në Banjallukë u sollën afro 25 mijë serbë dhe malazezë, familjarë të oficerëve ushtarak.

shndërruar në qendër të etnitetit serb të krijuar me 1995, si pasojë e spastrimit etnik me përmasa gjenocidi.

Rezyme

Me shkatërrimin e Bashkimit Sovjetik, ku sllavët përbënin pjesën më të madhe të popullsisë, si dhe me shkatërrimin e shteteve federative sllave të Çekosllovakisë dhe Jugosllavisë, ideja për një union Pansllav është më e largët se asnjëherë që kur Pansllavizmi kishte filluar si ideologji. Përtej kësaj, pas luftërave të përgjakshme në ish-Jugosllavi, ndër shtetet që kanë luftuar kundër Serbisë dhe aleatëve të saj, ndjenjat për një identitet të përbashkët mes sllavëve, jo vetëm që kanë një shkallë të papërfillshme të popullaritetit, por edhe vetë identiteti sllav mohohet si asnjëherë më parë (kroatët dhe boshnjakët). Aktualisht, të vetmet ndjenja të përbashkësisë gjithë-sllave janë në relacionin Rusi-Bjellorusi-Serbi, ku Ukraina është e kyçur në mënyrë shumë jo-stabile për shkak të ndryshimeve politike që shkaktojnë edhe ndryshimin e kursit të politikës së jashtme të shtetit.

Pra, në rrafshin global, sikurse edhe në shumë segmente të cilat i kishte pretenduar, Pansllavizmi sot ka pësuar humbje mbështetur në faktin se ai tani mbetet një ideologji në mënyrë shumë të kufizuar e dëshiruar, por edhe me faktin se gati çdo politikë për integritet në rrafshin gjithë-sllav është jo vetëm e vdekur politikisht por i tillë është edhe vetë disponimi ndërmjet vetë popullsive sllave.

Por, nëse sot cilësohet si ideologji e kufizuar, megjithatë rezultatet e Pansllavizmit në të kaluarën kanë ditur të vulosin apo edhe ndërrojnë kahjen e zhvillimeve historike. Mbesin pasojat, e ato në mënyrën më të saktë dallohen përmes shtrirjes territoriale të shteteve sllave të cilat ishin jo vetëm produkt por edhe instrumente të Pansllavizmit (Serbia, Mali i zi, përvetësimi territorial i gjysmës së Bosnje-Hercegovinës).

Politikat Pansllaviste në raport me shqiptarët, kanë bërë që atdheu etnik shqiptar të jetë i cunuar, përtej faktit se ai sot është i fragmentuar në disa pjesë (njësi shtetërore). Shqiptarët më nuk jetojnë në qytete dhe territore të gjëra, ku dikur ishin jo vetëm pjesë substanciale e popullsisë, por përbënin edhe shumicën etnike. Kësisoj një varg qytetesh ku u formësua dhe u zhvillua kultura dhe kombi shqiptar, mbesin pjesë e memories mbi Shqipërinë historike, por jo edhe potencialisht pjesë të një atdheu të mundshëm të bashkuar shqiptar, ngase mungon faktori kyç demografik. Pra, Pansllavizmi gati zhduku shqiptarët nga Manastiri ku u formësua alfabeti shqip; nga Tivari ku u botua libri i parë në gjuhën shqipe deri tani i zbuluar nga historia; i zhduku tërësisht nga Urkubi (Prokuple) ku ka zhvilluar një pjesë të aktivitetit të tij Pjetër Bogdani; apo edhe Ohri, qytet ky që nga ana e Sami Frashërit shihej si një nga propozimet për të qenë kryeqytet i ardhshëm i Shqipërisë së pavarur.

Kuptohet, dëmet e mësymjes Pansllaviste mbi trupin atëherë të brishtë të etnikumit shqiptar, nuk janë vetëm territoriale. Përtej kësaj, duhet shikuar edhe një varg procesesh tjera të cilat kanë ngecur dhe sigurisht që si të tilla bartin edhe sot pasoja jo vetëm kombëtare-politike për popullin shqiptar, por edhe pasoja ekonomike e sociale gjithashtu. Në këtë drejtim, Pansllavizmi para-komunist, komunist dhe post-komunist, ka pak dallime në qasje, dhe kryesisht këto dallime shkaktohen për shkak të evoluimit të rrethanave globale në botë.

Ndonëse në rrafshin gjeografik në dy kontekste të ndryshme veprimi, Pansllavizmi (rusifikimi) në Rusi dhe Pansllavizmi karshi shqiptarëve, gati asnjëherë nuk kanë dalluar, madje dalin me metoda të njëjta, si në rastin e kolonizimit, aranzhimit të strukturës së popullsisë, apo sikurse në rastin e përpjekjeve asimiluese të sllavizmit të mbiemrave, dukuri kjo ende aktive në një varg visesh shqiptare. Kështu shqiptarët në Komunën e Medvegjës detyrohen që në mbiemrin e tyre të bartin prapashtesën viq-iq, kurse ata në Maqedoni, duke filluar nga fshatrat e para të Velesit dhe tutje përgjatë gjithë Pelagonisë, detyrohen të bartin prapashtesat sllave ov-ovski.

Sigurisht që Pansllavizmi, kishte qëllime më të gjëra, si rasti i vizionit për Carigradin si qendër të botës sllave. Por askund sikur në Evropën Juglindore, ai nuk ishte kaq haptazi agresiv duke mbetur i tillë deri në rrethana fare të vonshme historike. Për fat të keq, vetë Shteti Shqiptar pas vitit 1945, ka ditur periudha dramatike në të cilat binte pre e qarqeve Pansllaviste. Sikur flasin edhe ngjarjet e kohës, komunizmi shqiptar jo vetëm që e renditi Shqipërinë në kuadër të sferës gjeopolitike sllave me qendër në Moskë, së paku deri sa Stalini ishte gjallë, por krijoi nga ish lideri diktatorial sovjetik një “idhull” ndaj të cilit shqiptarët e kohës duhej të përkuleshin, kurse sipas shembullit të tij zhvillohej politika dhe raporti i shtetit karshi me qytetarin.

Më tej, burime të reja historike, shpërfaqin edhe një herë dhe me më shumë fakte konkrete, atë që as vetë komunizmi shqiptar nuk ka arritur ta mohoj, faktin që Partia Komuniste Shqiptare, më vonë e riemëruar në Parti të Punës, ishte krijuar si një degë e Partisë Komuniste Jugosllave, e cila vetë ishte pjesë e një rrjeti më të gjerë Pansllavist komunist. Ideatorët e Partisë Komuniste Shqiptare, Boro Vukmirovic, Dushan Mugosha e Miladin Popovic njëkohësisht kishin parandaluar çdo lloj bashkëpunimi ndërmjet forcave politike shqiptare të kohës. Ky i fundit, Popovic, me preferencat e tij personale, ka përzgjedhur edhe liderin e ri të Partisë, Enver Hoxhën (Fevziu, 2011, pp. 62-70). E tëra kjo të kujton infiltrimin e Ambasadorit rus Ignatiev në oborrin e Sulltanit në Stamboll dhe teposhtën historike që i dha perandorisë, por në kontekstin shqiptar Popovic e tejkalon atë, ngase ky arriti që personalisht të përzgjedhë njeriun i cili për dyzet vite do të sundojë mbi Shqipërinë duke e rreshtuar atë kah lindja Pansllaviste, në rrafshin e brendshëm duke eliminuar që në fillim çdo elitë intelektuale të vendit, kurse me politikën izolacioniste do ta bëj vetë Shqipërinë e kufijve londinez të pamundur për tu prekur nga gjysma tjetër e kombit e cila në kuptimin praktik, kishte mbetur pa shtet amë.

Bibliografia

ALIBASIC, A. (2004). Muslimani Jugoistocne Evrope. Atlas islamskoga svijeta, 572-585.

ANTIĆ, Č. (2007). Neutrality as Independence - Great Britain, Serbia and the Crimean War. Beograd: SANU.

BRESTOVCI, S. (1983). Marrëdhëniet Shqiptare-Serbo-Malazeze (1830-1878). Prishtinë: Instituti Albanolgjik.

BUXHOVI, J. (2012). Kongresi i Berlinit dhe Lidhja Shqiptare 1878. Prishtinë; Houston: Faik Konica; Jalifat Publishing.

CASTELLAN, G. (1997). Histori e Ballkanit. (A. Puto, & L. Omari, Përkth.) Prishtinë: Gutenberg.

FEVZIU, B. (2011). Enver Hoxha (bot. i 4). Tiranë: UET Press.

GOPCEVIC, S. (1890). Stara Srbija i Makedonija. Beograd: Carna Stamparija.

HOLLAND, T. E. (1885). The European concert in the Eastern question. A collection of treaties and other public acts. Oxford: The Clarendon Press.

HORVAT, B. (1988). Kosovsko pitanje. Zagreb: Globus.

HUNTINGTON, P. S. (2004). Përplasja e qytetërimeve dhe ribërja e rendit botëror. (X. Lloshi, Përkth.) Logos-A: Shkup.

JELACIC, A. (1940). Rusija i Balkan - Pregled politickih i kulturnih veza Rusije i balkanskih zemalja 866-1940. Beograd.

KARDELJ, E. (1977). Zhvillimi i çështjes kombëtare sllovene. (N. Rrahmani, Përkth.) Prishtinë: Rilindja.

KOHN, H. (1960). Pan-Slavism I'ts History And Ideology (bot. i 2nd). New York: Vintage Books.

KOSTYA, S. (1981). Pan-Slavism. Astor, Florida, USA: Danubian Press.

KRIZMAN, B. (1986). Ante Pavelic i Ustase. Zagreb: Globus.

KRIZMAN, B. (1986). NDH izmedju Hitlera i Musolinija. Zagreb: Globus.

MANTRAN, R. (2004). Historia e Perandorisë Osmane. (A. Papa, Përkth.) Tiranë: Dituria.

OBRADOVIC, M. (1981). Agrarna Reforma i Kolonizacija na Kosovu (1918-1941). Prishtinë: Institut za Istoriju Kosova.

RIZAJ, S. (1991). Shqiptarët dhe serbët në Kosovë. Prishtinë: Zëri i rinisë.

SCHLESINGER, R. (1945). Federalism in Central and Eastern Europe. London: Butler&Tanner LTD.

- ČVOROVIĆ, Z. (2011, Qershor 20). Srpsko nacionalno pitanje između Sanstefanskog i Berlinskog puta. Beograd: Srpska Politika. Gjetur në <http://www.srpskapolitika.com/Tekstovi/Komentari/2011/latinica/046.html>
- FEJTO, F. (1988). The Yugoslavist Idea. The European Journal of International Affairs, 66-84.
- JANJETOVIC, Z. (1991). The Danubian Germans - The disappearance of the Germans from Yugoslavia. Gesellschaft für serbisch-deutsche Zusammenarbeit. Gjetur në <http://www.drustvosns.org>
- MACURA, V. (a.d.). Oslobodjenje grada 1862. Gjetur në <http://www.graduzice.org>
- SPIRIC, M. (2006). Istorija Aleksinca. Portali zyrtar i qytetit. Gjetur në <http://www.aleksinac.net/aleksinac/129.html>

PËRSE LETËRSIA SHQIPE E LA PAS DORE DHE NUK E TRAJTOI “TRAGJEDINË E TIVARIT”?

Naile Demiri

Masakra, tragjedia, ploja që ndodhi me shqiptarë të Kosovës e të Maqedonisë shqiptare në marsin e prillin e vitit 1945, në Tivar, padyshim se është një nga ngjarjet më të tmerrshme gjatë Luftës së Dytë Botërore. Një këso gjakderdhje, një këso masakre, një këso tragjedi e paparë më parë në një mjedis shoqëror, në nivel edhe botëror, ka qenë dashur të jetë temë dhe burim frymëzimi për shkrimtarë shqiptarë, në nivelet më të ndryshme të artit e të shkencës. Por, jo. Kjo temë, kjo temë tabu, nuk është trajnuar mjaftueshëm as në letërsinë shqipe. Jo vetëm në letërsi që nuk është trajtuar, por “Tragjedia e Tivarit” nuk është trajtuar mjaftueshëm as në historiografi, nuk është trajtuar në politikë e në shkenca të tjera, nuk është trajtuar në filozofi, madje-madje nuk është trajtuar as në teologji.

Tragjedia e Tivarit, njëra ndër tragjeditë më të mëdha të popullit shqiptar, që ndodhi në mars-prill të vitit 1945, në Tivar, sot si ngjarje e mban enigmën më të madhe në letërsinë dhe në historinë shqipe. Pse ndodhi kjo tragjedi, 71 vjet më parë, pse nuk u shkrua dhe nuk u diskutua mjaftueshëm asnjëherë për këtë tragjedi, pse nuk u shtrua për diskutim në një rrafsh politik të shoqërisë shqiptare, pse nuk u trajtua nga një

gjykatë vendore apo ndërkombëtare ky krim i përmasave globale, më i madhi i trevave të Ballkanit, edhe shumë e shumë “pse” të tjera, shpjegojnë se kjo tragjedi akoma e mban në vete fshehtësisë më të madhe, së cilës, dhunshëm, kuadrot e të gjitha profileve shoqërore u detyruan t’i shmangen me kujdes. Ta evitojnë një krim, bërë nga komunistët jugosllavë, në veçanti komunistët serbo-malazezë, të ndihmuar me komunistë shqiptarë, të cilët me kohë kishin kaluar në shërbim të okupatorit serbo-sllav.

Këtu dua ta sjell një qëndrim të një ish të mbijetuar të kësaj masakre, i cili deri pas çlirimit të Kosovës, më 12 qershor 1999, asnjëherë nuk qe në gjendje fizike, shpirtërore a mendore të dëshmojë për atë që kishte përjetuar në Monopolin e Duhanit në Tivar. Mbi të kishin rënë kufomat. Thuhet se në rekrutët e mobilizuar kishte shtënë me automatik anglez një bashkëkombës, vendas i tij nga fshati G. Se në bashkëkombës kishte shtënë njeriu nga fshati G., dëshmonte Nipi i tij nga fshati S., i cili po ashtu e kishte përjetuar masakrën. Nipi nga fshati S., në momentin tragjik, kishte vrojtuar se një i mobilizuar si ata, një kushëri i tij nga nëna, stërnip i Dajës nga fshati G., kishte kaluar në skuadër pushkatatare, dhe tani shtinte me automatik anglez në bashkëkombësit e tij, me urdhër të komunistëve serbë.

Nipi nga fshati S., në momentin e të vrojtuarit se në skuadër pushkatatare është prezent dhe po shtie me automatik anglez kushëriri i tij nga fshati G., stërnip i dajës, i drejtohet Dajës; t’i bëjë me dije pushkatarit nga fshati G. që të na kursejë, mos të shtijë në Dajën dhe në Kushëririn e tij. Daja, thoshte Nipi nga fshati S., përnjëherë, me shpejtësi, më rroku për gjoksi duke thënë: “Fshehu, ruaju mos të sheh ky Stërnipi im, bjer për toke, se po të na hetoi, nuk na lëshon të gjallë, ngase frikohet se ne, në një të ardhme, do tregojmë për të. Dhe

ashtu vepruam, ramë që të dy për toke, përmbys. Më pas mbi ne ranë kufomat e radhës...”.

Kur Azem Hajdini, njëri nga të mbijetuarit e masakrës, mbledhësi i fakteve të ndodhisë së masakrës, kishte kërkuar vite më parë nga Daja vërtetësinë e deklaratës të Nipit nga fshati S, atëherë kur ai përgatiste librin e Masakrës së Tivarit për shtyp, Daja nuk i është përgjigjur. “Nuk më kujtohet”, - i kishte thënë ai. Kur e pyetëm Dajën pas luftës së vitit 1999, kur u kthye nga Kukësi, pas eksodit që shkaktuan repartet ushtarake serbe, më 16 prill 1999, të cilat shpërngulen banorët e fshatit G, së bashku me banorët e tjerë që ishin të strehuar përkohësisht në këtë fshat, që të bëjë një krahasim të përjetimeve të mars-prillit të vitit 1945 dhe eksodit të 16 prillit 1999, Daja, shumë i lodhur, i shtyrë në moshë, i sëmurë, por me vetëdije të kthjellët, u përgjigj: “Në mars të vitit 1945 na kanë rekrutuar, pak me dhunë e pak me mjeshtri, bashkërisht komunistët serbë e shqiptarë, kinse për armatë, për ta luftuar gjermanin, si luftëtar të zgjedhur, ndonëse në mesin e të rekrutuarve ka pasur edhe të moshuar, por kryesisht të shëndoshë e të fuqishëm, tamam njerëz të pushkës për front. Ky Stërnipi ynë, për të cilin atëherë pyetke Azem Hajdini i Drenicës, ka qenë pjesë e skuadrës që na kanë rekrutuar në fshat, ka qenë njëfarë rreshteri me një shapkë si të serbit. Stërnipi atëherë thoshte: Dajo, duhet përgjigjur ftesës së armatës serbe për mobilizim, veçantish duhet të rekrutohen ata që kanë qenë përkrahës të gjermanit, rekrutimi në armatë serbe është mënyra më e mirë për t’i shpëtuar ndëshkimit, sidomos bijtë e atyre që kanë shërbye në brigada SS gjermane”.

“Ne, nuk e kemi ditur”, - thoshte Daja - “se ku po shkojmë, ndonëse kemi sakrifikuar për familje, ngase familja rrezikohej. Ne tanimë ishim të pushtuar, robër të luftës hesapi, ngase bashkë me ata që kanë qenë në shtet dhe për shtet e humbëm luftën, u erdhi radha atyre që nuk i ka njohur as shtëpia e vet. Ndryshe, kësaj radhe na lajmëruan një ditë më parë, lajmin e solli një djalë i po atyre stërnipave, por jo i atij që në Tivar shtiu me automatik anglez në bashkëkombës. Kësaj radhe ai tregoi të vërtetën, u pa që ishte në anën e shqiptarëve. Ajo çka ka qenë kryesorja tani, populli i Kukësit na ka pritur mirë. E, në pranverën e vitit 1945, ndoshta jo të gjithë, por pjesa më e madhe e popullatës shqiptare ka qenë me ushtrinë serbe, i kanë shërbyer asaj ushtrie. Ka pasur raste kur njerëzit janë shmangur nga kolona, kanë dezertuar, por popullata shqiptare, me të hetuar, i ka lajmëruar te njësitë e veta, e njësitë shqiptare i kanë kthyer dhunshëm në kolonën e vdekjes. Më pas, para se të arrinin në vendin e vdekjes, janë pushkatuar, bile me një ceremoni, një duartrokitje. Shqipëria në ato ditë kishte qenë e pushtuar nga serbët, sikur se ne që kemi qenë të pushtuar në Kosovë. Shqipëria ka qenë e pushtuar nga serbët deri atë ditë kur është rrëzuan busti i Enver Hoxhës, sikurse Kosova që ka qenë e pushtuar nga serbët deri atë ditë kur erdhën trupat e NATO-s...”.

“Unë nuk kam treguar asnjëherë për Tivarin, ngase, kam qenë i vetëdijsëm se ata që na kanë vra në Tivar, ata ende e kishin në dorë pushtetin, ata ende vrasin. Serbi nuk i prish marrëdhëniet me ato familje që kanë qenë hon e don me ta, por kjo lufta e fundit i ka ndryshuar gjërat. Populli shqiptar nuk është më me serbët. Shikoni këta stërnipat tanë, edhe në kohë e Turqisë kanë pasur jarani me rajën e Livaxhës, Gushtericës, Rubovcit, edhe në kohën e Krajlit nuk e kanë prishë kurrë jaraninë me ta, edhe në kohën e Shqipërisë së madhe. Bile, në kohën e Shqipërisë së madhe, këta, stërnipit tanë i kanë

strehuar serbet nëpër shtëpitë e tyre, u vinin në koka plisa dhe thirreshin se janë nipa të tyre nga Morava, që kinse kanë ardhur t'u ndihmojnë për ta punuar tokën. Edhe gjatë tërë kohës së Titos këta kanë pasur dorë në pushtet. Mirëpo, tani më, ndryshimet janë të mëdha, ngase u mor vesh se më nuk janë me serbë, bile ishin më të teptistë se na kundër tyre, ndonëse terror atëherë, terror këtë vit. Ndryshe është ai stërnipi që shtiu me automatik anglez në bashkëkombësit e tij, e ndryshe janë këta djemtë e stërnipave sot...”

* * *

Komunizmi, një nga sistemet shoqërore më represive në botë që ka përjetuar njerëzimi ndonjëherë, më së shumti ka torturuar, shtypur e munduar shqiptarët. Në dhe mbi shqiptarë është bërë gjenocid, është bërë eksperiment, sa njeriu mund t'i përballojë torturës dhe çka bën në torturë, çka mund të bëjë njeriu në situata të kufizuara, të skajshme. Shqiptarët iu nënshtruan torturës, gjenocidit, shfarosjes, eksperimentit. U provua se sa njeriu i qëndron, sa i reziston të keqes e shtypjes.

Gjermania e Hitlerit nuk i pushtoi shqiptarët, përkundrazi, në ato situata krize e lufte, shqiptarët, me ndihmën e shtetit gjerman, arriti ta formojë Shqipërinë etnike, t'i bashkojnë tokat e tyre cep më cep, aty ku ishte e shtrirë popullata shumicë shqiptare autoktone, aty ishte Shqipëri. Në këtë kohë Shqipëria arriti të shpallet shtet neutral. Gjermania e Hitlerit ia njohu Shqipërisë neutralitetin, ia njohu edhe ministrin e punëve të jashtme dhe vendosi marrëdhënie të mira në mes të dy popujve, me cilësi, tipare e karaktere të përafërta.

Kur Gjermania e humbi luftën, humbën edhe shqiptarët. Tri të katërtat e Gjermanisë mbetën nën mbikëqyrjen e euro-

amerikanëve, e cila shumë shpejt i sanoj dëmet e luftës dhe u bë shteti më i zhvilluar ekonomik në Evropë. Një e katërta e Gjermanisë mbeti nën sundimin rus, Gjermania Lindore, e cila shumë vite më pas do t'i bashkëngjitet Gjermanisë Perëndimore.

Ndërsa shqiptarët do të mbesin të okupuar nga koalicioni komunist deri në fillim të mileniumit të tretë. Serbet e formuan Partinë Komuniste Shqiptare, me Enver Hoxhën në krye, dhe e pushtuan popullin shqiptar në tërë hapësirën e tij etnike. Më parë e ndanë Shqipërinë në pesë shtete, e më pas vendosën praktikën e shfarosjes së popullatës shqiptare. Në Shqipëri, PKSH, me ndihmën e Shërbimit Sekret Serb, bëri shumë pushkatime, u pushkatuan kryesisht njerëz të shkolluar e të ngritur, shumë familje u larguan nga atdheu, duke migruar në Turqi e shtete të tjera. Enver Hoxha zbatonte urdhrat serbe. Në Greqi, e tërë Çamëria, më se 1500 fshatra shqiptare, u vranë, u pushkatuan, u dëbuan dhe u internuar jashtë atdheut të tyre. Në Kosovë dhe në vise të tjera në Jugosllavi gjendja po ashtu ishte e njëjtë. Kosova edhe viset e tjera me shqiptarë në Jugosllavi i kanë rezistuar komunizmit, pushtimit serb. Përvojën që kishin nën Jugosllavinë e Krajlit e shfrytëzuan dhe formuan rezistencën, rezistuan. Shqiptaret e Kosovës, të Maqedonisë shqiptare dhe shqiptaret e Malit të Zi e humbën luftën vetëm atëherë kur brigadat dhe repartet e tjera ushtarake komuniste shqiptare të drejtuara nga Enver Hoxha, Ramiz Alia e të tjerë vasalë të Serbisë, vërshuan nga Ohri, Dibra, Shkupi e deri në Mitrovicë, duke luftuar, apo më shumë duke mashtruar shqiptarë, kinse janë të ardhur për të ndihmuar shqiptarët nga pushtuesit sllavë. Me të pushtuar cep më cep viset shqiptare, ushtria komuniste shqiptare e Enver Hoxhës e Ramiz Alisë, këta vasalë të Serbisë, tërhiqet duke lënë fatin e popullatës shqiptare në mëshirën e kanibalëve serbë. Me sloganin se po vendoset pushteti popullor, në të cilin nuk kanë vend

bashkëpunëtorët e Gjermanisë hitleriane, filloi shfarosja masive e shqiptarëve. Slogani “vdekje fashizmit, liri popullit” në gjithë hapësirën shqiptare qe vetëm një pretekst për gjenocid ndaj shqiptarëve. Grekët dhe serbo-sllavët e pushtuan tërë hapësirën shqiptare, me shqiptarë kundër shqiptarëve. Pas vendosjes të shtetrrethimit, administratës ushtarake, në Kosovë dhe në vise të tjera shqiptare, nga ushtria jugosllave u organizua edhe “Tragjedia e Tivarit”, të cilën e ndihmuan bashkërisht edhe komunistët ushtarakë shqiptarë. Qëllimi për të cilin janë pajtuar të gjithë ata shqiptarë jokomunistë, që kanë shkruar për këtë tragjedi, më të madhe në Siujdhesën Ballkanike, ka qenë: “Serbo-sllavët kanë dëshiruar zvogëlimin e shqiptarëve në Ballkan”.

Pas pushtimit të tërë territorit shqiptar nga fundi i nëntorit të vitit 1944 nga koalicioni komunist, apo më mirë thënë nga “Koalicioni i Madh Ortodoks”, Shqipërisë iu vendosën masa disiplinore të jashtëzakonshme, të cilat i zbatonte me përpikëri Enver Hoxha (Sekretar i Përgjithshëm i KQ të PKSH 1943-1948, Sekretari i Parë i KQ të PPSH-së 1948-1985, Kryeministër i Shqipërisë me mandat nga 22 tetori i vitit 1944 gjer më 10 janar të vitit 1946 si pjesë e kabinetit të parë komunist, Kryetar i Këshillit të Ministrave me mandat nga 22 marsi i vitit 1946 gjer më 30 qershor të vitit 1950, Ministër i Jashtëm i Shqipërisë me mandat nga 22 marsi i vitit 1946 gjer më 30 qershor të vitit 1950, Kryetar i Këshillit të Ministrave me mandat nga 5 korriku i vitit 1950 gjer më 23 korrik të vitit 1953, Ministër i Jashtëm i Shqipërisë me mandat nga 5 shtator i vitit 1950 gjer më 23 shtator të vitit 1953, Kryetar i Këshillit të Ministrave me mandat nga 32 korriku i vitit 1953 gjer më 19 korrik të vitit 1954 dhe Komandat Suprem i Ushtrisë Shqiptare nga viti 1943 gjer më 11 prill 1985).

“Pasi mori pushtetin Enver Hoxha (vasal i Serbisë, kursivi im), u përqendrua në një politikë të edukimit të popullatës, duke mos lejuar asnjë veprim, sado qoftë të vogël, opozitar. Atë e mundi vetëm vdekja, për të cilën Blendi Fevziu do të shkruajë: “Ajo (vdekja, kursivi im) i është afruar për ta marrë me vete në botën e saj, ku e presin me mijëra viktima të pafajshme të sundimit të tij. (Fevziu, 2011, f. 339)

Gjithashtu, jo vetë ai, por edhe “qeveria e tij (vasale, kursivi im), gjatë sundimit 45-vjeçar, e izoluan Shqipërinë për të humbur gjurmën e vasalit. “Ajo është krejtësisht e izoluar, e qarkuar me një klon prej teli me gjemba dhe në shumë pjesë të tij të vendosur nën rrymë elektrike. 64 për qind e bregdetit është” zonë ushtarake“ dhe nuk lejohet të vizitohet. Kush guxon të arratiset vritet. Nëse kapet, dënohet nga 10 vjet deri në burgim të përjetshëm për “tradhti ndaj atdheut “. Në 45 vjet vetëm rreth 6000 veta arritën të dalin ilegalisht jashtë Shqipërisë, ndërsa rreth 1200 humbën jetën në tentativë për të kaluar kufirin: 92 për qind e tyre nën moshën 30-vjeç” (Fevziu, 2011, f. 333). Hoxha, për ta fshehur pushtuesin serbo-greko-sllav, vasalitetin e tij e me ndihmën e tyre, shumë sekrete, ekzekutoi me gjyq e pa gjyq me mijëra njerëz, kryesisht të shkolluar në shkolla të shteteve të Evropës e të Amerikës, e më së shumti pësuan shkrimtarët, njerëzit e artit e të shkencës. “Pasqyra e krimit në diktaturë: Gjenocidi komunist në Shqipëri është publikuar me shifra jo të sakta dhe realisht sipas IIPP-së janë: Të ekzekutuar 6023 persona; Të vdekur në burg 1065; Të burgosur 17300; Të sëmurë mendorë 260; Të internuar deri në vitin 1954 janë 22000; Të vdekur në internim 9000. Po t’i shtojmë kësaj shifre numrin e fëmijëve të internuar nën 14 vjeç, si dhe ata që janë internuar pas vitit 1954 dhe që nuk janë përfshirë në këto lista, atëherë rezulton se numri i përgjithshëm i atyre që kanë pësuar direkt nga persekutimi i kalon 100000 persona, shtuar dhe 7200 varre të humbura, të ekzekutuar

tinëzisht në fshehtësi“, (Vata, 2016) është bilanci i appetiteve të vasalit e pushtuesit.

Shoqëria shqiptare dhe shteti shqiptar u pushtuan nga komunistët jugosllavë dhe bandat greke, atëherë kur Gjeneralkolonel Enver Hoxhës iu premtua “përjetësia“ në pushtet. Pushtimi u bë në një formë, aq fshehtë, sa ende historianet e kuadrat e tjerë, jo vetëm shqiptarë, nuk janë në gjendje as nuk mund të konfirmojnë një pushtim të tillë. Është punuar tërësisht jashtë protokollit shtetëror, nga edhe sot mungojnë dëshmitë, përjashtuar realitetin praktik të atyre që e kanë përjetuar...

Konferenca e Versajës, pas Luftës së Parë Botërore, më 1920, kishte vendosur që tokat shqiptare më nuk do të copëtohen, përkundrazi territoret shqiptare do të bashkohen në një shtet shqiptar... Duke qenë të vetëdijsëm për këtë, Koalicioni i Madh Ortodoks, përmes agentit të vetë Titos, që më vonë do të kurorëzohet me një ortodokse, i drejtohet dhe kërkon nga Winston Churchill, (30 nëntor 1874 - 24 janar 1965), kryetar i Qeverisë Angleze gjatë Luftës së Dytë Botërore, të ndihmojë përmes misioneve ushtarake angleze një pushtim të heshtur të tokave shqiptare dhe copëtimin e tyre, pa alarmuar faktorin ndërkombëtar; për të lejuar një mbikëqyrje civile e ushtarake jugosllave, një pushtim të tokave e popullatës shqiptare. Kryetari Churchill, si një oportunist që ishte në këtë rast, edhe pse i vetëdijsëm për pasojat e këtij lloj pushtimi, e përkrah në heshtje këtë çështje dhe dërgon misionarët e vetë ushtarak në Ballkan, të cilët më vonë furnizuan më armë bandat komuniste, duke përfshirë edhe vasalin Hoxha. Kjo përkrahje “si e heshtur” mbeti e heshtur deri me ardhjen e Margaret Hilda Thatcher, Boroness Thatcher (13 tetor 1925 - 8

prill 2013), kryetare e qeverisë angleze, që së bashku me Ronald Wilson Reagan (6 shkurt 1911 - 5 korrik 2004), president i ShBA-së, nga viti 1981-1989, do ta përmbysin, thyejnë, mposhtin Koalicionin e Madh Ortodoks dhe do të mundësonin lindjen e pavarësisë, demokracisë edhe në tokat shqiptare, por prapë, jo në të gjitha.

Shqiptarët nuk e bartin përgjegjësinë e pushtimit të tokave shqiptare dhe ndarjen e tyre për grekët, serbët dhe sllavët e tjerë, nga forcat e Koalicionit të Madh Ortodoks. Shteti shqiptar nuk e ka pasur mundësinë t'i rezistojë Italisë e as Gjermanisë, ndonëse Gjermania në toka shqiptare kishte ardhur si mike, si çliruese.

Përgjegjësia për pushtimin e tokave shqiptare dhe ndarjen e tyre grekëve, serbëve e sllavëve të tjerë gjatë Luftës së Dytë Botërore bie mbi Winston Churchill, një i frikësuar nga Stalini, vërtet nga komunizmi, i cili bëri marrëveshje të fshehta me Stalinin, me dëme të mëdha, të pariparueshme për shqiptarët. Misionet ushtarake britanike furnizuan me armatim e logjistikë ushtrinë jugosllave e në kuadër të saj edhe bandën komuniste Hoxha, vasale të Serbisë. Agjentët britanikë edhe shumë kohë pas përfundimit të luftës, bashkëpunonin me agjentët rusë. Kim Philby është shembulli tipik i një kontroversi që pasqyron veprimtarinë politike, po ashtu kontroverse, të Churchill. Londra, Parisi, Uashingtoni dhe qendrat e tjera të vendosjes, në sirtarët e tyre kishin Deklaratën e presidentit Willston të ShBA-së, siç u cek më lart, dhënë Kongresit të Versajës në fund të Luftës së Parë Botërore, në të cilën ka qenë porosia se "... tokat kompakte të shqiptarëve duhet të bashkohen në një shtet, kurrsesi të mos copëtohen, e kjo duhet ndodhë në momentin e lëvizjes së kufijve në Ballkan", por një qëndrim i tillë nuk u përfill nga Churchill.

As sot shqiptarët nuk duhet të jenë të fyer dhe kokulur që nuk po munden dot të bëjnë një gjykim të krimeve të epokës komuniste, një pastrim nga kuadrat dhe pinjollët e tyre të asaj periudhe, t'i gjykojnë krimet komunist, veçantish të diktatorëve Hoxha, ashtu siç vepruan shtetet e tjera të Evropës pas rënies së komunizmit. Shoqëria shqiptare ka nevojë për mbështetje akoma nga Koalicioni i Madh Demokrat.

Letërsia dhe format e tjera të artit, si dhe të gjitha format e vetëdijes shoqërore që nga religjioni e deri te filozofia, nuk janë cytur kësaj teme e as “Tragjedisë së Tivarit” mjaftueshëm, pavarësisht vëllimit dhe dimensioneve që kanë. Çdo kush që ka tentuar të shkruajë, të inspirojë apo të merret me këto tema, ka pësuar. Gjenden sot me qindra emra letrarë, po të këtij realizmi socialist, që kanë jetuar shoqërinë socialiste dhe kanë tentuar ta kundërshtojnë, janë vrarë, burgosur, torturuar, masakruar, pra të gjithë ata të cilët patën guximin të vënë në pah të këqijat, antivlerat e shoqërisë komuniste-socialiste e pësuan e po e pësojnë.

Përse nuk shkruhen e nuk trajtohen mjaftueshëm këto tema kaq të ndjeshme, nuk është edhe interesant, ngase kërcënimet, vrasjet, torturat, shkatërrimi i familjes, torturimi i fëmijëve, internimet, izolimet etj. etj., e kanë bërë të veten, por të neverit fakti sot, si poeti, shkrimtari, shkencëtari, intelektual, akademiku, kthehet e bëhet mbrojtës i të keqes në të kaluarën. Shkrimtarë me moral të thyer, të rraskapitur në shpirt, vijnë e shkruajnë, duke qëndisur e stilizuar në pedestal pushtuesin. Isak Shema, ish-profesor i Letërsisë Shqipe në Universitetin e Prishtinës, shkruan, bile edhe atëherë kur nuk ka kërcënime nga askush, në kohën e vonë, kur tani më socializmi si praktikë dhe koncept shoqëror ishte në përfundim

të misionit të vetë, në vitet 1980-ta, në librin e tij, "Aspekte të Letërsisë", duke analizuar poemën "Epopeja e Ballit Kombëtar", të Shevqet Musarait, nga dëshira, venitet si kandili, për t'i dhënë diç realizmit socialist, tërë kjo, nga kompleksi se ka mbetur anash, nuk ka dhënë mjaftueshëm kësaj rryme letrare: " Balli kishte humbur busullën. Krerët e organizatës tradhtarë: Midhat Frashëri, Ali Këlcyra etj., si dhe ish-bashkëpunëtorët e Zogut, bëjnë përpjekje për të lidhur bashkëpunimin me pjesëtarët e Lëvizjes Nacionalçlirimtare, në mënyrë që disi t'i siguronin postet në krye të shtetit shqiptar dhe të ruanin pasuritë e tyre të mëdha. Mirëpo, partizanët përcillnin me vigjilencë politikën demagogjike të tradhtarëve të përbetuar të popullit dhe pa aleancë me ta, vazhduan luftën për fitoren përfundimtare" (Shema, 1985, f.21), ose kur shkruan në "Vetëdija kritike e shkrimtarit realist", si duket pa vetëdijen e tij, për Hivzi Sylejmanin "si revolucionar i dalluar pas Luftës Nacionalçlirimtare".

Gjatë periudhës së pas luftës, Hivziut iu besuan funksione të larta politike-shoqërore në pushtetin popullor. Ishte sekretar i Këshillit Ekzekutiv Krahinor, kryetar i gjyqit Krahinor, deputet federativ, prokuror i Krahinës etj. (Shema, 1985, f.268) Por, Sylejmanat dhe klanet e tyre komuniste, në bashkëpunim me titistët, enveristët, rankoviqët, vranë, pushkatuan, dhe shpërngulën me dhunë nga toka shqiptare, mbetur nën Jugosllavi, më tepër se 50 mijë banorë të pafajshëm, vetëm pse e donin lirinë. Këta Sylejmana më vonë u bënë shkrimtarë, poetë, profesorë, akademikë e çka jo tjetër, dhe justifikojnë shtypjen komuniste dhe mallkojnë "bashkëpunëtorët" e gjermanëve, zogistët, frashëjanët, pejanët, devët, kryezitë, mitrovicasit etj., të cilët, nën ombrellën gjermane, ruajtën në radhë të parë shqiptarët, e pastaj të tjerë, si; hebrenj, rom, grek, serb etj., e që më pas, po ata Sylejmana mobilizojnë shqiptarë dhe i vendosin në kolonat e vdekjes drejt

Tivarit, me mija shqiptarë. Tani Shemat e Sylejmanëve lavdërojnë e shkruajnë në pedestal për kontributin e këtyre Sylejmanëve, madje-madje shkruajnë edhe për do ditarë të tyre.

Realizmi socialist si metodë dhe teori letrare, mënyrë e të shkruarit, stili në të shkruar, në letërsinë shqipe zë fill dhe përhapet me të vendosurit e komunistëve në pushtet. Qëllimi i kësaj rryme letrare nuk ka të bëjë me artin që shpreh realitetin, por ka të bëjë me përhapjen e doktrinës komuniste-socialiste, një lloj i veçantë i utopisë, që është importuar nga Rusia e Serbia. Ka të bëjë me edukimin dhe arsimimin e shtresës punëtore për aq sa u nevojitet shtresës sunduese për përdorimin e mjeteve të punës... Shtresës sunduese i nevojiten njerëz të arsimuar, në mënyrë që si shërbëtorë të dinë të sillen me ta.

Sipas profesor Sabri Hamiti, “arti nuk duhet t’u përmbahet rregullave të paradhëna e të njohura më parë”. (Hamiti, f.9) Pra të detyrojë shkrimtarët dhe krijuesit e artit në përgjithësi që të lindin diçka që artistët nuk e imagjinojnë. “Ai, artisti (kursivi im), është krijues, nuk imiton natyrën, sepse me përsosmërinë e vet ia tejkalon asaj, krijon forma të reja që nuk ekzistojnë më parë, mbështetet në intuitë. Qëllimi i tij është të trondit dhe, përfundimisht, bukuria e tij është subjektive (Hamiti, f.9), për çka Shemat e Sylejmanave nuk iu përmbajtën, ata i lavdëruan Sylejmanat.

“Pas Luftës së Dytë Botërore letërsia shqiptare eci në një rrugë mjaft të vështirë e komplekse. Karakteristikë kryesore e kësaj periudhe është shkëputja jo e natyrshme e letërsisë nga tradita e saj dhe ndikimi i fuqishëm, po ashtu jo i natyrshëm, që ushtroi mbi të përvoja krijuese e metodës së realizmit socialist”. (Aliu, Shabani, Çapaliku, & Çobani, 2001, f.15) Letërsia shqipe, si në tokë shqiptare, ashtu edhe në diasporë,

kryesisht u zhvillua nën ndikimin e ideologjisë së Partisë Komuniste Shqiptare, më vonë Partia e Punës Shqipërisë, si vasale apo zbatuese e urdhrave të Koalicionit të Madh Ortodoks. Kështu, as në Shqipëri, as në Viset shqiptare nën Jugosllavi e Greqi, dhe as në Diasporën Shqiptare, deri vonë, nuk kemi në letërsinë shqipe një vepër që për ide, temë e subjekt ta këtë Tragjedinë e Tivarit, ngase Tragjedia e Tivarit ishte vepër e përbashkët e komunistëve jugosllavë dhe atyre shqiptarë. Këtë tezë e vërteton Uran Butka, në veprën e tij “Masakra e Tivarit dhe përgjegjësia e shtetit shqiptar”, botuar tek në vitin 2011. Ja se si shkruan Butka: “Natyrisht mobilizimi i rekrutëve të rinj për në Frontin e Adriatikut nuk do të ishte arritur nga ana e autoriteteve ushtarake, po mos të përdorej, veç dhunës, edhe propaganda, edhe mashtrimi. Pas humbjeve tragjike me Brigadën VII kosovare, shqiptarët nuk mund të gënjuheshin për së dyti se do mobilizoheshin për të luftuar në front kundër gjermanëve. U përdor një taktikë tjetër, që, gjithsesi, zuri vend dhe u besua: “Të mobilizuarit do të shkojnë në Shqipëri, se i ka thirrur Enver Hoxha”. (Butka, 2011,f.81)

Butka në veprën e cituar do t të sjellë edhe një “dëshmi të gjallë”, të z. Bajram Gola: “Dyzet e pesë vjet po e mbaj këtë peshë të rëndë shpirtërore, i detyruar ta heshtë deri tash, jo si shqiptar, por si ushtar, në kuptimin e plotë të fjalës. Nuk ka rast të tillë në botë që ushtria t’i masakrojë shokët, bashkëluftëtarë në atë krimi mizor, pa kurrjë faji e shkaku” (Butka, 2011,f.198)... dhe asnjëherë shteti shqiptar dhe tani, 16 vjet liri, shteti kosovar të mos kërkojë përgjegjësi, së paku një gjykim verbal, nga një panel i ndonjë gjykate ndërkombëtare që merret me këto çështje.

Siç heshti drejtësia, politika, heshti edhe letërsia, nuk u trajtua masakra e rekrutëve shqiptarë në Tivar. Daja nga fshati

G, z. Bajram Gola, ushtarakë e shumë të tjerë përjetues të kësaj tragjedie, jorastësisht heshtën, ngase, mbi të gjitha, tek këta dominonte dhembja për pushtimin që iu bë atdheut në formë të fshehtë, e shumë më tepër, kur një pjesë e shkrimtarëve, intelektualëve, së fundi edhe akademikëve, u bënë pjesë e korit dhe tërheqin vallen e pushtuesit. Këtu u vërtetua thënia e vjetër e një perandori romak kur: "Ku të kem ushtarë e të pushtoj toka, se për justifikim të pushtimit, gjenden historianë, shkrimtarë, politikanë, ushtarakë, filozofë, etj., etj., që e arsyetojnë pushtimin".

Ekskursionet, shëtitjet politike, prezantimet politike, sjelljet politike, përfaqësimet politike, etj., që ka bërë qeveria marionetë e vasalit serb, Enver Hoxhës, nëpër botë, gjatë gjithë ekzistencë së saj, brenda gjysmë shekulli, që të gjitha kanë qenë kamuflim i pushtuesit. Me fitoren e Koalicionit të Madh Demokrat mbi Koalicionin e Madh Ortodoks, në fillim të dekadës së fundit të shekullit XX, u pa se popullata shqiptare tani më ishte diçka tjetër nga ajo e vitit 1945. Popullata e rraskapitur, e lodhur, e uritur, e zhveshur, e zhveshur edhe nga morali, e zhveshur edhe nga atributet njerëzore, etj., popullatë kjo që në vitin 1991 ia mësyu Adriatikut, qoftë edhe të fundosur, duke lënë Shqipërinë si shkretinë, thuaja se nuk ka jetuar aty fare racë njeri, tregon më së miri se çka qe komunizmi dhe ata që e zbatuan atë.

(Brindisi 1991. Emigrantët)

Ja ky ka qenë realizmi socialist i prezantuar në letra shqipe, duke i kënduar heroit të trefishtë, heroit kukull të pushtuesit greko-serbo-sllav, për gjysmë shekulli, që lau Shqipërinë në gjak, pretendoi formimin e një race hibride të re shqiptare, por pa karaktere të qëndrueshme të traditës pozitive

shqiptare, që shkatërroi florën dhe faunën, ndryshoi gjeografinë e vendit dhe, më në fund, e la Shqipërinë shkretinë ku do të zhvillohen bandat e krimit.

Tema “Përse letërsia e la pas dore dhe nuk e trajtoi “Tragjedinë e Tivarit”, për herë të parë, nga lëmi i letërsisë është shtruar në konferencën shkencore “Masakra e Tivarit 1945”, organizuar nga Këshilli Nacional i Shqiptarëve në Malin e Zi, Ulqin, 30-31 mars 2013, nga prof. Agim Vinca, me temë “Tivariada shqiptare: një histori e përgjakshme”. Në këtë kumtesë, si një ese e zhanrit letrar-historik, prof. Vinca shkruan: Lufta dhjetëvjeçare e Trojës i dha njerëzimit epet e mëdha homerike: “Iliadën” dhe “Odisenë”; Gernika e Pikasos lindi pas bombardimit të qytetit me të njëjtin emër nga forcat fashiste gjatë luftës civile në Spanjë; beteja e famshme e Vaterlosë frymëzoi për poemën “Vaterlo” të Hygosë... Kadareja ynë ka një tregim brilant (Komisioni i festës) për masakrën e Manastirit të vitit 1830, në të cilën Porta e Lartë vrau pabesisht krerët shqiptarë (rreth 1500 veta) të ftuar në “festë”, (“Masakra e Tivarit 1945”, 2013) për të vazhduar më pas në kumtesën e tij një bibliografi ku prezanton autorë që kanë shkruar romane, drama, kumtesa historike, artikuj e botime të tjera, që lidhen me tragjedinë, masakrën apo plojën e Tivarit 1945, për të përfunduar në fund të kumtesës se “Për Tivarin në letërsi shqipe është shkruar pak” (“Masakra e Tivarit 1945”, 2013), por prof. Vinca ka qenë i matur, dembel për të treguar, pse nuk është shkruar mjaftueshëm. A i mungon “guximi” prof. Vincës, ngjashëm si Dajës nga fshati G., për të treguar se në bashkëluftëtarë ka shtënë edhe ushtari shqiptar, apo i mungon perceptimi profesional se populli shqiptar nga viti 1944 e deri në qershor të vitit 1999 ka qenë tërësisht i pushtuar nga serbo-sllavët dhe, për çka është shkruar, mësuar a punuar, është dashur që më parë të merret pëlqimi nga Beogradi-Athina apo Moska?

Në këtë kumtesë, Vinca e ka dhënë një kontribut të çmuar, ka hedhur spiralen e hulumtimit dhe të pasqyrimit artistik të kësaj teme të mbuluar me nebulozë cunami, etj., por e keqja e kësaj përmbajtjeje është se vetë prof. Vinca, pa dashje, dy herë rrëshqet e përplasat në transmetuesin elektrik me ngarkesë negative, i cila nuk e lëshon me u shkoqë nga ideologjia komuniste që e ka ushqyer shpirtin e shqiptarëve të “shkolluar”; ajo nacionalçlirimtarja e Luftës së Dytë Botërore, dhe holokausti (nga greqishtja: hollo – komplet dhe kustos – djegie) - therori i fashistëve, nga i cili vetë gjermanët u çliruan në fillim të dekadës së pestë të mileniumit të dytë, a shqiptarët që, për nevoja të veta personale, qenë të detyruar të bashkëpunojnë me gjermanët, ngase u sigurohej një bashkëjetesë, një liri, akoma edhe sot e asaj dite nuk u hiqet hipoteka se kanë qenë bashkëpunëtorë të gjermanëve, dhe, si të tillë, kërkohet sipas apetiteve serbo-greke që shqiptarët të zhduken në tërësi, ngase na paskan bashkëpunuar me fashistët gjermanë, dhe shqiptarëve duhet ngulitur konceptin stereotip se komunistët e inkuadruan shoqërinë shqiptare në grupin e shteteve antifashiste dhe shpëtuan shqiptarët nga murtaja fashiste, që më pas vetë ata t’i dërgojnë në kolonat e vdekjes, në plojë, në Tivar. Madje, pa nevojë, prof. Vinca u fal grekëve Homerin. Sigurisht, kështu i kanë thënë nacionalçlirimtarët, se Homeri na qenka një grek. Në këtë rast prof. Vinca i shmanget gjenezës shqiptare dhe historiografisë shqiptare në tërësi. Në këtë kumtesë, prof. Vinca përmend edhe Hivzi Sylejmanin, njërin nga gjyqtarët a prokurorët e kohës, si narrator që shet ëndrra ditën, i cili tregon apo drejton kolonat drejt vdekjes. Këtu prof. Vinca, në këtë shkallë zhvillimi, kur po venitej realizmi socialist si metodë e të shkruarit, bën një ujitje artit surrogat, duke bashkuar e përzier në mënyrë mekanike e joparimore pikëpamje, teza e ide të kundërta të huazuara nga

sisteme, rryma a shkolla të ndryshme filozofike, politike dhe artistike (Fjalori i gjuhës shqipe), duke ia servuar lexuesit kiçin. Përndryshe, kumtesa e prof. Vincës, po të zhvishet nga ngarkesat ideologjike komuniste, e cila i është varrë në qafë shqiptarëve, do të ishte një inspirim drejtuar brezave për një qasje më serioze a demokratike kësaj çështjeje.

Në recensionin e librit të Azem Hajdini - Xani, "Masakra e Tivarit (Memoare)", prof. Zekeria Cana, shkruan: "Libri i Azem Hajdinit - Xani, "Masakra e Tivarit (Memoare)", merr peshën e dokumentit relevant të kohës – shumë i vlefshëm, jo vetëm për ndriçimin e skenave dhe prapaskenave të masakrave në fjalë, aktorëve të dukshëm dhe të padukshëm të tyre, po edhe për dënimin e krimeve të mëdha nga Gjykata Ndërkombëtare e Hagës" (Hajdini- Xani, 1998, f.486). Kërkesa e prof. Canës jo që nuk u përfill me rastin e Tivarit, por vazhdon të mos përfillet edhe për shumë masakra të tjera që kryen repartet ushtarake serbe në Kosovë gjatë viteve 1997-1999. Si duket, kuadri ynë shtetëror e akademik, i dalë nga një mjegullnajë komuniste, me një grup të komandantëve tani milionerë (po ashtu edhe akademikë), është më shumë i interesuar t'i amortizojë masakrat serbe të kryera ndaj shqiptarëve sesa t'i ndriçojë ato historikisht e drejtësisht.

Institucioneve tona dhe atyre që punojnë sot në institucione të artit, të dijes e të shtetit, si duket nuk u bën përshtypje poezia e Mustafë Shytit, "Viktimave të Tivarit", kur shkruan :

"Andej shkëmbinjve t' thepisur

Andej një rrugë e rëndë e jetës,

Karvani i njerëzve t'molisur

Ecën drejt vdekjes.

.....
Shih atë djalosh,
Është nga Arllati,
Kah e grijnë me thika –
Mëshirë s'ka xhelati

Sa e sa trupa,
Përpëlitën nën gurë,
Sa shumë mish për korba,
Nuk po u ngopkan kurrë (Hajdini- Xani, 1998, f.479,482,483)

... Edhe kurrë nuk do të ngopen, përderisa të bëhet ribashkimi i tokave shqiptare dhe formimi i një shteti shqiptar, që do t'i dalë zot shtetasit të vet.

Zbrazësinë për temën “Tragjedia e Tivarit“ në vepra letrare, shkencore, filozofike e kulturore përgjithësisht, sadopak e ka plotësuar shkrimtari ynë Ibrahim Kadriu, me romanin e tij “Kapërcimi i ujit të madh”, botuar në maj 2014, për të cilën vepër, redaktori i saj Halil Matoshi shkruan: “Kapërcimi i ujit të madh” gërsheton mjeshtërisht realen dhe fiksinin”. (Berisha, 2015, f.440) Ndërsa, autorja e kësaj kumtese shkruan: “Rreth kësaj ngjarje trishtuese, e të mbetur si në harresë, ka shkrime, por në aspektin letrar kjo mund të konsiderohet vepra më komplete e shkruar në formë romani”.

Këtë boshllëk, këtë thatësi artistike në letërsi shqipe, këtë vakum në art, me sa duket e plotësoi, e ujit, e kompozoi, e përpunoi, në formën më sublime artistike të mundshme, shkrimtari Ibrahim Kadriu. Rrëfimet e narratorit që nisin në vetën e parë, jo vetëm që pasqyrojnë konkretësinë e ngjarjes, një nga ngjarjet tragjike pas Luftës së Dytë Botërore, por përmes imagjinatës konstruktive, duke shkuar deri në fund, autori e përshkruan me artin letrar, e pikturon me ngjyra më sublime të jetës, rrëfen dhe nxjerr, deri në pedestal, të vërtetën dhe shkoqit e shtjellon shkaqet që shpien në zbulimin e gjenezës të instinktit kanibal te të gjithë ata që mundësuan masakrimin. Citojmë: “Krejt (kjo) është bërë për hatër të matematikës, të zvogëlimit të numrave të shqiptarëve dhe për shtimin e numrit të serbëve, Në këtë matematikë janë përfshirë bashkërisht të gjithë ata me ideologji të njëjtë, pavarësisht përkatësisë... Të gjithë të një ideologjie të rreshtuar...” . (Berisha, 2015, f.436)

Tërësia e ngjarjeve që janë renditur në veprën madhore artistike ”Kapërcimi i ujit të madh”, njëra pas tjetrës, lidhshmëria e këtyre ngjarjeve, aq shumë organikisht mes tyre, bëjnë që fabula e romanit, përkatësisht, narratori i shpreh në vetën e parë, të mos ketë lëshuar asnjë më të voglin veprim, të cilitdo personazh që është përfshirë në ngjarje. Ky është arti letrar që zbulon sekretet, çfarëdo qofshin ato. Kjo është “shkathhtësia” e artit që shëtiti edhe në epërsinë e shkencës e madje edhe të filozofisë. I tillë ishte Onore de Ballzak, kur pasqyroi historinë e shoqërisë franceze. I tillë është edhe Ibrahim Kadriu, që me stilin e post-modernes i dërgon në arkiv, si stile e shkrime arkaike, shkrimet e sa akademikëve, historianëve e letrarëve të llojit të realizmit socialist, që gjatë tërë jetës së tyre mbetën grykësorë, gllak-gllakçarë, me bulçi të

fryra, duke ngopur parazitë pronën e popullit të vet sipas kërkesë të pushtuesit.

Përfundimi:

Për masakrën, tragjedinë, ployën, gjenocidin që u bë në Tivar mars-prill 1945, nuk është shkruar, ngase ajo, vepër kriminale ka qenë projekt, vepër vrastare, kriminale e përbashkët e serbëve, malazezëve dhe shqiptarëve komunistë dhe se ata që e kanë organizuar dhe e kanë kryer krimin kanë qeverisur deri në dekadën e fundit të shekullit XX, dhe si të tillë me dhunë i kanë ruajtur pozicionet e tyre në shtet dhe nuk kanë lejuar të shkruhet për këtë.

Shqipëria dhe tërë toka e popullata shqiptar është pushtuar nga Jugosllavia në nëntor të vitit 1944, për të cilin një nga poetët e realizmit socialist shkruan: “Nëntorin ditëlindje të gjithë e kemi, Ejani pra këngës të ia themi...”.

Pushtimin e shqiptarëve nga Jugosllavia e agentit Tito e ka ndihmuar në heshtje oportunisti Churchill, një frikacak nga Stalini dhe nga komunizmi rus.

Sipas statistikave, pas LDB, në pjesën shqiptare të mbetur nën Jugosllavi, e kanë gjetur vdekjen 50 mijë shqiptarë, ndërsa në Shqipërinë e izoluar e të sunduar nga vasali serb Enver Hoxha, janë vrarë e internuar 100.000 shqiptarë.

Shtresa intelektuale shqiptare që ka punuar në shtet, veçmas pjesa ushtarake dhe sigurimit shtetëror, ka qenë mbikëqyrur dhe dirigjuar nga udhëheqja serbo-greke e ruse. Po

ashtu, një mbikëqyrje të veçantë e kanë pasur shkrimtarët, mësuesit dhe klerikët.

Realizmi socialist, si drejtim letrar në kuadër të letërsisë shqipe, ka qenë i detyruar nga krerët shtetërorë serbo-grekë e rusë dhe vasalët e tyre dhe, si i tillë, sot nuk ka vlerë. Është detyrë imediate e kuadrit letrar që të gjitha ato vepra letrare që implikohen në letërsi shqipe, rreth dhe për këtë rrymë letrare, të shpallen të pavlera. Por, do të ishte shumë më e dobishme sikur vetë autorët t'i tërheqin vepra e tyre.

Dhe, krejt në fund, një kërkesë humanitare fuqive demokratike të Koalicionit të Madh Demokrat, që të ndihmojnë shqiptarët më tej për kapërcimin e “Ujit të madh”, vështirësive, pengesave që po paraqet falanga komuniste e mbetur fshehur si një strumbullar në truallin shqiptar, të cilën si duket është duke e ndihmuar Koalicioni i Madh Ortodoks, përmes ndonjë oportunisti akoma të kamufluar, si gjatë LDB. Të ndihmojnë në largimin e konceptit stereotip komunist dhe të praktikës komuniste.

Bibliografia

Baleta, A. (2005). Kundërshtpifografi (jetëshkrimore, politike, historike). Tiranë: Maluka.

Hajdini - Xani, A. (1998) .Masakra e Tivarit (Memoare). Prishtinë: Shoqata e të Burgosurve Politik.

Piraku, M. (1993). Kalvari i shqiptarisë së Kosovës – Tivari 1945. Prishtinë: Institutit Albanologjik.

Kadriu, I. (2014). Kapërcimi i ujit të madh, Prishtinë: Koha.

Berisha, L. (2015). Qasje veprave të Ibrahim Kadriut. Gjilan: Beqir Musliu.

Hamiti, S. (1999). Letërsia moderne shqipe. Prishtinë: Libri Shkollor.

Aliu, A., Sinani, Sh., Çapaliku, S., Çobani, T. (2001). Letërsia Bashkëkohore Shqiptare 4", Prishtinë: Libri Shkollor.

Shema, I. (1985). Aspekte të letërsisë, Rilindja: Prishtinë.

Butka, U. (2011). Masakra e Tivarit dhe përgjegjësia e shtetit shqiptar. Tiranë: ASD- Studio.

Kadare, I. (2008). Darka e gabuar. Prishtinë: Onufri.

Bohlen, Ch. (1976). Svjedok Povijesti, 1929 – 1969. Zagreb: Globus.

Buxhovi, J. (2012). Kosova nga Konferenca e Londrës deri te protektorati ndërkombëtar. Prishtinë: Faik Konica.

Fevziu, B. (2011). E para biografi e bazuar në dokumente të arkivit personal dhe në rrëfimet e atyre që e njohën. Tiranë: UET PRESS.

Bicaj, I., Demaj, F. (2006). Historia 13. Prishtinë: Libri Shkollor.

Shema, I. (1985). Aspekte të Letërsisë. Prishtinë: Rilindja.

Hamiti, S. (1999). Letërsia moderne shqipe, Për klasën e tretë të shkollave të mesme. Prishtinë: Libri Shkollor.

Aliu, A., Sinani, Sh., Çapaliku, S., Çobani, T. (2001). Letërsia bashkëkohore shqiptare 4. Prishtinë: Libri Shkollor.

Butka, U. (2011). Masakra e Tivarit dhe përgjegjësia e shtetit shqiptar. Tiranë: ASD - studio.

(2016, 04. 30). Prishtinë. <http://botasot.info/lajme/>

Konferenca Shkencore “Masakra e Tivarit 1945”, 30-31. 3.2013. Ulqin.

<http://www.fjalori.shkenca.org/>.

E LYPNIM VDEKJEN, VEÇ TË GJALLË TË MOS BIEM NË DUAR TË SERBËVE

Elfije Boletini

U bënë 17 vite nga masakra e tmerrshme e Dubravës. Ditët, nga 19-24 maji 1999, ishin më të errëtat dhe më të pashpresat për të burgosurit politikë shqiptarë që gjendesh aty. Këtë tmerr e përjetoi edhe Liburn Aliu, që atëherë ishte vetëm 24 vjeç.

Aliu sot drejton Drejtorinë e Urbanizmit, Ndërtimit dhe Mbrojtjes së Mjedisit në komunën e Prishtinës. Më 17 janar të vitit 1997, si 21-vjeçar, ai ishte arrestuar nga Policia serbe si pjesëtar dhe aktivist i Lëvizjes Kombëtare për Çlirimin e Kosovës (LKÇK).

Në Burgun e Prishtinës Aliu ka qëndruar 10 ditë. Ndërsa, në Burgun e Lipjanit një vit të tërë. Maltretimet dhe torturat – si ato psikike dhe fizike – nuk i janë ndalur asnjëherë teksa mbahej në burgjet serbe.

“Në janar të vitit 1998 jam transferuar në Burgun e Dubravës. Aty isha në kontakt me të burgosurit tjerë politikë, si: Avni Klinaku, Enver Dugolli, Dylber Beka, Ekrem Kastrati, Avdi Mehmeti etj. Ishim në pavijonin e izoluar – C”, thotë Aliu për Telegrafin.

Në fund të prillit të vitit 1998, nga Burgu i Dubravës ai dërgohet për Burgun e Mitrovicës së Sremit.

“Trajtimi ka qenë shumë i rëndë, me tortura të mëdha. Na qitnin jashtë, në dimër, në të ftohtë, dhe na lagnin me ujë”.

Deri në fund të muajit prill të vitit 1999, ai ka qëndruar në Burgun e Mitrovicës së Sremit. Pastaj, i kanë dërguar në Burgun e Nishit.

“Në Burgun e Sremit ka qenë edhe Ukshin Hoti. Na Nish na kanë torturuar tre ditë pa ndërprerë. Prej aty na nisën për në Dubravë. Aty krijohej përshtypja se gjithçka ishte më qetë, meqë aty-këtu ndodhte që të torturohej dikush. Ukshin Hoti ka qenë me ne. Kemi mundur të komunikojmë nga dhoma në dhomë. E kam parë për herë të fundit Hotin, nga grilat, më 16 maj 1999”.

19 maji ishte dita kur filluan bombardimet e para të NATO-s. Ishte ky fillimi i masakrave serbe ndaj të burgosurve të pambrojtur shqiptarë.

“Sulmi i parë i NATO-s ka ndodhur diku në mesditë. Kam qenë në pavijonin B. Përnjëherë e kanë goditur pavijonin C, me të burgosur brenda. Nuk vonoi asnjë minutë dhe u bombardua kuzhina. Iu thashë të burgosurve që të mos rrinë tek grilat. Fati deshi të mos goditemi. Gardianët ishin të gjithë jashtë, në momentin që bombardonte NATO. Pas bombardimeve, u qetësua”.

Gardianët u kthyen pas bombardimeve të asaj dite. Të burgosurit u vendosën në katin e parë të objekteve të burgjeve, pasi rrezikoheshin nga bombardimet tjera të NATO-s.

“Na thanë që të qëndrojmë në katin e parë. Ata që kanë qenë në katin e dytë, erdhën poshtë, duke u ngushtuar njëri me tjetrin. Ashtu kemi qëndruar deri më datë 21 maj. Atë ditë filluan sërish bombardimet. Fillimisht goditeshin pavijonet jashtë perimetrit të brendshëm të burgut. Pastaj filluan të godasin

brenda. Goditja e parë brenda ka qenë në kuzhinë. Ishte ditë e tmerrshme. Të gjithë ramë përtokë që të mbroheshim. Kur u çova, kisha afër vetes katër të plagosur e një të vdekur në vend. Unë pata fat e nuk u plagosa”, vazhdon rrëfimi i tij i tmerrit, për të plagosurit që i vdisnin para syve të tij.

“Dy djem të axhës ishin plagosur rëndë. Njëri e kishte këmbën e këputur. Ashti i kishte dalë. Bënim përpjekje t’ia ndalnim gjakun, por gjendja e tij ishte shumë e rëndë. Njëri ka pasë plagë të rënda. Një tjetër të plagosur e kishin goditur në kokë, për çka trutë i kishin dalë jashtë. Një tjetër djalosh, rreth moshës 16-vjeçare, ishte plagosur. I ofrova ndihmë, mirëpo e kishte humbur veten e nuk dinte ç’bënte. Shkuam tek fusha e sportit. Ishim në mes dhe goditeshim. Bombat binin kudo. Njerëzit që lëviznin, copat e bombardimeve iu binin”.

Në mbrëmje janë ndalur bombardimet. Të burgosurit e palënduar janë marrë më përkujdesjen e të plagosurve dhe gjetjen e ushqimeve.

“Diku rreth 50 veta ishim të organizuar. Disa vdisnin nga plagët e rënda. Gjithë natën kemi qëndruar jashtë, tek fusha e sportit. Disa tjerë kanë qëndruar nëpër puseta. Në përkujdesje të plagosurve kishim teknikun medicinal, Bislim Zogaj. U mundonim të ndihmonim ashtu si mundnim”.

E nesërmja i gjeti të burgosurit po në atë fushë. Nga njëri karakoll bëhet thirrja të rreshtoheshin ata.

“U renditëm e nuk e kishim idenë se çdo të bëhej. Gardianët e armatosur ishin të fshehur mbrapa një muri. Unë isha në rreshtin e parë. Një i burgosur nga Burgu i Mitrovicës së Sremit tha që të dalim krejt mbrapa, ne që kishim ardhur bashkë nga ai burg. Ashtu bëmë. Përnjëherë filluan të na gjuanin me mitraloza, granata, revole etj. Shumë kush vritej në vrapim e sipër. Pastaj filluan të vrasin duke marrë në shenjë. Në fund të terrenit të sportit ishte një pjerrtësi. Aty shkova.

Prita derisa u qetësuan. Dola pak më poshtë, në mes dy objekteve. Isha i mbrojtur nga të gjitha anët. U takova me një shok tjetër. Fillova vrapin duke kapërcyer edhe rrethojat. Të burgosurit i shikoja tek vraponin dhe rrëzoheshin nga plumbat që merrnin nëpër trup e kokë. Shkova në kuzhinë. Hyra në bodrum. Kërkoni diçka që të kishim në dorë, që të mbrohemi e të sulmojmë, të vriteshim, por të gjallë të mos binim në duart e tyre”.

Ajo ditë të gjithë të burgosurve të mbijetuar u shkoi brenda, nëpër pavijone dhe në kuzhinën e burgut. Jashtë serbët vrisnin. Ata edhe nëpër objekte gjuanin granata. Të burgosurit e pashpresë kishin filluar organizimin për të ndihmuar të plagosurit e shumë.

“Te dritaret kur kalonim, u kërrusnim se të gjuanin. Gjetëm një tigan, vaj dhe miell, e filluam të përgatisim petulla. Ishte njëri që gatuate. Ia merrja brumin dhe i piqja në vaj. Ashtu të gatuarua ua dërgoja shokëve. Korridori i bodrumit kishte një dritare. Shumë pak dritë shihje. Në kuzhinë ka pasë shumë të plagosur. Ka qenë situatë e rëndë dhe dëshpëruese. Kur ka dal mëngjesi, kam parë që po na sulmojnë. Jam kthyer brenda. Filluan të gjuanin me mortaja dore. Bënin thirrje që të dalim. Pastaj gjuanin granat. Dikur të burgosurit filluan të dilnin nga kuzhina. Mbetëm nga 10 veta që nuk donim të dilnim. Nuk ishte ideja e rezistencës, por që mos të biem të gjallë në dorë të tyre, sepse e dinim çfarë do të na bëjnë”.

Aliu tregon momentin e daljes, kur përballen me gardianët serbë e kur nuk dinin se çfarë do të ndodhte me ta.

“Na grumbulluan në një vend. Pas një kohe na thanë që të shkojmë tek salla e sportit. U krijua përshtypja që do të na vrasin. Na paralajmëruan që afër mureve të rrethojës mos të afrohem, se përndryshe do të na vrisnin. Pastaj thanë të ushqehemi ashtu si të kemi mundësi”.

Nga ai moment, të gjithë u angazhuan të kujdesen edhe më shumë për njëri-tjetrin.

“Nëpër puseta kishte të vdekur. Në një puset njëri kishte vdekur, e dy të tjerë kishin shpëtuar. Më vonë, në vitin 2003, kur kam punuar në Burgun e Dubravës, kam hyrë pikërisht në këtë puset. Kam parë që s’kishin prekur asgjë. Dyshekët, brushat e dhëmbëve dhe një patike. Kur pata hyrë me nxjerr Avdyl Xhemilalimanin, i cili ka qenë i plagosur, ia kam hequr patiken ngaqë e kishte këmbën keq të lënduar. Ajo patike ishte ende aty. E thirra në telefon e i thash: ‘E ke harru patiken në Dubravë’”, thotë Aliu për Telegrafin, teksa i vjen rastësisht një e qeshur.

Por, ajo e qeshur nuk zgjat shumë, sepse i kujtohen shqiptarët tjerë të ekzekutuar.

“Në podrume ishin futur disa të burgosur. Gardianët serbë i kanë pushkatuar. Vetëm njëri mbeti gjallë. Vjen një i shok dhe tregon për të. U futëm brenda me Bylbyl Dorakun e Prizrenit. Trupat e të vdekurve i kishte përmbi. Ia hoqëm. Ishte i plagosur në këmbë e në krahë. Mezi fliste. U kujdesëm për të, por vdes”. Sipas Aliut, të vrarë në këtë masakër kanë qenë diku 150 persona, ndërsa të plagosur rreth 200. “Nga aty na largojnë për në Burgun e Lipjanit, ku kemi qëndruar 17 ditë. Më kanë rrahur mizorisht në hyrje. Deri më 10 qershor ishim aty, të lidhur dhe të mbështetur për muri. Kemi fjetur mbi trupa të njëri-tjetrit. Mëngjesin e 10 qershorit kemi dëgjuar rrahjen e një personi. Ai ishte Albin Kurti. Ajo rrahje e rënd zgjati një orë. Dëgjohej gjithçka. Në Lipjan kemi kuptuar se po tërhiqen forcat serbe, por nuk dinim asgjë saktë se çfarë po ndodhte. Gardianët nga mllefi hynin nëpër dhoma dhe na torturonin. Na shanin dhe thoshin se për shkakun tonë serbët po largohen nga Kosova. Përkundër torturave, prapë ndihesha mirë. Pastaj më dërgojnë në Burgun e Nishit, ku përjetova torturat e njëjta. Aty

më kanë mbajtur deri më 27 mars të vitit 2001, kur edhe jam liruar”, përfundon rrëfimin e tij, Liburn Aliu, i mbijetuari i një prej masakrave më të tmerrshme që kanë përjetuar shqiptarët, por për ndriçimin e së cilës institucionet e Kosovës kanë bërë shumë pak.

TE JESH PRESIDENT NË REPUBLIKËN E KOSOVËS

Nexhmedin Mustafa

Abstrakt:

Atmosfera institucionale dhe politike në Kosovë, me fokus të veçantë forma e zgjedhjes së Presidentit të Republikës së Kosovës, pasqyron mënyrën e zgjedhjes së Presidentit të Republikës së Kosovës, vështirësitë e paraqitura në kronologji dhe ndikimin e tij në politikën e jashtme.

Ngjarjet e shumta, sidomos pas vitit 1999, rezultuan me ndërrimin e shpeshtë të Presidentëve në Kosovë dhe kjo çështje u bë tejet e ndieshme dhe delikate, sidomos pas shpalljes së Pavarësisë së vendit, pra pas vitit 2008.

Kosova, si Republikë parlamentare, me një kushtetutë relativisht të re dhe një shtet që po kalon në periudhën e tranzicionit, në rrugën e konsolidimit të institucioneve të saj, në dekadën e fundit është ballafaquar me një seri ngërqesh politike, në veçanti kur në pyetje ishte posti i Presidentit të vendit.

I pari i vendit e që në shumicën e vendeve të botës, varësisht nga rregullimi i sistemit shtetërorë, zakonisht është Presidenti i vendit. Mënyra dhe forma e zgjedhjes së të parit të vendit do të duhej të ishte e qartë, jo vetëm në kushtetutën e vendit përkatës, por të dihen me saktësi edhe procedurat praktike deri

te sistemimi i tij në pozitën e Presidentit të vendit. Marrë parasysh se është pozitë e rëndësishme, e ndieshme, dhe me kompetenca të fuqishme, nuk do të duhej lënë hapësira të paqarta – ligjore, të cilat pastaj do të mund edhe të prodhonin kriza politike në vend.

Rrethanat politike, ekonomike dhe sociale në vend ndoshta edhe janë faktorë kyç, që do të tregojnë mënyrën e zgjedhjes së Presidentit të Republikës së Kosovës dhe formën e zgjedhjes së tij.

Konceptualizimi i temës:

Presidenti është kreu i shtetit dhe përfaqëson unitetin e popullit të Republikë së Kosovës.²⁸

Shefi i shtetit, zakonisht është ky Kryetari i shtetit i zgjedhur qoftë në zgjedhje të drejtpërdrejta apo në parlament, por mund të jetë edhe monarku trashëgimtar, në raste të rralla edhe kryetari i juntës ushtarake, nëse ky me grusht-shtet e merr pushtetin, apo kryetari i shefit kolektiv të shtetit , p.sh. i kryesisë, e prezanton shtetin dhe sovranitetin e tij në marrëdhëniet ndërkombëtare.²⁹

²⁸ Kushtetuta e Republikës së Kosovës, fq. 31, Kapitulli V (Presidenti i Republikës së Kosovës), Neni 83 (Statusi i Presidentit).

²⁹ Ernest Petriç, Politika e Jashtme, 2012, fq. 334

Trajtimi i çështjes së zgjedhjes së Presidentit të Shtetit, me theks të veçantë Presidentit të Republikës së Kosovës”, në hulumtim, trajton format apo modelet e proceseve zgjedhore në zgjedhjen e Presidentit të Republikës, si dhe evoluimin e tij në raport me politikën e jashtme.

Shteti si bashkësi e individëve që jetojnë në një vend dhe nën një pushtet sovran, duhet të ketë në krye një organ më të lartë, i cili e përfaqëson brenda dhe jashtë kufijve në totalitetin e marrëdhënieve të tij. Pra këtu bën pjesë Monarku, Presidenti ose organi kolektiv.

Presidenti është organi më i lartë i përfaqësimit të jashtëm. Ai nuk është në çdo rast edhe organi më i lartë shtetëror. Mirëpo, Kryetari i shtetit, si organi më i lartë dhe reprezentativ, e përfaqëson shtetin në marrëdhëniet e tij ndërkombëtare, vepron në emër të tij dhe çdo akt i tij konsiderohet si akt i shtetit. Në kompetencat e tij hyjnë, kryesisht, pranimi dhe dërgimi i përfaqësuesve diplomatikë, të lidhurit e marrëveshjeve ndërkombëtare, shpallja e luftës si dhe përfundimi i pages. Të gjitha këto çështje varen nga rregullat e brendshme të secilit shtet veç e veç.³⁰

Presidenti i një vendi, është ai/ajo që kryeson shtetin, e përfaqëson atë edhe në raport me marrëdhëniet e ndryshme ndërkombëtare. Mirëpo, sot në shumë vende të botës,

³⁰ Zejnullah Gruda, E Drejta Ndërkombëtare Publike, 2009, fq. 243

kompetencat e Presidentit të një shteti janë të rregulluara me ligj. Andaj, në këtë kontest, varësisht nga forma e rregullimit shtetëror, e në veçanti bazuar në raportet mes organeve të pushtetit shtetëror (përfshirë të tri sistemet qeverisëse të bazuara në parimin e ndarjes së pushtetit) Kryetari apo Shefi i Shtetit është një nga institucionet themelore të një shteti. Është e rëndësishme të theksohet se pothuajse në të gjitha shtetet, qofshin ato me sistem parlamentar, sistem presidencial apo edhe të përzier “Kryetari apo Presidenti” paraqet institucion zgjedhor dhe mund të zgjedhet në dy mënyra:

- Në mënyrë të drejtpërdrejtë nga trupi elektoral dhe
- Nga ana e parlamentit

Në rastin e Kosovës si një vend me sistem parlamentar, si dhe në respektim të Kushtetutës së Republikës së Kosovës, Presidenti zgjedhet nga Kuvendi.

Çështja, që zgjon kureshtje është nëse rrethanat politike, sociale dhe ekonomike, bazuar edhe në përvojat e deritanishme dhe në krahasim me shtetet tjera, janë krijuar për të zgjedhur një president me votim të drejtpërdrejtë nga trupi elektoral. Njëherazi, përveç mënyrës së zgjedhjes së presidentit të vendit, të shihet evoluimi i kompetencave të këtij posti dhe ndikimi i tij në Politikën e Jashtme. Kur jemi këtu, natyrshëm edhe mund të vijmë deri te pyetjet hipotetike, pra:

- zgjedhja e Presidentit të Republikës drejtpërdrejtë nga populli apo trupi elektoral, me një mbikëqyrje (në kuptimin e balancave dhe ndarjes së pushteteve) mundësia më e mirë që Presidenti të përfaqësojë unitetin e popullit dhe të jetë kreu i shtetit. Apo,

- Fuqia e Presidentit të Republikës së Kosovës, në bazë të kompetencave që kushtetuta e vendit i jep, de jure sistemi rregullues shtetëror ka elemente të fuqishme të një sistemi semipresidencial (semipresidencial).

Ndonëse metodat ³¹ në vazhdim do të mund të jenë ato më adekuate në shtjellimin e temës dhe nxjerrjen e përfundimeve apo të konkludimeve. Andaj kam zgjedhur metodat me sa vijon:

- Metoda krahasuese;

Krahasimi i formave të qeverisjes: Shtetet e Bashkuara të Amerikës (sistemi presidencial), Anglia (sistemi parlamentar) dhe Franca (sistemi i përzier presidencial-parlamentar).

- Metoda Përshkruese;

Është e nevojshme që kjo çështje, pra zgjedhja e Presidentit të Republikës, të trajtohet si çështje studimi në hulumtim, e në veçanti pas ndryshimeve të fundit, në kuptimin e ndërrimit të presidentëve gjatë viteve të fundit dhe zgjedhjes së Presidentes si rezultat i një marrëveshje politike dhe pas votimit zyrtar në Kuvend.

Ndërrimi aq i shpeshtë i Presidentëve të Republikës së Kosovës pas 17, Shkurtit 2008 dhe zgjedhja e presidentëve përmes një procesi zgjedhor formal në Kuvend, po e vë në pikëpyetje Nenin 83 të Kushtetutës,

³¹ Sokoli, Lekë, Metodatat e kërkimit,. 2011, faqe 129

sipas të cilit: 'Presidenti është kreu i shtetit dhe përfaqëson unitetin e popullit të Republikës së Kosovës' (Neni 83, Kushtetuta e Republikës së Kosovës, 15 qershor 2008 –data e hyrjes në fuqi)

KRONOLOGJI HISTORIKE E ELITËS PËRFAQËSUESE TË SHQIPTARËVE TË KOSOVËS

Historiku i Presidencës dhe e funksionit të Presidentit të Republikës së Kosovës si Kryetar Shteti, e ka zanafillën qysh herët, pra lirshëm mund të themi edhe në luftën shqiptare që nga koha e Lidhjes së Prizren, për liri dhe të drejta të barabarta me popujt tjerë të botës. Sipas historisë së shkruar, nga kjo lëvizje, fillon artikulimi me shkrim i vullnetit të popullit për të vetëqeverisur dhe për të qeverisur marrëdhëniet e tij me kombet tjera të botës.

Ngjarjet tjera, ato që pasuan më vonë, luftërat botërore dhe luftërat ballkanike, pothuajse pamundësuan që Kosova të ketë një përfaqësues unik që do përfaqësonte popullin e Kosovës. Bërja e shtetit shqiptar me 28 nëntor të vitit 1912, la shumë territore të banuara me shqiptarë etnik jashtë këtij sovraniteti. Si rrjedhojë, në Kosovë, vend i banuar me mbi 95% me popullsi Shqiptare, mbeti nën sundimin e Jugosllavisë. Elita e krijuar në atë kohë, përkatësisht përfaqësimi i interesave të kësaj popullsie mbeti brenda shtetit të quajtur Jugosllavi.

Kjo elitë ose bërthamë udhëheqëse, pas luftës së dytë botërore, ishte e një karakteri simbolik dhe nuk përfaqësonte interesat e drejtpërdrejta të shumicës shqiptare në Kosovë. Pra kjo elitë,

kryesisht përbëhej nga njerëz të dalë nga ish-luftërat Nacional Çlirimtare dhe Antifashiste.

Pas luftës së dytë botërore, me mbetjen e Jugosllavisë në bllokun komunist, elita hegjemoniste serbe filloi pastrimet dhe likuidimet ndër radhët e përfaqësuesve shqiptar nga qarqet e dirigjuara drejtpërsëdrejti nga Beogradi në periudhën kohore të quajtur “koha e Rankoviçit”. Ishte kjo edhe një periudhë që pamundëson dhe vështirëson krijimin e kushteve që shqiptarët e mbetur në ish-Jugosllavi të kishin përfaqësuesin e tyre legjitim. Periudha pas burgosjes së Rankoviçit, niveli i arsimit në Kosovë nga një shkallë e analfabetizmit, pasoi me një ngritje të lehtë në nivelin arsimor dhe me këtë edhe niveli i përfaqësimit të interesave shqiptare dhe më 1974 vije deri te niveli i mbrojtjes së artikulluar të interesave shqiptare në hapësirën e territorit të Kosovës. Aleksandar Rankoviç kishte mbështetje dhe qasje të ashpër kundër shqiptarëve në Kosovë, të cilët ishin të dyshuar dhe të përndjekur, zakonisht për aktivitete kryengritëse.³²³³

Nganjëherë konfliktet në vijën e shkëputjes janë luftëra për të sunduar mbi njerëzit, por më shpesh puna është për sundimin e një territori. Synimi i të paktën njërit prej pjesëmarrësve është që të fitojë territor dhe ta liroj prej një populli tjetër, duke e

³² Independent International Commission on Kosovo. The Kosovo report: conflict, international response, lessons learned. New York, New York, USA: Oxford University Press, 2000. p. 35.

³³ Judah, Tim (2008). Kosovo: what everyone needs to know. New York: Oxford University Press. pp. 51–52. ISBN 978-0-19-537345-5.

dëbuar ose vrarë, madje edhe me të dyja mënyrat , d.m.th duke zbatuar “spastrimin etnik” .³⁴

Rrethanat e kohës mundësuan që rolin e përfaqësimit të interesave të Shqiptarëve të Kosovës por edhe të Republikave tjera të ish-Jugosllavisë ta merrte Prishtina.

Pamundësia e përfaqësimit të drejtë dhe një përfaqësim real i shqiptarëve të Kosovës, bëri që në vitin 1981, të shpërthejë revolta e shqiptarëve të Kosovës me anë të demonstratave masive. Beogradi, reagoi menjëherë duke dërguar policë shtesë në Prishtinë për të futur frikën me anë të një terrori të paparë ndonjëherë mbi një popullatë civile.

Veprimet e tilla fizike vazhduan deri nga fundi i viteve 90-ta, pas së cilave fillon edhe Lufta e Tretë Ballkanike gjegjësisht Luftërat në Jugosllavi. Si pasojë e të drejtave ndërkombëtare, vije deri tek distancimi zyrtar i Tiranës nga përfaqësimi i interesave të shqiptarëve në Kosovë para kombeve tjera të botës, dhe këtë përfaqësim së pari e merr Akademia e Shkencave dhe e Arteve e Kosovës e më vonë Lëvizja Demokratike e Kosovës, një lëvizje e nxitur dhe formuar nga ana e ish-delegatëve të Kuvendi të Kosovës dhe akademik të Kosovës. Shqiptarët e Kosovës, që nga viti 1990 e deri në Qershor të vitit 1999, rezistuan ndaj dhunës së vazhdueshme serbe, fillimisht paqësisht, dhe më vonë iu imponua edhe metoda e grupimeve të armatosura, përkatësisht luftës nëpërmjet ushtrisë, e cila u quajt Ushtria Çlirimtare e Kosovës ose shkurt UÇK.

³⁴ HUNTINGTON, P. Samuel. Përplasja e qytetërimeve dhe ribërja e rendit botëror, 2004, fq. 417, Përkth. Xhevat Lloshi. Logos-A: Shkup, 2004

Ushtria Çlirimtare e Kosovës është krijuar nga shqiptarët në Kosovë dhe kishte për qëllim çlirimin e Kosovës nga Serbia. Pas masakrave të shumta të serbëve ndaj shqiptarëve në Kosovë, UÇK-ja filloi aktivitet e saja ushtarake duke formuar zonat komanduese në krye me Shtabin e Përgjithshëm të UÇK-së.

Ushtria Çlirimtare e Kosovës (shkurtimisht e njohur si UÇK) ishte forca politike dhe ushtarake e popullit shqiptar të Kosovës, e cila ishte aktive mes viteve 1981 -1999. UÇK kishte zanafillën në Lëvizjen Politike Ilegale, e cila u krijua pas Luftës së Dytë Botërore. Si Lëvizja Politike Ilegale ashtu edhe Ushtria Çlirimtare e Kosovës, realizoi veprimtarinë e vetë si brenda ashtu edhe jashtë Kosovës, përkatësisht e njohur shpesh si "Ilegalja".

Lufta që zhvilloi Ushtria Çlirimtare e Kosovës, nxiti që NATO të intervenojë në Kosovë ushtarakisht kundër forcave ushtarake e paramilitare serbe. Si pasojë, ushtria serbe dhe administrata e saj u largua nga territori i Kosovës, u bë demilitarizimi i UÇK-së dhe Kosova u fut në protektorat ndërkombëtar, pra në kuadër të OKB-së. Pra, gjatë luftës, përfaqësimi bie mbi supet e ashtuquajturës "grupi i unitetit" dhe pas luftës në Kosovë, përfaqësimin e popullsisë së Kosovës e merr përsipër OKB-ja, ndërsa të shqiptarëve, partitë e sapokrijuara, kryesisht të krijuara nga radhët e ish-anëtarëve të Lëvizjes Demokratike të Kosovës, deri tek ngritja e një lloj sistemi shtetërorë, ku përfaqësimin e marrin përsipër të ashtuquajturat Institucione të Përkohshme Vetëqeverise të Kosovës.

PARLAMENTARIZMI DHE TRANZICIONI DEMOKRATIKE NË KOSOVË

Që nga fillimi i viteve të 90-ta në Kosovë e këndej, mund të konsiderohet si fillimi i tranzicionit demokratik në Kosovë dhe një shpërfaqje e pakënaqësive, ku shumica dërmuese e popullit e shprehë këtë pakënaqësi në forma të ndryshme.

Duke u ndërlidhur me proceset e shpërbërjes së ish-Jugosllavisë, shqiptarët si popull me shumicë absolute në Kosovë, nëpërmjet organeve përfaqësuese dhe në referendum përcaktuan Republikën e Kosovës si shtet sovran dhe i pavarur. Parimi i vetëvendosjes është njëri ndër parimet më të rëndësishme të së drejtës ndërkombëtare bashkëkohore.

Parimi i vetëvendosjes është formuluar nën ndikimin e doktrinės së “të drejtave natyrore të njeriut” dhe lidhet me periudhën kalimtare nga feudalizmi në kapitalizëm, kur kërkesat e borgjezisë së re drejtohen kah afirmimi i sovranitetit kombëtar dhe krijimi i shteteve të pavarura kombëtare, që implikonte të drejtën e popullit për të përcaktuar rregullimin politik dhe statusin shtetëror.³⁵

Republika e Kosovës si shtet sovran dhe i pavarur, lindi dhe u krijua me këto akte kryesore kushtetuese dhe politike:

1. Deklarata Kushtetuese e 2 Korrikut të vitit 1990;
2. Kushtetuta e Republikës së Kosovës e 7 Shtatorit të vitit 1990;

³⁵ Zejnullah Gruda, Mbrojtja ndërkombëtare e të drejtave të njeriut, 2001, fq. 172

3. Referendumi gjithëpopullor për Kosovën shtet sovran dhe i pavarur, i mbajtur me 26-30 Shtator të vitit 1991;
4. Rezoluta e Kuvendit të Kosovës për Kosovën shtet sovran dhe i pavarur, miratuar nga Kuvendi i Kosovës me 19, Tetor 1991;
5. Amendamentet kushtetuese në Kushtetutën e Republikës së Kosovës, të miratuara nga Kuvendi i Kosovës me 19, Tetor 1991 dhe Kushtetuta e Republikës së Kosovës përcakton qeverisjen parlamentare, parimin e ndarjes së pushteteve dhe pluralizmin politik si bazë e demokracisë parlamentare.

³⁶

Zgjedhjet e para u mbajtën me 24 Maj të vitit 1992, me pjesëmarrjen masive të popullit shqiptar të Kosovës, i cili për here të parë ishte i lirë të deklarohej për zgjedhjen e organeve kryesore të Republikës së Kosovës. Në këto zgjedhje, në pajtim me Kushtetutën dhe Ligjin mbi zgjedhjet u zgjodhën 100 deputetë për Kuvendin e Kosovës si dhe u zgjodh Kryetari i Republikës.³⁷

Kryetar i Republikës së Kosovës u zgjodh Dr. Ibrahim Rugova, i cili njihet edhe si Presidenti Historik i shqiptarëve të Kosovës. Siç dihet, aso kohe, zgjedhja e Kryetarit të Republikës së Kosovës u bë në mënyrë demokratike, me votim të fshehtë.

³⁶ Arsim Bajrami, Parlamentarizmi (aspektet krahasuese), 2010, fq. 379

³⁷ Arsim Bajrami, Parlamentarizmi (aspektet krahasuese), 2010, fq. 380

Presidenti Ibrahim Rugova ishte bashkëthemelues i Lidhjes Demokratike të Kosovës, e cila ishte lëvizja e parë demokratike gjithë popullore ne Kosove që udhëhoqi popullin e Kosovës drejt rrugës për Liri, Pavarësi e Demokraci dhe që më vonë do të transformohej ne Parti Politike dhe Rugova ishte kryetar i saj që nga themelimi i saj më 23 Dhjetor të vitit 1989 deri më 21 janar të vitit 2006 kur ndërroi jetë.³⁸³⁹

Zgjedhjet e radhës pastaj u mbajtën në kohën e okupimit serb dhe në kohën kur konflikti i armatosur në mes të UÇK-së dhe forcave serbe, kishte filluar në Kosovë, në veçanti në rajonin e Drenicës, më 22 Mars, 1998, me ç'rast u zgjodh Kuvendi i Kosovës dhe Kryetari i saj. Prej vitit 1992 deri më 1998, u mbanë dy palë zgjedhje parlamentare, por është vështirë të përshkruhet një fillim i parlamentarizmit dhe tranzicionit demokratik të shoqërisë në Kosovë, ngase Kosova gjatë kësaj kohe po ballafaqohej me një terror nga okupimi serb dhe po ballafaqohej me sfidën e mbijetesës së Okupimit nga Serbia. Ani pse këto procese dhe përpjekje të elitës Shqiptare të Kosovës për liri e demokraci nuk duhet anashkaluar. Megjithatë, krijohet përshtypja se qëllimi ishte tentativa për ndërtimin e pavarur të strukturave shtetërore se sa që paraqiste një funksionim të mirëfilltë të pushtetit.

Format e Qeverisjes shtetërore dhe parimi i ndarjes së pushtetit shtetëror

Parimi i ndarjes së pushtetit shtetëror nënkupton formën qeverisëse shtetërore e që bazohet në ushtrimin e pavarur të

³⁹ Kush ishte Dr.Ibrahim Rugova?, (2 dhjetor 2014), Telegrafi.com

pushtetit legjislativ, ekzekutiv dhe gjyqësor. Ky sistem ekziston në ato shtete, ku organet legjislative, ekzekutive dhe gjyqësore gjenden në raport të caktuar, pra janë të pavarura dhe gëzojnë autonomi dhe pavarësi të plotë. Kjo do të thotë se çdonjëri nga këto organe është kompetent për kryerjen e pavarur të punëve të caktuara me kushtetutë dhe ligj.

Sistemi i ndarjes së pushtetit sot gjen zbatim në pjesën dërmuese të sistemeve bashkëkohore politike. Pra është edhe komponent kryesor i shtetit modern, bazuar në qeverisjen e së drejtës dhe në parimin e pluralizmit shumë partiak.

Varësisht nga raporti i organeve të degëve të ndryshme të pushtetit shtetëror, pozitës dhe rolit të tyre, janë të njohura tri sisteme të bazuara në parimin e ndarjes së pushtetit: sistemi parlamentar, sistemi presidencial dhe sistemi i përzier (parlamentar presidencial)⁴⁰.

Në kuptimin e ndarjes së pushteteve janë dhënë teori të ndryshme, nga teoricienë dhe analistë të ndryshëm politik, mirë është mjaft e rëndësishme që ndarja e pushteteve dhe ruajtja e kontrollit dhe balancat ndërinstytucionale të jetë mjaft e qartë, me qëllim të evitimit të ndonjë ngërçi politik.

Pushteti duhet ushtruar, por edhe kufizuar.⁴¹

Sistemi Parlamentar (Anglia)

⁴⁰ Arsim Bajrami, Parlamentarizmi (aspektet krahasuese), 2010, fq. 80

⁴¹ Glen Tinder, Mendimi politikë, Tiranë, 1996, fq. 145

Është formë e qeverisjes së pushtetit, e bazuar në parimin e ndarjes së pushtetit, në të cilin ekziston një ndarje e tre pushteteve dhe një kontroll i tyre reciprok. Karakteristikë themelore e sistemeve parlamentare është përcaktimi i ekuilibrit në mes të Parlamentit dhe qeverisë me mundësinë e kufizimit të tyre reciprok.

Në sistemet parlamentare vetëm sipërfaqësisht duket se vend qendror në sistemin e pushtetit ka parlamenti, kurse në esencë rol dominues ka qeveria, të cilën e formon shumica parlamentare. Një sistem të tillë për herë të parë e hasim në Angli në shek. e XVIII e më vonë në shumicën e shteteve të tjera të Evropës dhe botës. Sistemi parlamentar anglez karakterizohet me raporte specifike midis parlamentit dhe qeverisë. Parlamenti edhe pse e formon qeverinë (me propozimin e monarkut) nuk ka të drejtën e shkarkimit dhe marrjes së mandatit të saj.

Për dallim nga Anglia, në sistemet evropiane parlamentare, roli i qeverisë është dukshëm më i kufizuar. Në shumicën e vendeve evropiane, pushtetin ekzekutiv e ushtron qeveria parlamentare, të cilën e formon dhe e kontrollon parlamenti. Në rast se asnjë parti politike nuk e ka shumicën parlamentare, formohet e ashtuquajtura qeveri e koalicionit, të cilën e formojnë dy apo më shumë parti politike. Pas kësaj qeveria ushtron funksione ekzekutive, ndërsa parlamenti ka të drejtë ta mbikëqyrë punën e qeverisë, të shtrojë çështjen e votëbesimit, të shkarkojë atë dhe të zgjedhë qeverinë e re.⁴²

Sistemi Presidencial (SHBA)

⁴² Arsim Bajrami, Parlamentarizmi (aspektet krahasuese), 2010, fq. 81

Sistemi presidencial është formë e qeverisjes shtetërore , e bazuar në ndarjen e bazuar në ndarjen e funksioneve midis parlamentit dhe shefit të shtetit. Shefi i shtetit në sistemet Presidenciale paraqet bartës të pushtetit ekzekutiv. Ai ka të drejta të caktuara ndaj parlamentit, si organ legjislativ. Kë mendohet në të drejtën ekskluzive të shefit të shtetit apo Presidentit , që të kontrollojë aktivitetin legjislativ të Parlamentit përmes firmosjes apo dekretit të tij, të përdorimit të vetos, me të drejtë suspensive ndaj ligjeve dhe të drejtën e kthimit të ligjeve në Parlament për rishqyrtim.

Në këtë lloj të sistemit qeverisës, shefi i shtetit nuk i përgjigjet parlamentit por trupit elektorale (qytetarëve) i cili e ka zgjedhur. Me fjalë të tjera karakteristike e sistemit Presidencial është koncentrimi dhe ushtrimi i pushtetit ekzekutiv nga ana e tij. Formën më të modifikuar të sistemit presidencial e kanë SHBA-të që nga viti 1787, me disa modifikime të vogla, e që funksionon edhe sot e kësaj dite.

Në botën jashtë-evropiane, sipas traditës, në shumicën e shteteve ekziston sistemi presidencial në variante të ndryshme. Pra Sistemi më i vjetër dhe më tipik është, kuptohet, sistemi presidencial i SHBA-ve, i cili njëherazi ka shërbyer edhe si shembull për shtetet e Amerikës Latine dhe në Karaibe.⁴³

Sistemi i përzier Parlamentar-Presidencial (Francë)

⁴³ Ernest Petriç, Politika e Jashtme, 2012, fq. 337

Ky lloj sistemi paraqet një formë hibride të organizimit dhe të ushtrimit të pushtetit. Jo rrallëherë ky lloj sistemi quhet sistem semipresidencial apo gjysmëpresidencial. Ky sistem shquhet për nga kombinimi i parimeve dhe të rregullave të sistemit parlamentar dhe atij presidencial. Pra, me fjalë të tjera, varësisht nga vlerësimet se a ka “huazuar” më tepër parime të njërit apo të tjetrit sistem. Për sa i përket nocionit apo përmbajtjes në lidhje me atë se çfarë me të vërtet nënkuptohet me termin “sistem semipresidencial”, janë dhënë mendime të përafërta nga politologë-shkencëtarë të ndryshëm, në veçanti duke analizuar sistemin politik në Francë, i cili është krijuar në periudhën midis viteve 1958 dhe 1962.

Sistemi politik konsiderohet si semipresidencial nëse kushtetuta, me të cilën është krijuar, përmban këto tri elemente:

- Presidenti i republikës është i zgjedhur me anë të zgjedhjeve të përgjithshme;
- Posedon kompetenca mjaft të mëdha;
- Përballë vetës ka kryeministrin dhe ministrat të cilët kanë kompetenca ekzekutive dhe shtetërore dhe të cilët mund të mbesin në detyrë, përderisa kësaj nuk i kundërvihet parlamenti.⁴⁴

Presidenti është kreu i shtetit dhe përfaqëson unitetin e popullit të Republikës së Kosovës.

⁴⁴ Maurice Duverger, Qeverisja parlamentare apo presidenciale (titulli i origjinalit Parliametarism versus Presidentialism, 1998, fq. 135

President i Republikës së Kosovës mund të zgjidhet çdo shtetas i Republikës së Kosovës, i cili e ka mbushur moshën tridhjetë e pesë (35) vjeçare. Presidenti i Republikës së Kosovës zgjidhet nga Kuvendi, me votim të fshehtë. Zgjedhja e Presidentit të Republikës së Kosovës duhet të bëhet jo më vonë se tridhjetë (30) ditë para përfundimit të mandatit të Presidentit aktual. Zgjedhja e Presidentit bëhet me dy të tretat (2/3) e votave të të gjithë deputetëve të Kuvendit. Presidenti i Republikës së Kosovës fillon mandatin pasi të ketë dhënë betimin para Kuvendit të Kosovës. Teksti i betimit rregullohet me ligjin. Mandati i Presidentit është pesë (5) vjet.

Pas përfundimit të mandatit të parë, Presidenti mund të rizgjidhet vetëm edhe një herë. Presidenti nuk mund të ushtrojë asnjë funksion tjetër publik. Pas zgjedhjes, Presidenti nuk mund të ushtrojë asnjë funksion në parti politike.⁴⁵

Më 10 shkurt 2006, Fatmir Sejdiu u zgjodh Presidenti i Republikës së Kosovës me dy të tretat e votave të deputetëve të Kuvendit të Kosovës. I njëjti këtë mandat e mbajti edhe me rastin e shpalljes së pavarësisë së vendit me 17 Shkurt 2008 duke e vazhduar deri me 27 shtator 2010, me që rast ai dha dorëheqje nga posti i Presidentit të Republikës së Kosovës, pasi që Gjykata Kushtetuese e Republikës së Kosovës, e quajti jo kushtetues mbajtjen e postit të tij si President i vendit.

⁴⁵ Arsim Bajrami, Parlamentarizmi (aspektet krahasuese), 2010, fq. 406

Nga data 28 shtator 2010 deri më 22 shkurt 2011, kryetari i Kuvendit të Republikës së Kosovës, dr. Jakup Krasniqi kreu funksionin e Ushtruesit të Detyrës së Presidentit të Republikës.

Pas kësaj, President i ardhshëm zgjedhet Z. Behgjet Pacolli, ndërsa Gjykata Kushtetuese e Kosovës nxori vendimin dhe e quajti jo-kushtetues vendimin për zgjedhjen e z.Behgjet Pacolli në detyrën e Presidentit. Më 30 mars 2011, kjo gjykatë publikoi vendimin e marrë më 28 mars, sipas të cilit, "Vendimi i Kuvendit të Republikës së Kosovës Nr. 04-V-04, lidhur me zgjedhjen e Presidentit të Republikës së Kosovës, më 22 shkurt 2011, është jokushtetues".

Kryetari i Kuvendit të Republikës së Kosovës, dr. Jakup Krasniqi kreu funksionin e Ushtruesit të Detyrës së Presidentit të Republikës nga 1 prill deri më 7 prill 2011, kur Presidente e Republikës së Kosovës u zgjodh zonja Atifete Jahjaga.⁴⁶

Deri te zgjedhja e Presidentes së Republikës së Kosovës zonjës Atifete Jahjaga, kishte ardhur pas një ngërçi politik ndërmjet liderëve kryesor politik në vend. Ky ngërç politik erdhi si pasojë e mosmarrëveshjeve të shumta nga partitë kryesore në vend për pozitën e Presidentit të vendit.

Kryetari i PDK-së, Hashim Thaçi, ai i LDK-së, Isa Mustafa, kreu i AKR-së, Behgjet Pacolli, dhe ambasadori amerikan në Prishtinë, Christopher Dell, mbajtën një konferencë për media me 6 Prill 2011, me ç'rast njoftuan për marrëveshjen e arritur lidhur me tejkalimin krizës së shkaktuar me

⁴⁶ <http://www.president-ksgov.net/page=1,109>

zgjedhjen jo kushtetuese të presidentit të vendit më 22 shkurt 2011.

Pse në fakt do të duhej të ndodhte kjo? A është e domosdoshme dhe e nevojshme që elektorati Kosovar të vihet para një akti të tillë?!

Në të vërtetë, një gjë e tillë nuk do të duhej të ndodhte, jo vetëm se është shkelur Kushtetuta e vendit, ngase tanimë Gjykata Kushtetuese e Republikës së Kosovës e ka dhënë opinionin e saj në lidhje me zgjedhjen Presidenti i vendit për Znj. Atifete Jahjaga, por ka shumë arsye tjera politike e diplomatike, se nuk do të duhej të vinte deri te një kolaps i tillë politik dhe paraqitja e nevojës “për ndihmë” nga një Ambasador Amerikan në Republikën e Kosovës.

Zgjedhjet e fundit u mbajtën më 8 qershor 2014 me këtë rezultat: Partia Demokratike e Kosovës (PDK) me aleatë fitoi 37 ulëse, Lidhja Demokratike e Kosovës (LDK) 30, Lëvizja Vetëvendosje (LVV) 16, AAK 11 Srpska Lista 9, Nisma 6 dhe partitë e tjera 11 ulëse.⁴⁷

Zgjedhja e fundit e Presidentit të Republikës së Kosovës, më saktësisht e Z. Thaçi në krye të Shtetit, është bërë në mungesë të partive opozitare në kuvend, të cilat janë larguar nga aty pasi kanë hedhur gaz lotsjellës. Z. Thaçi është Presidenti i Katërt i Republikës së Kosovës, prej se Kosova është shpallur e

⁴⁷ ^ "Rezultatet 2014," n. 03.02.2015

pavarur, kurse i pesti në historinë e Kosovës. Para tij, pozitën e Presidentit e kanë mbajtur, Ibrahim Rugova, Fatmir Sejdiu, Behgjet Pacolli dhe në fund Atifete Jahjaga.⁴⁸⁴⁹

Kosova aktualisht është duke kaluar nëpër një krizë të thellë institucionale dhe politike. Mospajtimet pozitë-opozitë, kryesisht në çështjet për themelimin e asociacionit të Komunave me shumicë serbe si dhe për demarkacionin e kufirit me Malin e Zi, ka quar në ndarje të thellë të dy taborëve politike në vend.

Po që se i shikojmë me vëmendje kompetencat e Presidentit, mund të vijmë në përfundim se Presidentit të vendit, Kushtetuta e Republikës së Kosovës i garanton mjaft kompetenca.⁵⁰ Andaj edhe pse Kosova konsiderohet republikë parlamentare, shikuar realisht, ka mjaft elemente të fuqishme se sistemi i saj rregullues shtetëror po lëviz drejt një sistemi semipresidencial. Po që se arrihet një konsensus politik dhe ndryshohet neni 86 i kushtetutës së republikës së Kosovës, atëherë me kompetencat që kushtetuta e vendit i jep, sistemi shtetëror i vendit lëviz drejt një sistemi të përzier ose semipresidencial.

Në vazhdim përmendi disa kompetenca të Presidentit të vendit me sa vijon:

⁴⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=dORu9yCTFso>

⁴⁹ <http://www.shqiptari.eu/live-hashim-thaci-zgjidhet-president-video/>

⁵⁰ Kushtetuta e Republikës së Kosovës, fq. 32, Kapitulli V (Presidenti i Republikës së Kosovës), Neni 84 (Statusi i Presidentit).

(1) përfaqëson Republikën e Kosovës brenda dhe jashtë; (2) garanton funksionimin kushtetues të institucioneve të përcaktuara me këtë Kushtetutë; (3) shpall zgjedhjet për Kuvendin e Kosovës dhe thërret mbledhjen e parë të tij; (4) nxjerr dekrete në pajtim me këtë Kushtetutë; (5) shpall ligjet e miratuara nga Kuvendi i Republikës së Kosovës; (6) ka të drejtën e kthimit për rishqyrtim të ligjeve të miratuara, nëse konsideron se janë të dëmshme për interesat legjitime të Republikës së Kosovës ose të një a më shumë komuniteteve të saj. Të drejtën e rikthimit të një ligji mund ta shfrytëzojë vetëm një herë; (7) nënshkruan marrëveshjet ndërkombëtare në pajtim me këtë Kushtetutë; (8) propozon amendamente për këtë Kushtetutë; (9) mund të referojë çështje kushtetuese në Gjykatën Kushtetuese; (10) udhëheq politikën e jashtme të vendit; (11) pranon letrat kredenciale të shefave të misionëve diplomatike të akredituar në Republikën e Kosovës; (12) është Komandant Suprem i Forcave të sigurisë së Kosovës; (13) udhëheq Këshillin Konsultativ për Komunitete; (14) cakton mandatarin për formimin e Qeverisë, pas propozimit të partisë politike ose të koalicionit, që përbën shumicën e Kuvendit; - 32 - (15) emëron dhe shkarkon Kryetarin e Gjykatës Supreme të Kosovës me propozimin e Këshillit Gjyqësor të Kosovës; (16) emëron dhe shkarkon gjyqtarët e Republikës së Kosovës me propozimin e Këshillit Gjyqësor të Kosovës; (17) emëron dhe shkarkon Kryeprokurorin e Shtetit të Republikës së Kosovës, me propozimin e Këshillit Prokurorial të Kosovës; (18) emëron dhe shkarkon prokurorët e Republikës së Kosovës, me propozimin të Këshillit Prokurorial të Kosovës; (19) emëron gjyqtarët për Gjykatën Kushtetuese, me propozimin e Kuvendit; (20) emëron Komandantin e Forcave të Sigurisë të Kosovës, pas rekomandimit të Kryeministrit; (21) së bashku me Kryeministrin, emëron Drejtorin, Zëvendësdrejtorin dhe Inspektorin e Përgjithshëm të Agjencisë së Kosovës për Inteligjencë; (22) vendos për shpalljen e Gjendjes së Jashtëzakonshme, në konsultim me Kryeministrin; (23) mund të

kërkojë mbledhje të Këshillit të Sigurisë të Kosovës dhe i kryeson ato në kohën e Gjendjes së Jashtëzakonshme; (24) vendos për formimin e misionëve diplomatike e konsullore të Republikës së Kosovës, në bazë të konsultimit me Kryeministrin; (25) emëron dhe shkarkon shefat e misionëve diplomatike të Republikës së Kosovës, me propozimin e Qeverisë; (26) emëron Kryetarin e Komisionit Qendror të Zgjedhjeve; (27) emëron Guvernatorin e Bankës Qendrore të Republikës së Kosovës i cili shërben edhe si Drejtor Menaxhues dhe emëron anëtarët e tjerë të Bordit të Bankës; (28) jep medalje, mirënjohje dhe çmime, në pajtim me ligjin; (29) shpall falje individuale, në pajtim me ligjin; (30) së paku një herë në vit i drejtohet Kuvendit të Kosovës përkitazi me fushëveprimtarinë e tij/saj.⁵¹

Pika një, dhjetë, njëmbëdhjetë, pika dymbëdhjetë, njëzetekatër, etj. tregojnë qartë se kompetencat e Presidentit të Republikës së Kosovës janë mjaft të fuqishme dhe me ndikim të madh, përveç tjerash edhe në politikën e jashtme. Kreu i shtetit është Presidenti i Republikës, i cili përfaqëson unitetin kombëtar, drejtimin e politikës së jashtme dhe atë të kryekomandantit të Forcave të Sigurisë. Presidenti zgjidhet nga Kuvendi i Republikës me 2/3 e votave; vetëm shumica e votave është e nevojshme pas dy raundeve të dështuara. Nëse brenda tri tentimeve Kuvendi nuk arrin të zgjedhë Presidentin e ri, shpallen zgjedhje të reja brenda 45 ditësh. Në bazë të këtyre kompetencave të pozitës së Presidentit që i “dhuron” kushtetuta e republikës së vendit, mund të nxjerrim këto përfundime; Pra çështja të cilën e kam shtjelluar dhe studiuar

⁵¹ Kushtetuta e Republikës së Kosovës, fq. 31, Kapitulli V (Presidenti i Republikës së Kosovës), Neni 84 (Kompetencat e Presidentit).

ishte nëse rrethanat politike, sociale dhe ekonomike, bazuar edhe në përvojat e deritanishme dhe në krahasim me shtetet tjera, janë krijuar për të zgjedhur një president me votim të drejtpërdrejtë nga trupi elektorale dhe cili është ndikimi i Presidentit të vendit në politikën e jashtme.

Bazuar në rezultatin e analizave, të realizuara sipas metodave të paraqitura më lartë, si dhe bazuar në mënyrë të veçantë në rezultatet e krahasimit me metodat qeverisë të shteteve tjera (si SHBA, Anglia, Franca), arrijmë në përfundimin se:

Në rastin e Kosovës si një vend me sistem parlamentar, si dhe në respektim të Kushtetutës së Republikës së Kosovës, Presidenti zgjedhet nga Kuvendi, mirëpo rrethanat aktuale politike, sociale dhe ekonomike në vend, favorizojnë zgjedhjen e Presidentit të Republikës drejtpërdrejt nga votat e trupit elektorale (qytetarëve me të drejtë vote). Edhe pse me këtë qasje kompetencat e Presidentit do të rriteshin, njëherazi sistemi shtetëror në vend me një President të fuqishëm, me kompetenca që i “dhuron” Kushtetuta e Republikës së Kosovës dhe me një votim të drejtpërdrejtë nga populli, nuk do të lejonte asnjë “interferim” apo edhe ndonjë “trysni” eventuale nga jashtë (jashtë Republikës së Kosovës) siç edhe kishim rastin në Kosovë. Zgjedhja e Presidentit të Republikës drejtpërdrejt nga votat e trupit elektorale (qytetarëve me të drejtë vote) po ashtu ka për qëllim të evitimit të çfarëdo konkurrence në lidhshmëri (që mund t’i paraprinte ndonjë ‘ngërçi’ eventual qeverisë), është shumë e rëndësishme që të ketë ndarje të qarta të kompetencave dhe kontroll ndër-institucional (në kuptimin e ndarjes së pushteteve). Dhe si përfundim, zgjedhja e presidentit drejtpërdrejt nga populli, si përfaqësues i unitetit të popullit, te

jetë, para së gjithash, një mundësi për rend dhe funksionim sa me të mirë institucional e shtetëror.

Literatura:

Zejnullah Gruda, E Drejta Ndërkombëtare Publike, 2009

Ernest Petriç, Politika e Jashtme, 2012

Sokoli, Lekë, Metodatat e kërkimit, 2011

Huntington, P. Samuel. Përplasja e qytetërimeve dhe ribërja e rendit botëror. Përkth. Xhevat Lloshi. Logos-A: Shkup, 2004.

Zejnullah Gruda, Mbrojtja ndërkombëtare e të drejtave të njeriut, 2001

Arsim Bajrami, Parlamentarizmi (aspektet krahasuese), 2010

Glen Tinder, Mendimi politikë, Tiranë, 1996

Judah, Tim, Kosovo: what everyone needs to know (Oxford University Press), New York, 2008

Maurice Duverger, Qeverisja parlamentare apo presidenciale (titulli i origjinalit Parliamentarism versus Presidentialism, 1998

Independent International Commission on Kosovo: conflict, international response, lessons learned. New York, New York, USA: Oxford University Press, 2000

Kushtetuta e Republikës së Kosovës

Burime nga interneti:

Kushtetuta e Republikës së Kosovës. 15 qershor 2008 – data e hyrjes në fuqi, www.kushtetutakosoves.net

Kushtetuta e Shteteve të Bashkuara të Amerikës, <http://www.usconstitution.net/const.html>

<http://www.president-ksgov.net/page=1,109>

Biography, Rugova Na Mungon

Kush ishte Dr.Ibrahim Rugova?, (2 dhjetor 2014), Telegrafi.com

"Rezultatet 2014," n. 03.02.2015

<https://www.youtube.com/watch?v=dORu9yCTFso>

<http://www.shqiptari.eu/live-hashim-thaci-zgjidhet-president-video/>

SUPREMACIA E VENDIMEVE TË GJEDNJ– SË DHE ZBATIMI I TYRE NË TË DREJTËN E BRENDSHME TË SHTETEVE PALË

Msc. Iur. Anton Lulgjuraj

Abstrakt

Mbarimi i luftës së dytë botërore, solli ndryshime rrënjësore në sferën e të drejtës. Evropa e gjendur në mes shkatërrimit absolut të shkaktuar nga lufta, gjeneroi rendin e ri juridik ku gurëthemeli potencoi mbrojtjen e të drejtave dhe lirive themelore të njeriut. Ky është dimension i ri i të drejtës ndërkombëtare. Fillimi i gjysmës së dytë të shekullit të XX, krijoi instrumentet e para juridiko – ndërkombëtare për mbrojtjen e këtyre të drejtave. Ishte e vetmja zgjidhje që popujt dhe kombet e ndryshme të Evropës dhe më gjërë të fillojnë një mardhënie të re ndërmjet tyre dhe të garantonin një paqë më të mirë për brezat pasardhës.

Krijimi i Organizatës së Kombeve të Bashkuara i parapriu gjithë gamës së gjërë të organizatave ndërkombëtare dhe instrumentave juridiko – ndërkombëtar pas luftës së dytë botërore. Ndërsa, katër vite më vonë, do të themelohej organizata panevropiane që sot ka nën juridiksionin e saj mbi 820 milion banor e që quhet Këshilli i Evropës. Kjo është ndër organizatat ndërkombëtare më të sofistikuara për mbrojtjen e të drejtave të njeriut nëpërmjet Konventës Evropiane për të Drejtat dhe Liritë themelore të Njeriut (në vazhdim KEDNJ) dhe Gjykatës Evropiane të të Drejtave të Njeriut (në vazhdim GJEDNJ) ato mbrojnë dinjitetin, të drejtat dhe vlerat më të larta njerëzore.

Konventa Evropiane e të Drejtave të Njeriut është instrumenti më i sofistikuar ndërkombëtarë për mbrojtjen e të drejtave dhe lirive themelore. Zbatimi i KEDNJ – së garantohet nga GJEDNJ. Ndërsa si mjet për mbikqyrjen e zbatimit të vendimit të Gjykatës është Komiteti i Ministrave i Këshillit të Evropës. Por pyetjet që natyrshëm do të shtrohen janë: Sa efikas është ky instrument në garantimin e të drejtave dhe lirive themelore të njeriut? Sa të zbatueshme janë vendimet e GJEDNJ – së në raport me shtetet palë të KEDNJ – së?

Vendimet e GJEDNJ – së kanë sjellë revolucion drastik në legjislacionet e shteteve palë të Konventës. KEDNJ fitoi një famë globale për mbrojtjen e të drejtave të njeriut dhe lirive themelore të tij. E parë si e tillë, Këshilli i Evropës vendosi si kusht, që nëse një shtet dëshiron që të anëtarësohet në të, së parit duhet të aderojë në Konventën Evropiane të të Drejtave të Njeriut. Arsyetimi i vendimeve ka shkuar përtej imagjinatës së çdo shteti që është palë në Konventë. Deklarata Universale e të Drejtave të Njeriut (DUDNJ), është akti juridik fundamental që u parapriu të gjitha legjislacioneve të shteteve perëndimore pas luftës së dytë botërore. DUDNJ u mishërua thellë në KEDNJ. Sot, shumë nene të DUDNJ – së janë identike me nenet e KEDNJ – së. Ndërsa Konventa është mishëruar thellë në Kushtetutat e shteteve demokratike që janë palë në Këshillin e Evropës.

Hyrje

Të drejtat e njeriut janë pjesë përbërëse e gurëthemelit të çdo shteti demokratik. Ato janë të pandashme dhe të patjetërsueshme. Kthesa më e madhe e njerëzimit, për të ngritur në vendin e merituar të drejtat e njeriut, është mbarimi i luftës së dytë botërore, gjegjësisht themelimi i Organizatës së Kombeve të Bashkuara. Deklarata Universale e të Drejtave të Njeriut është burimi i parë që u mor për bazë nga të gjitha shtetet demokratike në mbarë botën si burim i hartimit të

legjislacioneve të ndryshme për të drejtat e njeriut.⁵² Ajo ishte edhe stimuluese e hartimit të KEDNJ – së.

Përqëndrimi kryesor do jetë tek raporti i zbatimit të vendimeve të GJEDNJ – së, si vendime të së drejtës ndërkombëtare, në të drejtën e brendshme të shteteve palë të KEDNJ – së. Me vullnetin e disa shteteve të Evropës u krijua Këshilli i Evropës (KE).⁵³ KE – ja hartoi Konventën. Kjo e fundit u bë e detyrueshme për shtetet palë. Vendimet e saj u bënë vendimet më të sofistikuara të së drejtës ndërkombëtare, gjegjësisht të së drejtës ndërkombëtare rajonale. Konventa përbën instrumentin e parë juridik në nivel Evropian që pas Luftë së II botërore sanksionoi të drejtat dhe liritë themelore të njeriut.

Qëllimi i këtij punimi është ndërgjegjësimi për t'i kuptuar dhe analizuar të drejtat dhe liritë themelore të kuadrin e Konventës Evropiane për të Drejtat dhe Liritë themelore të njeriut, si të drejta që pëbëjnë bazamentin substancial të shoqërive demokratike. Këndvështrimi ynë fokusohet vetëm në raportin e të drejtës ndërkombëtare dhe të drejtës së brendshme, duke parë zbatimin e drejtpërdrejtë të vendimeve të Gjykatës Evropiane të të drejtave të Njeriut në shtetet që janë palë në Konventën Evropiane të të Drejtave të Njeriut. Supremaci e vendimeve të GJEDNJ – së nënkupton që vendimet që jep Gjykata e Strazburgut janë vendime të formës së prerë dhe nuk mund të ankimohet mbi to. Ato duhet të zbatohen drejtpërsëdrejti dhe pa vonesa.

⁵² Gruda, Z. (2001). Mbrojtja ndërkombëtare e të drejtave të njeriut – I. fq: 35 – 41.

⁵³ Këshilli i Evropës u krijua nga Traktati i Londrës që u nënshkrua në St. Jame's Palace në Londër më 05. maj 1949.

ZHVILLIM

Si instrument juridik ndërkombëtar – rajonal, Konventa është implementuar mjaft mirë në Kushtetutat e shteteve anëtare të Këshillit të Evropës dhe sistemin e brendshëm të tyre. Në rast të kundërt, shtetet që kanë nënshkruar Konventën dhe Protokollet e saj do të përballeshin me vendimet e Gjykatës të cilat arrijnë në shifra aq të mëdha sa që mund të trondisin edhe vetë buxhetin e shtetit.

Argumenti më i fortë i implementimit të Konventës Evropiane të të Drejtave të Njeriut është se shtetet e Këshillit të Evropës që e kanë ratifikuar dhe nënshkruar Konventën, pranojnë se ekziston një paketë normash dhe rregullash që ndikon mbi ta me forcë juridike.⁵⁴ Atëherë mund të shtrohet pyetja: si mund ta dimë që shtetet besojnë se Konventa Evropiane (kjo paketë normash) ushtron mbi ta fuqinë e ligjit? Cila është dëshmia për ekzistencën e kësaj “natyre ligjore”?

1. Konventa përdoret në mënyrë të përditshme nga Ministria e Drejtësisë, Gjykatat dhe organet e tjera shtetërore të shteteve palë të Konventës;

2. Tejet i rëndësishëm është fakti që shtetet, së paku subjektet me më shumë peshë në kontinentin evropian, siç janë: Gjermania, Franca, Britania e Madhe, Spanja, pse jo edhe Rusia që e ka nënshkruar Konventën, nuk deklarojnë se qëndrojmë mbi këtë Konventë ose se kjo Konventë nuk është e detyrueshme për ta;

⁵⁴ Dixon, M. (2009). E drejta...vep. e cit. fq: 38 – 41.

3. Dëshmia tjetër është se normat juridike të Konventës zbatohen rregullisht dhe janë referencë e pashmangshme në vendimet e gjykatave të shteteve palë të Konventës;

4. Gjykata Evropiane me interpretimin e Konventës ka shërbyer si mjet paqësor për zgjidhjen e konflikteve ndërmjet shteteve të cilat kanë ngritur çështjet në bazë të nenit 33 të Konventës Evropiane etj.

5. Vendimet e GJEDNJ – së, janë vendime supreme, sepse çdo shtet anëtar i Këshillit të Evropës u është nënshtruar dhe ka qenë i detyruar që t'i respektojë.

Mekanizmi për zbatimin e vendimeve të Gjykatës Evropiane të të Drejtave të Njeriut është i përqëndruar në Komitetin e Ministrave të Këshillit të Evropës. Palët të cilat janë të përfshira në procesin e gjykimit, marrin përsipër respektimin dhe përmbushjen e detyrimeve që u përcakton Gjykata në vendimin e saj. Nëse Komiteti i Ministrave gjenë pengesa në interpretimin e vendimit të Gjykatës, me 2 / 3 e anëtarëve të vet, mund t'ja dërgojë çështjen për sqarim përsëri Gjykatës. Në rast se një palë e Konventës, refuzon zbatimin e vendimit të Gjykatës, Komiteti i Ministrave pasi që i dërgon një vendim formal asaj pale, mund t'ja referojë Gjykatës problemin e cila pastaj ia kthen çështjen përsëri Komitetit të Ministrave të Këshillit të Evropës për masat që duhet të ndërmerren ndaj asaj pale.⁵⁵

Ekzekutimi i vendimeve të GJEDNJ – së, është i një rëndësie thelbësore sepse rritë besueshmërinë dhe efektivitetin e sistemit të Konventës dhe zvogëlon ngarkesën e Gjykatës, por edhe për pasojat që sjellë në dy drejtime kryesore. 1. Në

⁵⁵ Shih nenin 46 të Konventës Evropiane të të Drejtave të Njeriut. (1950).

aspektin individual dhe 2. Në aspektin e drejtimit shtetëror. Le ti shtjellojmë se çfarë do të thotë:

1. Në aspektin individual: përmirësohet pozita juridike e individit i cili ka një vendim të formës së prerë në favor dhe pret edhe kompensimin real nga dëmi që i është bërë nga shkelja e Konventës nga autoritetet shtetërore. Pra, synimi i individit është *restitutio in integrum*⁵⁶ përmes pagesës efektive të shpërblimit të drejtë të parashikuar në nenin 41 të Konventës. Në rast se pasojat nuk mund të kompensohen, atëherë Komiteti i Ministrave të Këshillit të Evropës siguron që autoritetet shtetërore të marrin masa të tjera individuale për kërkuuesin, të cilat variojnë nga hapja e procedurës gjyqësore deri tek fshirja e dënimit nga aktet e gjëndjes gjyqësore.⁵⁷

2. Në aspektin e drejtimit shtetëror: kanë të bëjnë me riparimin e dëmeve të shkaktuara nga shkelja e ndonjërës nga të drejtat që parashikon Konventa. Gjithashtu, parashikohen masat që shteti duhet të ndër marrë me qëllim që raste të tilla të shkeljeve mos të përsëritën në të ardhmen.⁵⁸

Ekzistojnë dy mënyra për zbatimin e të drejtës ndërkombëtare në sistemin e brendshëm. Mënyra e parë: ka të bëjë me zbatimin e drejtpërdrejtë të normave të së drejtës

⁵⁶ Restitutio in integrum – kthimi në gjendjen e mëparshme.

⁵⁷ Paja, V. (2013). Ekzekutimi i vendimeve të Gjykatës Evropiane të të Drejtave të Njeriut që lidhen me procedimet penale: Vështrim krahasues mbi rihapjen e procesit penal në nivel kombëtar. Revista Shqiptare për Studime Ligjore. Vol. 5. fq: 56 – 58.

⁵⁸ Ibid.

ndërkombëtare në të drejtën e brendshme. Kjo do të thotë që këto norma të inkorporohen ose të shndërrohen automatikisht në norma të së drejtës së brendshme, pa pasur nevojë për nxjerrjen e ndonjë akti ligjor për miratimin e tyre. Shembull konkret është Konventa Evropiane e të Drejtave të Njeriut e cila zbatohet nga shtetet palë, pa patur nevojë që të miratohet me akt ligjor. Mënyra e dytë për zbatimin e normave të së drejtës ndërkombëtare në të drejtën e brendshme është inkorporimi nëpërmjet legjislativit të normave të së drejtës ndërkombëtare. Kjo do të thotë që këto norma bëhen të zbatueshme, vetëm pasi miratohen me ligj të veçantë nga organet ligjvënëse. Miratimi me akt të veçantë juridik behet nëpërmjet përfshirjes së normave të së drejtës ndërkombëtare në të drejtën e brendshme ose kur organi ligjvënës me akt të veçantë barazon normat e të drejtës ndërkombëtare me normat e të drejtës së brendshme pa i ndryshuar ato ose pa i riformuluar.⁵⁹

Në këtë mënyrë, duke qenë Konventa Evropiane e të Drejtave të Njeriut një traktat ndërkombëtar – rajonal, ajo përfshihet në të drejtën e brendshme pa patur nevojë nxjerrjen e ndonjë akti ligjor të veçantë për të inkorporuar tërësinë e dispozitave të saj në legjislacionin e brendshëm. Vet Këshilli i Evropës kur e miratoi KEDNJ – në, kishte për qëllim që të siguronte njohjen dhe zbatimin fundamental dhe efektiv të të drejtave të shpallura në Deklaratën Universale⁶⁰ të të Drejtave të Njeriut.⁶¹

⁵⁹ Daci, J. (2011). Të drejtat e njeriut. fq: 75 – 76.

⁶⁰ Gruda, Z. (2001). Mbrojtja ndërkombëtare e të drejtave të njeriut – II. fq: 20 – 26.

⁶¹ Daci, J. (2011). Të drejtat e njeriut. fq: 88.

Për të patur një sistem juridik efikas dhe koherent nevojitet të garantohet uniteti i normave ndërkombëtare. Shtetet anëtare të Këshillit të Evropës e kanë spikatur këtë fakt. Për të bërë një gjë të tillë konkrete dhe të prekshme, vendosën hartimin e Konventës Evropiane. Rrjedhimisht ranë dakord që pjesë të sovranitetit të tyre juridik t'ja delegojnë GJEDNJ – së. Një tjetër argument për raportin e epërsisë së të drejtës ndërkombëtare (vendimet e GJEDNJ – së) është fakti që as zbatimi i tyre përfundimtar dhe as procedurat për zbatimin e tyre, nuk përcaktohen dhe nuk i nënshtrohen të drejtës së ndonjë shteti që është palë në Konventë. Sepse në momentin që një shtet ka nënshkruar Konventën, atëherë domosdoshmërisht është i ndërgjegjshëm që ipso jure dhe ipso facto të respektojë çdo vendim të institucionit ndërkombëtar që në rastin tonë është GJEDNJ.

Përfundim

Një pyetje që mund të shtrohej, në bazë të këtij punimi është: a krijoi Këshilli i Evropës dhe Konventa Evropiane një të drejtë ndërkombëtare rajonale? Ja disa arsye në përgjigje të pyetjes:

1. Shtetet anëtare pranuan supremacinë e Konventës Evropiane dhe vendimeve të Gjykatës së Strazburgut, duke iu nënshtuar juridiksionit të saj;

2. Fakti që çdo shtet i Evropës (përfshirë Kosovën e cila është në fazat e fundit të miratimit të Konventës për arsyet të cilat janë të njohura), e ka nënshkruar Konventën,

tregon që e drejta ndërkombëtare është mbi të drejtën e brendshme në raportin hierarkik;

3. Konventa Evropiane është shndërruar në Ligj Superior të të gjitha shteteve të Këshillit të Evropës (Lex Superior Europea);

4. Vendimet e Gjykatës Evropiane të të Drejtave të Njeriut përbëjnë kulminacionin e interpretimit evolutiv të zhvillimit të shoqërisë bashkëkohore nën dritën e parimeve dhe vlerave universale të të drejtave të njeriut;

5. Konventa Evropiane dhe vendimet e Gjykatës së Strazburgut merren si shembull i respektimit të lirive themelore dhe të drejtave të njeriut në të gjithë botën;

6. Shtetet me influencën më të madhe në Evropë dhe ndër më të mëdhat në botë, janë nënshtruar përballë juridiksionit të GJEDNJ – së. Kjo përbën epërsinë supreme ndaj çdo shteti që e ka nënshkruar Konventën e që janë 47 deri tani;

7. Shtrirja gjeografike e zbatimit të Konventës dhe vendimeve të Gjykatës përbën atë që mund të përmbliidhet si e drejtë ndërkombëtare rajonale;

8. Normat e Konventës dhe jurisprudenca e Gjykatës është referencë e përditshme në Gjykatat e ulëta deri në ato më të larta të shteteve anëtare të Këshillit të Evropës.

Këto pika që i përmendëm më lartë, vërtetojnë që e drejta ndërkombëtare është e drejtë dhe si e tillë ajo duhet të respektohet.⁶² Rrjedhimisht, mungesa e saj do të ishte faktor

⁶² Andrassy, J. (1978). Medjunarodno pravo. fq: 2.

destabiliteti dhe konflikti të vazhdueshëm ndërmjet popujve. E tillë është edhe Konventa Evropiane (e drejta ndërkombëtare rajonale) që aktualisht konsiderohet faktori më përbashkues dhe më afrues i unifikimit të legjislacionit mbarë evropian. Roli i Konventës, e ka kthyer Këshillin e Evropës në motorin kryesor të promovimit të të drejtave të njeriut në Evropë. Jurisprudenca e Gjykatës së Strazburgut është gurëthemeli i parë i unifikimit të ligjeve në të gjitha shtetet e Evropës, sepse të gjitha ligjet më të larta të shteteve anëtare të Konventës, duhet të jenë në përputhje me standardin minimal që garanton KEDNJ.

BIBLOGRAFIA

Andrassy, J. (1978). Medjunarodno pravo. Zagreb: RIJEČKA TISKARA.

Daci, J. (2011). Të drejtat e njeriut. Tiranë: JULVIN II.

Dixon, M. (2009). E drejta ndërkombëtare. Tiranë: AIIS.

Gomien, D. (2005). Udhëzues i shkurtër i Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut. Tiranë: GENT GRAFIK.

Graig, P. & De Burca, G. (2013). E drejta e Bashkimit Evropian - I. Tiranë. AIIS.

Gruda, Z. (2001). Mbrojtja ndërkombëtare e të drejtave të njeriut – I. Prishtinë: RILINDJA.

Gruda, Z. (2001). Mbrojtja ndërkombëtare e të drejtave të njeriut – II. Prishtinë: RILINDJA.

- Gruda, Z. (2013). E drejta ndërkombëtare publike. Prishtinë: CIP.
- Janis, M. & Kay, R. & Bradley, A. (2002). E drejta evropiane e të drejtave të njeriut. Prishtinë: KOHA.
- Këshilli i Evropës. (2011). Të drejtat dhe liritë në praktikë. Strazburg.
- Kisafi, K. (2014). “E drejta ndërkombëtare dhe e drejta e brendshme në Kushtetutën e Republikës së Kosovës”, Academe, Vol. 3, fq: 33 – 49. Tiranë: ONUFRI.
- Martines, Th. (2011). E drejta kushtetuese. Tiranë: UET Press.
- Novicki, M. (2001). Gurët udhërrëfyes. Tiranë: ARS.
- Omari, L. & Anastasi, A. (2010). E drejta kushtetuese. Tiranë: ABC.
- Paja, V. (2013). Ekzekutimi i vendimeve të Gjykatës Evropiane të të Drejtave të Njeriut që lidhen me procedimet penale: Vështrim krahasues mbi rihapjen e procesit penal në nivel kombëtar. Revista Shqiptare për Studime Ligjore. Vol. 5. Tiranë.
- Phillips, A. & Rosas, A. (2000). Të drejtat universale të pakicave kombëtare. Gostivar: AID.
- Puto, A. (2010). E drejta ndërkombëtare publike. Tiranë: DUDAJ.
- Puto, E. (2008). E drejta kushtetuese e krahasuar. Tiranë: UFO Press.
- Rohmer, F. & Klebes, H. (2005). E drejta e Këshillit të Evropës. Tiranë: GENT – GRAFIK.

ZHVILLIMET POLITIKE NË MBRETËRINË SHQIPTARE DHE POLITIKA E SAJ E JASHTME (1928-1939)

Ridvan Emini

Abstrakti

Periudha e funksionimit të Mbretërisë Shqiptare që nga shpallja e saj e deri në pushtimin italian më 1939, paraqet edhe sot në debatin politik shqiptar, një moment i cili është pre i kontradiktave dhe kundërthënies. Me dekada të tëra, çdo gjë që i paraqitej lexuesit shqiptar në lidhje me këtë periudhë, paraqitej e stigmatizuar dhe e shtrembëruar skajshmërisht, sa ato burime shkencore sot duhet të perceptohen me dozë të madhe kujdesi.

Një pjesë e dilemave të sotme, shikuar nga këndvështrimi i tanishëm, drejtohet drejt legjitimitetit të Presidentit Ahmet Zogu, për t'u shpallë mbret. Gjithsesi, kjo është e pamundur të trajtohet, pa u afruar me rrethanat politike të kohës, në të cilat qarqe të caktuara shqiptare vlerësuan se me instalimin e sistemit monarkist, vendi do të gjej stabilizimin të munguar deri atëherë.

ZHVILLIMET E BRENDSHME POLITIKE

Epërsia e plotës politike që kishte krijuar Ahmet Zogu, solli rrethana të njëhomogjeniteti politik të plotë kur behët fjalë për jetën parlamentare në Mbretërinë Shqiptare. Zyrtarisht “Statuti Themeltar” lejonte aktivitetet e partive dhe organizatave politike. Por ishin një sërëçështjesh të ndryshme procedurale që ishin barrierë për formimin e tyre. Kjo shtyu oponentë të ndryshëm politik që të zhvillojnë jetë ilegale politike si në rastin e “Organizatës së fshehtë” e cila ishte nën kryesimin e Ali Shefqet Shkupit me degët e saj në Fier, Durrës, Korçë, Berat, Gjirokastrë dhe Vlorë. (Aleksić, 1970, p. 87)

Kur bëhet fjalë për zgjedhjet që mbaheshin rregullisht për Parlamentin Shqiptar, kandidatët i hynin procesit zgjedhor si të pavarur në aspektin partiak, kurse kushtet për të qenë pjesë e procesit elektoral ishin sërish të ndërlikuara. Në fakt, popullatës e cila votonte i ofrohej njëlistë e kandidatëve zyrtarë të Mbretit. Vetë kandidatët, për të qenë pjesë e listës duhet të paguanin 100 Franga Ari nëzyret administrative përkatëse. (Vickers, 2001, p. 198)

Parlamenti në kohën e Mbretërisë Shqiptare nuk përbëhej nga përfaqësues të partive politike. Nuk kishte asnjë parti parlamentare, madje as parti të vetme qeveritare. Zgjedhjet e gushtit 1928 për Asamblenë Kushtetuese dhe zgjedhjet parlamentare të gushtit 1932 u zhvilluan në kushtet e mungesës së plotë të partive politike. Mungesa e pluralizmit politik ishte sigurisht një faktor lehtësues në realizimin e synimeve politike të mbretit.

Sipas kësaj që u tha më lartë, fare lehtë mund të konkludohet që parlamenti ishte fiktiv. Megjithatë parlamenti i periudhës së Mbretërisë Shqiptare, kreu një punë legislative voluminoze

dhe të dobishme. Përveç ligjeve të shumta, u miratuan edhe Kodi Civil, Kodi Penal dhe Kodi Tregtar. Duhet thënë se pavarësisht nga fakti se procesi legjislativ ishte i varur nga mbreti, parlamenti nuk bënte një miratim thjesht formal, projektligjet e përgatitura nga Këshilli i Shtetit, studioheshin me kujdes dhe debat në komisionet parlamentare, të cilat bënin shumë ndryshime për t'i përmirësuar ligjet në aspektin e tyre teknik.

E drejta e votës, nuk mund të krahasohet shikuar nga këndvështrimi i sotëm. Të drejtë vote kishte çdo shqiptar i moshës mbi 21 vjet. Mirëpo votuesit nuk votonin drejtpërsëdrejti, në vend të kësaj çdo 20 votues zgjedhnin një person për të votuar për të gjithë. (Vickers, 2001, p. 199)

Gjatë kohës së Mbretërisë Shqiptare, për rrethana të ndryshme, kryesisht për shkak të politikave të reformave, mbreti ndërpriste mandatet e qeverive para skadimit zyrtar të mandatit. Asnjë qeveri nuk ka përfunduar mandatin e saj të plotë sipas ligjit. Në periudhën 1928-1939, vendi njohu gjithsejtëgjatë qeveri. Më karakteristike ishte qeveria e vitit 1935 e cila ishte nën udhëheqjen e Mehdi Frashërit, e cila erdhi si produkt i rrethanave që kishin ndodhur e që përshkallëzimin e arritën me Kryengritjen e Fierit.

Emigracioni shqiptar gjatë kohës së Mbretërisë Shqiptare, tanimë ishte tradicionalisht i fuqishëm, për shkak të rrethanave që kanë mbretëruar një kohë të gjatë dhe të cilat nuk kanë lejuar aktivitete të lira politike në atdhe. Në kohën kur u shpall Mbretëria Shqiptare, dhe sidomos në vitet e para të fillimit të saj, shumë organizata të reja po formoheshin, ndërsa të tjera,

ato më të vjetra, po konsolidoheshin për t'u përshtatur me situatën e re të krijuar.

Në mesin e emigracionit shqiptar, si në Evropë, ashtu edhe në SHBA, tani kishte filluar një çarje në mes të atyre që ishin të vendosur për një sistem republikan në Shqipëri në njërin anë, si dhe atyre që pajtoheshin me realitetin e krijuar, e që vinin duke u shtuar si rezultat i lajmeve që vinin nga Mbretëria Shqiptare, të cilat flisnin në përgjithësi për një qëndrueshmëri politike dhe reforma në disa fusha të jetës politike dhe shoqërore.

Në SHBA, organizata më e fuqishme "Vatra" po vuante nga debati i brendshëm i ashpër ndërmjet ithtarëve të dy sistemeve politike. Sikurse organizata, ashtu edhe vetë organi i saj botues "Dielli", përveç që ishte e ndarë në dysh sa i përket ideve, ajo kishte gjithashtu edhe dy seli, një në Boston, si dhe selinë tjetër në Detroit, Michigan (Grup Autorësh, 2011, p. 256). Organizata "Vatra", më nuk do të bashkohet asnjëherë gjatë kohës së Mbretërisë Shqiptare, për t'u mbledhur sërish së bashku vetëm pas okupimit italian.

Qëndrimi i Fan Nolit është vetvetiu mjaft ilustrues, ai si patriot, prioritet i të cilit ishte Shqipëria, kishte moderuar qëndrimet sa i përket pushtetit të Zogut dhe njihte stabilitetin e krijuar në atdhe. Ky qëndrim dinjitoz, ishte në përgjithësi sinjal për grupe të ndryshme në emigracion, që të rishikojnë qasjen e tyre. (Grup Autorësh, 2011, p. 254)

Sigurisht, në ftohjen e gjakrave kanë kontribuar edhe thirjet e vazhdueshme të Mbretit, që emigracioni të kthehet dhe të kontribuojë në atdhe. Kurse padyshim, edhe një aspekt tjetër që kishte neutralizuar grupet më armiqësore ndaj monarkisë, ishte politika e jashtme e Mbretit Zog, sidomos me Italinë dhe

Austrinë. Këto dy vende, nuk mund të lejonin që marrëdhëniet me Mbretërinë Shqiptare të vireshin në rrezik si pasojë e veprimeve të emigracionit opozitar në territorin e tyre.

Në fazën e hershme të jetës politike të Mbretërisë Shqiptare, disa nga aktivitetet më të mëdha të emigracionit opozitar, kishin ndodhur pikërisht në Itali dhe Austri, por tani ishte e qartë se të dyja vendet kishin marrë masat për të parandaluar çdo aktivitet që shpinte tek armiqësia me Mbretin Zog. Në Vjenë, autoritetet austriake, morën edhe masa për mbylljen e lokalit hotelierik, bashkëpronar i të cilit ishte Hasan Prishtina. (Abdyli, 1990, p. 349).

Ishte pikërisht Vjena, vendi ku aktivitetet e emigracionit kishin shkuar aq larg, sa edhe u ndërmor një atentat ndaj Mbretit Zog, të cili mbreti i mbijetoi, pasi që u vra shoqëruesi i tij (Fevziu, 2013). Atentatorët Ndok Gjeloşi dhe Aziz Çami, në shkurt 1931, vranë gabimisht truprojnë e Mbretit, oficerin Llesh Topallaj. Ngjarja fatkeqësisht, do t'i paraprijë një tragjedi të mëvonshme. Duke qenë se dy atentatorët ishin të lidhur ngushtë me ish-kryeministrin shqiptar, Hasan Prishtina, kjo do të thellojë armiqësitë mes mbretit dhe ish-kryeministrit. (Abdyli, 1990, pp. 348-350)

Më 14 Gusht 1934, në Selanik do të vritet Hasan Prishtina. Ka edhe sot shumë spekulime ndër autorë në lidhje me rolin e Mbretit Zog në vrasjen e Hasan Prishtinës, ku ekzekutor ishte Ibrahim Çelo (Abdyli, 1990, p. 363). Në përgjithësi, historiografia shqiptare duke shpërfaqur rolin e Mbretit në këtë rast, e argumenton atë me faktin se ai ishte armik politik i Hasan Prishtinës. Në lidhje me atentatin e një nga figurave kyçe të idesë për krijimin e Shtetit Shqiptar të pavarur, kohëve

të fundit ka dalë në dritë edhe një korrespondencë ndërmjet Benito Musolinit dhe vartësve të tij, ku ai këtë vrasje e sheh si arrogancë të hapur të pushtetit në Shqipëri. (Frashëri, 2013)

Vrasja e Hasan Prishtinës në Selanik, sikur zbehu imazhin e mirë të stabilitetit dhe pajtimit politik që ndërkohë po ndërtohej në Shqipëri. Ajo ktheu memorien e larjes së mëparshme të llogarive dhe vrasjeve të shumë patriotëve si Bajram Curri, Avni Rustemi dhe Luigj Gurakuqi, si dhe në përgjithësi të një të kaluar jo të largët politike nëpër të cilën akterët politik shqiptar kishin qenë bartës të ballafaqimeve të armatosura ndërmjet tyre. Por në përgjithësi, politikat dhe masat e mbretit për reformimin e vendit, si dhe imponimin e një ndjenje të lartë të përgjegjësisë shtetërore, arritën të neutralizojnë oponentët e ndryshëm politik.

Politika e Mbretit Zog e fundviteve të 30-ta, për tërithemeluar marrëdhëniet e mira me intelektualët shqiptarë në emigracion, si duket kulmin e saj të suksesit e arriti, gjatë vizitave të motrave të Mbretit, në SHBA, ku ato shoqëroheshin kudo nga Faik Konica (Grup Autorësh, 2011, p. 256).

Raporti i ri i bashkëpunimit me Faik Konicës në një anë, kurse në anën tjetër “paqja” e pashpallur me Fan Nolin, sikur i krijuan Mbretërisë Shqiptare një garanci për stabilitet politik, gjë që forconte rrugët e trasuara për reformimin e përgjithshëm të vendit. Emigracioni shqiptar, në fakt ishte i vetmi faktor politik shqiptar, që mund të rrezikonte pozitën e Mbretit Zog dhe sistemit politik monarkist, pasi që në fund të viteve të 30 – ta, pas Kryengritjes së Fierit, opoenca politike në vend ishte e parrezikshme.

Me 14 gusht të vitit 1935, në qytetin e Fierit, nën organizimin e Kosta Çerkezit, dikur anëtar i Këshillit të Shtetit, më pas një

gazetar i porsaliruar nga burgu në Shkurt 1935 (Fischer, 1984, p. 241), si dhe Komandantit lokal të Xhandarmërisë në Fier, Musa Kraja, shpërtheu një kryengritje antiqeveritare e armatosur. Kryengritësit morën kontrollin mbi Fierin dhe privuan nga liria zyrtarë të autoriteteve civile, më pas shpallën haptazi “revolucionin” kundër Monarkisë.

Kryengritja ka filluar para kohës të cilën e kishin menduar ideatorët, për shkak se organizatorët e saj kishin rënë në gjurmë të organeve të rendit. Bëhej fjalë për “Organizatën e fshehtë” e cila kishte qendrën e saj në Tiranë (Gjika, 2007). Kërkesat e kryengritësve nuk ishin unike, disa kishin për qëllim ndaljen e ndikimit italian në vend, kurse disa kërkonin edhe përmbysjen e sistemit aktual politik monarkist dhe kthimin e Republikës.

Situata eskalojkur në një situatë keqkuptimi, kryengritësit vranë gjeneralin ushtarak Gilard, më origjinë austriake (sipas disa burimeve, origjina është belge apo edhe kroate) (Hazizaj, 2013). Gilard ishte këshilltar ushtarak i mbretit, por gjithashtu edhe përfaqësues i Vjenës pranë qeverisë shqiptare (Dhana, 2010, p. 211). Gilard kishte rastisur pranë Fierit në ato momente me makinën e tij gjatë një udhëtimi dhe nuk ishte në dijeni për kryengritjen e filluar.

Kryengritësit, tani më nën organizimin e armatosur, planifikonin marshimin e tyre në pjesë të tjera të vendit. Shpartallimi i tyre i parë do të ndodhë gjatë tentimit të tyre për të vënë nën kontroll qytetin e Lushnjës. Pas kësaj forcat qeveritare, kaluan në aksion të përgjithshëm dhe shpejt përmbysën kryengritjen. Disa nga organizatorët kryesor të kryengritjes ikën në Itali, kurse pjesa tjetër u dorëzuar. Në gjithë vendin, u burgosën rreth 1.500 persona.

Pas shtypjes së kryengritjes në Fier, mbreti shkarkoi qeverinë e kryesuar nga Pandeli Evangjeli, dhe për kryeministër mandatoi Mehdi Frashërin (Zavalani, 1957, p. 289). Qeveria e Frashërit u votua me 21 Tetor 1935 dhe shpalli programin e saj ku parashikohej riorganizimi i administratës, zhvillim më i hovshëm i bujqësisë dhe blegtorisë, liri më e madhe e shtypit dhe e veprimit politik, si dhe rivendosjen e rendit publik të lëkundur pas trazirave.

Qeveria në përgjithësi u njoh në popull, me emrin “Qeveria e të rinjve”, për shkak të moshës së re të kuadrove ministrore, shumë prej të cilëve ishin për herë të parë figura publike. Qeveria e re e Mehdi Frashërit, me qasjen e saj liberale synonte një rehabilitim politik të disidentëve dhe arritjen e një uniteti të masave, gjë që ishte lëkundur pjesërisht pas ngjarjeve në Fier.

Kryengritja e Fierit, për shkak të jehonës së saj edhe përtej kufijve të Mbretërisë Shqiptare, prishi imazhin e qeverisë shqiptare në skenën ndërkombëtare. Reagimet ishin të shumta në skenën ndërkombëtare, për shkak të dënimeve të ashpra që u aplikuan ndaj pjesëmarrësve në kryengritje, e madje çështja është përmendur edhe në Lidhjen e Kombeve (Gjika, 2007). Më pas, më 28 Nëntor 1935, Mbreti Zog, shpalli amnistinë e përgjithshme edhe i fali të dënuarit nga Gjyqi i Fierit. Por deri atëherë, ishin ekzekutuar të dënuarit me vdekje.

Organizatorët e kryengritjes, si duket vlerësuan gabimisht situatën e përgjithshme politike në vend dhe sidomos nivelin e pakënaqësisë në mesin e popullatës. U dëshmuua së përveç ndihmës së izoluar nga grupe tjera, në qytetet në afërsi të Fierit, kryesisht mungoi një organizim i ngjashëm në pjesë të tjera të

vendit dhe sidomos në kryeqytet ku ata pretendonin të marshonin dhe rrëzonin qeverinë.

Një kohë të gjatë, historiografia e kohës së monizmit, por edhe qarqe të caktuara jo komuniste, janë munduar ta paraqesin Kryengritjen e Fierit si kinse një organizim komunist. Në fakt, përbërja e kryengritësve, si dhe vetë organizatorëve, e demanton këtë, ngase në mesin e tyre, kishte njerëz me pikëpamje të ndryshme politike e ideologjike, gjë që do të dëshmohej edhe në zhvillimet në luftën e dytë botërore, pasi që ata i takuan fraksioneve të ndryshme politiko-ushtarake.

Politika e jashtme

Marrëdhëniet e Mbretërisë Shqiptare me fqinjët ballkanik, nuk mund të ishin të pandikuara nga e kaluara jo e largët e një sërë ngjarjesh që nga depërtimi i ushtrisë serbe-malazeze dhe asaj greke në territoret shqiptare. Përderisa raportet me Greqinë, përveç gjatë kundërshtimit shqiptar që çamët të mos përfshihen në shkëmbimin e popullsisë sipas Traktatit të Llozanës, vazhduan kryesisht të jenë krejtësisht normale. Marrëdhëniet me Jugosllavinë vazhduan të jenë skajshmërisht kontradiktore.

Ashpërsitë tradicionale, mbase që ishin zbutur së paku përkohësisht nga ngjarjet e mesit të viteve të 20-ta, kur Ahmet Zogu, ishte detyruar të largohet në Jugosllavi, kurse para kthimit triumfal në Shqipëri, ishte detyruar të nënshkruaj marrëveshjen 24 pikëshe me kryeministrin e atëhershëm Jugosllav, Pashiq (Tema, 2012). Kur i hidhet një sy

marrëveshjes, del se ajo nuk është respektuar nga pala shqiptare, andaj Zogu thjesht e ka përdorur për tu kthyer në atdhe dhe për të rrëzuar qeverinë që erdhi me anë të “revolucionit të qershorit”.

Sidoqoftë, tani në cilësinë e Mbretit, Zogu i I-rë, me mjaft vendosmëri po luante rolin e njëakteri ndërkombëtarë duke mbajtur gjithnjë vijat të cilat nuk guxonin të shkeleshin. Në përgjithësi, fillimi i viteve të 30-ta, solli një stabilizim në raportet ndërshtetërore kudo në Evropën juglindore. Më 1934, Rumania, Greqia, Turqia dhe Jugosllavia nënshkruan të ashtuquajturin “Pakt ballkanik”. Marrëveshja nuk u nënshkrua nga Shqipëria dhe Bullgaria.

Për Mbretërinë Shqiptare, nënshkrimi i një marrëveshjeje të tillë nuk ishte kuptim përderisa po shkeleshin të drejtat e shqiptarëve në viset që kishin mbetur jashtë kufijve të shtetit. Ndërkaq disa burime tjera, flasin se janë vetë vendet ballkanike që nga presioni të cilin ua shkaktonte Italia, nuk e lejuan Shqipërinë të nënshkruaj “Paktin ballkanik”, ngase ai përmbante edhe përgjegjësi ndërshtetërore të përbashkët sa i përket mbrojtjes (Novakovic, 2011). Pavarësisht këtij qëndrimi, në këto pak vite kur Shqipëria po sfidonte Italinë, marrëdhëniet shqiptaro-jugosllave ishin mbase më normale se asnjëherë, të dyja vendet kishin nënshkruar një marrëveshje tregtare qysh më 1933.

Më 1936, Jugosllavia nënshkruan marrëveshje të bashkëpunimit tregtar dhe me vetë Italinë, kurse në një dokument të vitit 1937, kryeministri jugosllav Stojadinović i njeh Kontit Çano, “të drejtën” italiane mbi Shqipërinë. Në lidhje me këtë marrëveshje, kohëve të fundit janë publikuar disa të dhëna që flasin se në fakt bëhej fjalë për një akordim të

ri territorial të Ballkanit, ku Jugosllavisë do ti lihej e hapur rruga për pushtimin e Selanikut dhe se ky gjest do të haste në përkrahjen italiane. (Jovanović, 2014)

Gjatë kësaj kohe, Tirana zyrtare kishte intensifikuar zërin e saj kundër marrëveshjeve jugosllavo-turke me anë të së cilave po vazhdonte deportimi i shqiptarëve në Turqi. Mbreti Zog, do të kërkojë personalisht nga Presidenti Turk, që t'u lejohet shqiptarëve të dërguar në Turqi, të jenë të lirë të vijnë në Shqipëri. Në ndihmë Shtetit Shqiptar në lidhje me kërkesat për të mos deportuar shqiptarët në Turqi, i doli edhe emigracioni shqiptar i cili tani i kishte konsoliduar raportet me Mbretin. Në përgjithësi, në marrëdhëniet shqiptaro-jugosllave, pjesa e dytë e viteve të 30-ta u karakterizua me luftën verbale për shkak të deportimit në Turqi.

Më 1938, pas Traktatit Jugosllavo-Turk me të cilin mëtohej të rritej ritmi i shpërnguljes së shqiptarëve në Turqi, në cilësinë e të dërguarit të mbretit, në Ankara shkon Ferhat Bej Draga. Ky madje ka arritur edhe të marr premtimin e Ataturkut, se marrëveshja nuk do të ratifikohet dhe se shqiptarët më nuk do të shpërngulen. Për fat të keq, ky premtim nuk u mbaj pas luftës së dytë botërore. (Grup Autorësh, 2011, p. 220)

Viti 1938, më pas shënon një kthesë në politikën e Mbretit në lidhje me shqiptarët jashtë kufijëve. Duket se ndërkohë ai ndjeu vetën të ç'liruar nga presioni ndërkombëtar që mund t'i bëhej në këtë drejtim. Brenda territorit shqiptar riorganizohen celulat e "Komitetit për mbrojtjen e Kosovës". (Grup Autorësh, 2011, p. 222)

Më 1939, në prag të invadimit italian në Shqipëri, shërbimet sekrete jugosllave ishin vënë në dijeni sa i përket planeve të Romës. Ambasadori jugosllav në Paris, e konsideron të dëmshëm pushtimin e mundshëm italian të Shqipërisë edhe për vetë Jugosllavinë, andaj kërkon që qeveria jugosllave me çdo kusht të ndalojë që kjo të ndodhë. Në fillim të prillit 1939, Shtabi i Ushtrisë Jugosllave tani kishte në dispozicion planin e saktë për okupimin e Shqipërisë veriore, si masë mbrojtëse për sovranitetin jugosllav. Plani i koduar me inicialet "D.M.I" ishte i detajuar dhe parashihte që korparmata e Vardarit të realizojë një depërtim të thellë dhe të shpejtë drejt Tiranës (Jovanović, 2014). Pushtimi italian i datës 7 Prill 1939, dëshmoi që Italia ishte më e shpejtë në planet e saj, kurse plani jugosllav ishte i vonuar.

Raportet kontraktuale me Italinë, Shteti Shqiptar i kishte themeluar para shpalljes së Mbretërisë. Më 1926, ishte nënshkruar "Marrëveshja e miqësisë dhe e sigurimit midis Italisë dhe Shqipërisë", kurse më 1927 edhe "Traktati i aleancës mbrojtëse midis Italisë dhe Shqipërisë". Të dy këto marrëveshje, që njihen si Pakti i parë dhe Pakti i dytë i Tiranës, thelluan disa lidhje të mëparshme që nisën me koncesione bankare italiane, duke e zhytur Shtetin Shqiptar në borxh. Nga ana italiane ishte formuar "Shoqëria për zhvillimin ekonomik të Shqipërisë" – SVEA, që praktikisht do të jetë titullari ekonomik italian në Shqipëri. (Jelavich, 1999, p. 181)

Për shkak të krizës ekonomike, për të cilën u fol më parë në këtë studim, Mbretëria Shqiptare do të gjendet në pozitë të vështirë në fillim të viteve të 30-ta. Në vitin 1931 kur mbaroi afati 5-vjeçar i kredisë prej 10 milionë frangash që kishte marrë më 1926 dhe të cilat tani nuk ishte në pozicion që t'i kthente, Shteti Shqiptarishte praktikisht i detyruar në koncesione, në

mënyrë që të zgjas afatin e huasë (Frashëri, 2013). Po në të njëjtin vit, u morr një hua e re në vlerë prej 100 milion franga ari. (Jelavich, 1999, p. 182)

Italia e ka shfrytëzuar me vendosmëri këtë gjendje në të cilën ndodhej Shqipëria, andaj kohë pas kohë impononte politika të caktuara. Këto nuk ishin vetëm politika ekonomike, por shtriheshin në përgjithësi drejt rritjes së ndikimit italian në forcat e armatosura e deri te kërkesa për vendosjen e kolonëve italian në Shqipëri. Ishte e qartë se synohej cenimi i sovraniteti të vendit, megjithëse kjo nga ana e qeverisë italiane argumentohej me dorën e zgjatur të ndihmës drejt një aleance të qëndrueshme.

Në anën tjetër, Mbreti Zog, natyrisht se ishte plotësisht i vetëdijshëm për situatën e krijuar, por edhe i vendosur që të rezistoj njëkohësisht për të mos lënë që të kalohen disa limite si duket të vëna nga ana e tij. Në vitin 1932, Mbreti Zog, vendosi të sfidoj Italinë dhe përveç që refuzoi kërkesën për Union Doganor, ai gjithashtu mbylli shkollat e financuara nga Italia. Në përgjithësi ky qëndrim i Mbretit, nga shumë historiografi shpjegohet si fakt që flet mbi dëshirën e tij për të ruajtur sovranitetin e vendit. (Roselli, 2006, p. 181)

Gjatë dy viteve në vijim, Zogu do t'i kthehet vendeve tjera fqinje, si dhe tentoi të vë marrëdhënie të mira me shtetet perëndimore. Fatkeqësisht, duket se kushtet franceze ishin edhe më të ashpra se ato të vëna nga qeveria Italiane, andaj pas dy vite rezistence ndaj italianëve, Mbreti Zog detyrohet t'i kthehet sërish raporteve me Romën (Cici, 2002, pp. 217-218). Por rikthimit të “miqësisë” së mëparshme i parapriu edhe paraqitja e flotës italiane para Durrësit, si një akt kërcënimi. Asnjë vend

perëndimorë nuk dëshiroi të interferojë, në atë që gati nënkuptohej si një zonë italiane e influencës politike dhe ushtarake.

Praktikisht, mbi bazat e kredive të papaguara, Italia kishte të drejtën për të ndërhyrë në mënyrë që të mbrojë interesat e saj ekonomike. Italia kishte dhënë parat dhe në këmbim të kësaj, haptazi po kërkonte njohjen e rolit të saj paternalist kundrejt Shqipërisë. Më 1935 dhe 1936, marrëdhëniet u forcuan edhe më shumë. (Roselli, 2006, p. 164)

Kërkesat italiane tani kishin arritur disa qëllime. Oficerë italian tani ishin infiltruar në Ushtrinë Kombëtare në cilësinë e këshilltarëve, kurse pavarësisht kësaj, ata nuk i përgjigjeshin shtabit qëndror të Ushtrisë Kombëtare. Gjuha italiane kishte një lloj përdorimi gati gjysmë-zyrtar, imponohej në tregti, mësohej në shkolla gjithashtu. Ajo ishte bërë dhe gjuhë zyrtare në kartë-monedhat që po lëshonte Banka Shqiptare, ku figuronte krahas me gjuhën e vendit.

Situata në lidhje me rritjen e prodhimeve shqiptare kishte shënuar përmirësim të dukshëm. Por nga ato produkte që kishte Shqipëria, më 1937, 75% e tyre plasoheshin në tregun italian (Roselli, 2006, p. 165), kurse kjo shifër do të thellohet edhe më tej, në vitin 1939 arrin në 92%. Shqipëria i ishte dorëzuar kolonizimit me italian, nën pretekstin e kryerjes së punëve të ndryshme, gjatë sezonit të verës 1938, në Shqipëri gjendeshin 170 mijë qytetarë italian.

Praktikisht, çdo ndërprerje e re e mundshme e marrëdhënieve politike dhe ekonomike me Italinë si ajo më 1932, u mbyllte rrugën e eksportit edhe atyre prodhimeve shqiptare që ekzistonin në treg. Statistikat e kohës flasin se Italia merrte rreth 80% të naftës së nxjerrë në fushat e naftës në Shqipëri.

Ajo përdorej kryesisht për anijet e flotës italiane, për të cilat Italia kishte ndërtuar kapacitetet ankoruese të Portit të Durrësit.

Apetitet italiane filluan të rriten në vitin 1938. Por megjithatë, duket se vendosmëria italiane pët të pushtuar përfundimisht Mbretërinë Shqiptare, vjen më 1939, pas pushtimit gjerman të Çekisë. Italia ndjente se po mbetej pas aleatit të saj, kurse Shqipëria ishte pothuajse një cak i paracaktuar për të dëshmuar politikën ekspansioniste të Musolinit. Në veprën e tij "Historia e Shqipnisë", kur përshkruan vendimin italian për pushtimin e Shqipërisë autori Tajar Zavalani thotë "Rolin vendimtarë e luajtën zhvillimet e politikës ndërkombëtare". (Zavalani, 1957, p. 302)

Mbretit Zog iu dërguan ultimatumet e fundit në një afat shumë të shkurtë kohor. I pari nga këto ultimatumet kishte arritur më 25 Mars 1939, dhe Mbreti e kishte mbajtur sekret duke mos përhapur panikun (Bushati, 2012). Kushtet praktikisht i jepnin fund sovranitetit shqiptar, nënkuptonin okupimin ushtarak, kurse në ato rrethana Mbreti dhe të gjitha institucionet tjera të Shtetit Shqiptar do të shëndrroheshin në një pushtet kukull. Kërkesat italiane ishin më të mëdha se asnjëherë në dekadën e gjatë të presionit italian mbi Shqipërinë.

Më 1 Prill 1939, Ambasadori shqiptar në Berlin, RaufFico i dërgoi mbretit një telegram urgjent ku sqaronte se Gjermania i sugjeronte Mbretit të pranonte ofertën italiane për të shmangur kështu një "situatë të komplikuar". Sipas dokumenteve diplomatike gjermane RaufFico, Ambasadori shqiptar në Berlin, kërkoi të informohet më 5 prill 1939 pranë MPJ-së gjermane mbi qëndrimin gjerman. Qëndrimi gjerman sugjeronte që Gjermania nuk mund të ndihmonte në këtë rast

(Fevziu, 2014). Në anën tjetër Jugosllavia kërcënoi se ç'do lëvizje eventuale të trupave shqiptare do ta konsiderojë si rrezik për territorin e saj dhe siç u tha do të detyrohet të ndërhyjë brenda territorit të Shtetit Shqiptar për gjoja masa preventive.

Qëndrimi i Mbretit Zog ishte sfidues, ai nuk iu përgjigj ultimatumëve italiane, për këtë mblodhi edhe Parlamentin dhe Qeverinë në një mbledhje të përbashkët në mëngjesin e 5 prillit (Fevziu, 2013). Më 7 prill, trupat italiane në kuadër të operacionit sekret ushtarak "Oltre-Mara Tirana" (Bushati, 2012), tanimë kishin zbarkuar duke hasur në shumë pak rezistencë nga ushtria e demotivuar shqiptare e cila tani ishte pa Komandanti e saj suprem. Mbreti Zog, së bashku me familjen e tij, do të largohet nga atdheu një ditë më herët, për të mos u kthyer më asnjëherë.

Përkundër protestës së përfaqësuesit shqiptarë më 8 prill 1939, Lidhja e Kombeve nuk reagoi. Franca dhe Anglia, u përpoqën të sensibilizojnë botën, se me pushtimin e Shqipërisë, Italia po hapte shtigje të reja drejt pushtimit të Greqisë si dhe depërtimit tutje në Mesdhe (Brecher, 2000, pp. 248-249). Mbretëria Shqiptare e pushtuar ushtarakisht nga Italia, zyrtarisht do të vazhdojë edhe më tutje me ekzistimin e saj, por tani nën një regjim kukull të themeluar qysh më 13 prill 1939, nën kurorën e Perandorit Italian Viktor Emanuelit, i cili në titullin e tij zyrtar do të quhet edhe Mbret i Shqipërisë deri më 1943, vit ky kur Italia do të kapitullojë para Gjermanisë.

Historiografia një kohë të gjatë, nën presionet ideologjike, e ka paraqitur largimin e Mbretit Zog si thjesht një akt tradhtar. Megjithatë, shumë fakte të reja si dhe analiza të ngjarjeve hedhin dritë në momente të reja. Sot është i pranishëm edhe një

debat sidomos mediatik, nëse Mbreti Zog me largimin e tij megjithatë shmangu mundësinë që të gjendet në një situatë ku mund të turpërohej nga trupat pushtuese italiane. Gjithashtu gjesti i tij, mund të shikohet edhe si qëndrim i cili përçoi mesazhin qeverive ndërkombëtare të kohës, se Mbreti i Shqiptarëve nuk pajtohej me ideologjinë fashiste. (Bushati, 2012)

Rezyme

Mbretëria Shqiptare, u karakterizua me një instalim të rendit publik çfarë ishte i panjohur më parë për Shtetin Shqiptar. U asgjësuan bandat plaçkitëse, apo edhe grupe qëvetëshpalleshin si autoritete krahinore. Jo rrallë herë, kemi rastisur të dëgjojmë edhe thënien “Në kohën e Zogut, kasabaja ruhej nga një polic”. Kjo nuk shpie tek fakti i shtrembëruar për një kohë të gjatë, se rendi dhe stabiliteti ishin produkt i diktaturës, në fakt ky rend dhe stabilitet u imponua edhe nga shkalla e lartë e përgjegjësisë shtetërore që Mbreti përpiqej ta instalonte.

Nuk ka dyshim, se shpallja e Mbretërisë e gjeti popullin shqiptar në pozita të vështira të shkallës së emancipimit. Masat e ndërmarra e zbutën këtë gjendje, kodi civil i miratuar ishte i bazuar në shembullin zviceran, kurse tendenca për çrrënjosjen e prapambetërisë dhe disa zakoneve nga e kaluara, ishin një politikë e hapur e shtetit.

Është çështje tjetër, se deri në cilën masë, kanë pas sukses këto politika. Sipas historianit Fisher, për fat të keq ishte vetë gjendja e rëndë e shqiptarëve ajo që ishte frenuesi kryesor drejt zbatimit të reformave. Pavarësisht kësaj, Shqipëria tani kishte

kuadro në fusha të ndryshme shkencore e profesionale, ngase aktivisht inkurajohej si dhe paguhej nga shteti, edukimi në universitetet më prestigjioze botërore. Kuadrot e arsimuara, ishin pjesë e politikave shtetërore dhe ato pastaj ishin të obliguara që të punojnë në institucione shtetërore.

Në aspektin e ndarjes së tokës, vendi kishte trashëguar një sistem klasik feudal, ku tokat e punës në masën më të madhe përqendroheshin tek pronarët e mëdhenj. Reforma Agrare e vitit 1930, ishte e planifikuar mirë edhe në detaje. Duhet pranuar megjithatë se ajo nuk është zbatuar si duhet në kuptimin e masës dhe kualitetit. Pronarët e mëdhenj, ditën të gjejnë mënyrë për të shmangur shpronësimin, duke e ndarë atë në pronësi të shumta brenda rrethit familjar dhe miqve. Kjo për fat të keq, rezultoi me faktin që në fund të viteve të 30-ta, gjysma e fshatarësisë të mos kishte tokë të mjaftueshme pune për të mbajtur familjet e tyre.

Në planin politik, vërtetë ishte i vështirë ligjërisht themelimi i partive politike. Kriteret ishin të ashpra dhe jeta parlamentare zhvillohej nga deputetë që nuk ishin anëtar të ndonjë partie. Shpesh këto legjislatura janë trajtuar si fiktive dhe në shërbim të pastër të Mbretit. Megjithatë, hedhja sy e aktiviteteve të Parlamentit Shqiptar gjatë asaj kohe, dallon që nga aktivitetet e Parlamentit të Mbretërisë Shqiptare, kanë dal një numër jashtëzakonisht voluminoz i ligjeve dhe kodeve.

Natyrisht, nuk mund të neglizhohen problemet. Shqipëria gjendej para një rreziku konstant që i kanosej nga Italia, ku pushtetin e morën fashistët dhe ishin në vrullin e politikës së tyre ekspansioniste. Mbreti Zog, detyrohej të nënshkruante disa marrëveshje ekonomike me Italinë, që patën pasojë në marrëdhëniet politike ndërmjet dy shteteve. Gjeopolitika e asaj

kohë për fat të keq, nuk i ka lënë Shtetit Shqiptar shumë hapësirë manovrimi. Tentativat e mesit të viteve të 30-ta, për të ikë nga “përqafimi” italian, nuk dështuan për shkak se munguan masat e qeverisë shqiptare, por ato ishin të pasuksesshme ngase asnjë nga fuqitë tjera perëndimore të kohës nuk morri guximin që duke themeluar lidhje të ngushta me Shqipërinë, të sfidojë Italinë e Musolinit.

Në këtë moment politik, Mbreti Zog nuk pati zgjidhje, në anën tjetër Shqipëria i detyrohej Italisë me huat të cilat e kishte vështirë t’i paguante. Italianët kështu, në disa aspekte të jetës ekonomike por gjithashtu edhe përtej saj, imponuan monopolin e tyre. Në planin politik kjo atyre iu siguronte prani politike në Shqipëri dhe kjo prani nuk ishte aspak qëllimmirë.

Disa burime të reja mbi periudhën, e që kanë dalë nga vetë historian serbë, na shpërfaqin edhe disa fakte të panjohura gjatë. Në vitin 1939, nuk ishte vetëm Italia ajo që po planifikonte pushtimin. Qasja që historiani serb VladanJovanoviq, kishte në disa arkiva ushtarake të pazbuluara më parë, rezultojnë me të dhëna mbi projektin e detajizuar të Ushtrisë Jugosllave për të pushtuar Shqipërinë veriore dhe Tiranën, para se ajo të pushtohej nga Italia. Operacioni jugosllav i koduar me emrin “D.I.M.” kishte planifikuar që në muajin prill 1939, të vihej në funksion korparmata jugosllave e Vardarit, kurse drejtimet nga do të zhvillohej pushtimi ishin të elaboruara me kujdes.

Sidoqoftë, ishte Italia ajo që pushtoi Shqipërinë më 7 prill 1939. Mbreti Zog, nuk iu përgjigj ultimatumit italian. Ka spekulime të shumta përgjatë historisë se a ka mundur Mbreti të veprojë ndryshe, apo duke lënë vendin ka bërë zgjidhjen më

të mirë që kishte në dispozicion. Natyrisht, nuk duhet të ketë iluzion, se Ushtria Kombëtare mund të përballonte gjatë sulmin italian. Kurse zëniarob e mbretit do ta turpëronte atë dhe do t'i mundësonte fashistëve ta përdorin në forma të ndryshme. Mbreti Zogu i I-rë pasi që la atdheun, më nuk u kthye asnjëherë as pas largimit të okupatorëve. Fuqitë e mëdha me marrëveshjen e Jaltës, i kishin përcaktuar Shqipërisë fatin e hidhur që ajo të përfshihet në gjysmën komuniste të kontinentit Evropian.

Bibliografia

A Study of Crisis2000University of Michigan Press

Ahmet Zogu, Presidenti që u bë mbret2014TiranëUET Press

Ali Kelmendi1970PrishtineRilindja

Arsimi Dhe Kultura Ne Myzeqe (1912 - 1990)2010Lulu

Ballafaqime politike në Shqipëri (1897-1942) – Periudha e katërt (1925-1939)2000TiranëNeraida

Europe's Third World: the European Periphery in the Interwar Years2006AldershotAhgate Publishing

Fundamental StatuteFundamental Statute of the Kingdom of Albania

Grup Autorësh2011Monarkia Shqiptare 1928-1939TiranëToena

Hasan Prishtina në Lëvizjen Kombëtare demokratike shqiptare 1908-19331990PrishtinëRilindja

Historia e Shqipnis1957London

History of the Balkans 1999 Cambridge University Press

Italy and Albania: Financial Relations in the Fascist Period 2006 London I.B. Tauris

Jashar Cakrani-atentatori i Gilardit 2013

King Zog and the Struggle for Stability in Albania 1984 East European Monographs

King Zog: Self-Made Monarch of Albania 2011 History Press Limited

Kosovo je bilo srce albanskog nacionalnog pokreta 2011 Danas

Kryengritja e Fierit 1935 2007

Letra e Duçes: Hasan Prishtina njeriu ynë 2013

Marrëdhëniet shqiptaro-italiane në vitet 1920-1934 2002 Tiranë Aferdita

Mbreti Zog dhe përpjekja për stabilitet në Shqipëri 2000 Tiranë Çabej

Monitor 2012 100 vjet: Ekonomia e kohës së Zogut dhe L II Botërore

Murat Basha, mbretëror i palëkundur deri në fund të jetës 2015

Numis Bids 2015 The Online Portal for Coin Auctions

Opinion - Mbreti Zog, pro dhe kundër! 2013

Panorama2013Rauf Fico, si u mohua kryediplomati që pajtoi
Zogun me AtaturkunTiranë

Pogledi. (2012). Tenkovske jedinice u vojsci Kraljevine
Jugoslavije. Beograd.

Pregled istorije odnosa Srbije/Jugoslavije i Albanije2014

Shpërngulja e shqiptarëve nga Kosova e viset e tjera dhe
trajtimi i tyre nga qeveritë e Shqipërisë ndërmjet dy luftimeve
botërore (1918-1941)2011DurrësRevistë Shkencore e Institutit
Alb-Shkenca

State, Faith, and Nation in Ottoman and Post-Ottoman Lands
2014 CambridgeCambridge University Press

Statuti themeltar1928Statuti themeltar i Mbretërisë
ShqiptareTiranëAsamblea Kushtetuese

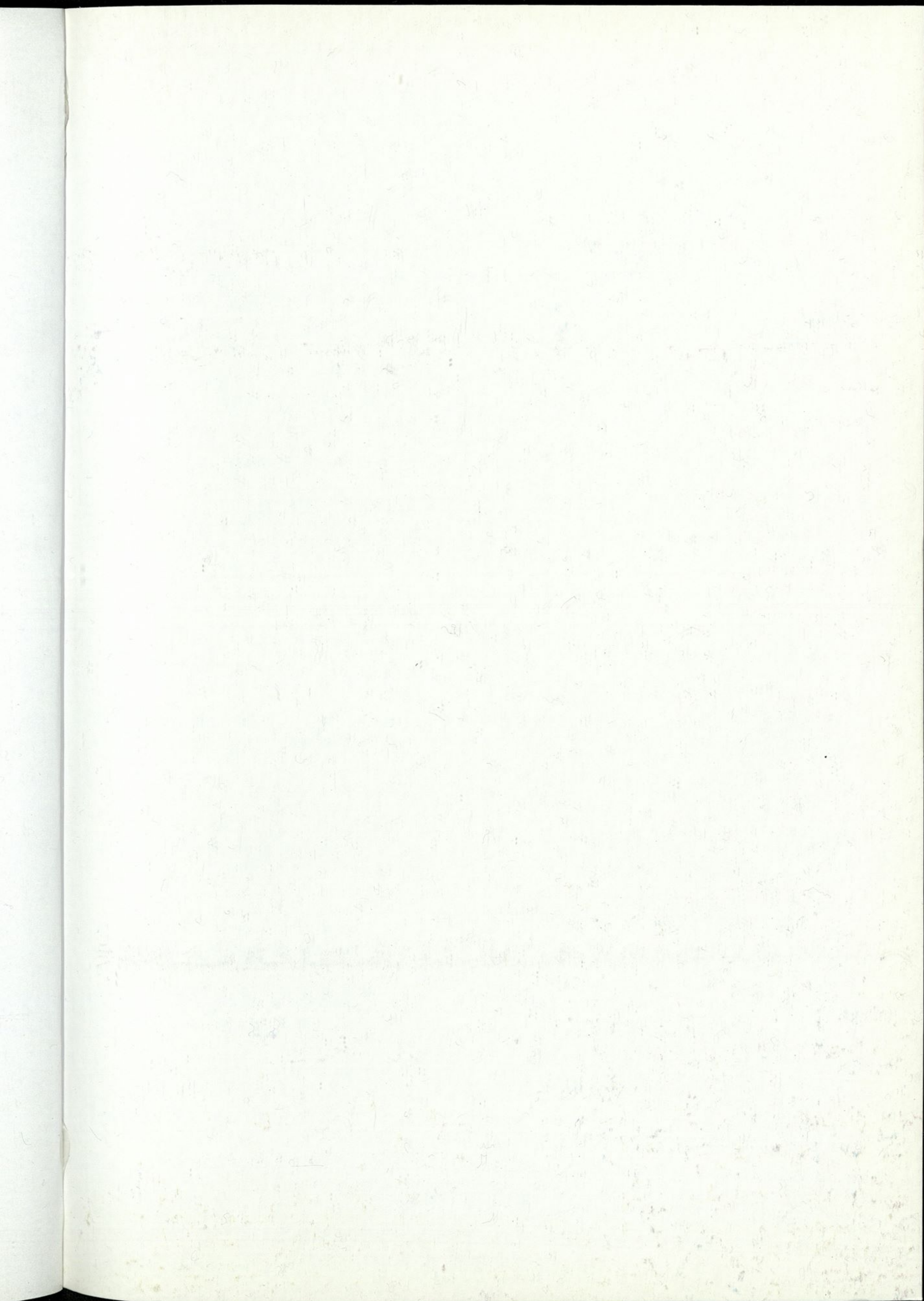
Studimi i Mehdi Frashërot për reformën administrative në
Shqipëri 2014

Tema 2012 Teksti i plote i Marrëveshjes ndërmjet Ahmet
Zogut dhe Nikolla Pashiqit

The Albanians2001New YorkI.B.Tauris

VOAL2011Pasaporta e Mbretërisë Shqiptare - Një dokument
identiteti me vlerë muzealeVorcesterMassachusetts

Zogu, Fluturimi i fundit 2012

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA

GS

403 668 2016

920164035,6

COBISS ©